

Ньюкулай Тарааһап

**БҮДҮРҮЙБЭТ
НҮНЭР БӨБӨ**

Бэрдигэстээх
2006

УДК 398.22
ББК 82.3 (2Рос.Яку)
Т-19

Кинигэ Горнай улууһун дьаһалтатын, Н.М.Тарасов чугас аймахтарын үбүлээһиннэринэн бэчээттэннэ.

Хомуян онгордулар: *Елизавета Алексеевна Семенова,*
Степан Николаевич Федоров.

Редактор *С.Н.Федоров.*
Корректор *Е.А.Семенова.*
Кинигэ ис, тас ойууларын *И.Г.Семенов* онгордо.

Тарасов Н.М. «Бүдүрүйбэт Нүхэр Бөбө» . Олонхолор. / С.Н.Федоров. — Бэрдьигэстээх: «Үлэ күүһэ» хаһыат редакцията ГУ 2006 — 88 с.

Норуот ырыаһыта, олонхоһут Н.М.Тарасов «Бүдүрүйбэт Нүхэр Бөбө», «Дуулаба Баатыр», «Күн Эрили», «Ала Туйгун» олонхолоро Горнай улууһа төрүттэммитэ 75 сылын көрсө кинигэ буолан табыста. Олонхоһут айбыт айымньыта дьонугар-сэргэтигэр, үүнэр ыччакка өлбөт-сүппэт өйдөбүннүк буолан улууска олонхо үөскээбит төрдүн-ууһун үөрэтэргэ, салгыы сайыннарага төрүөт буолуоҕа диэн эрэли үөскэтэр.

Бесценные творения народного певца, олонхосута Н.М.Тарасова «Бүдүрүйбэт Нүхэр Бөбө», «Дуулаба Баатыр», «Күн Эрили», «Ала Туйгун» собраны в одну книгу и изданы к 75-летнему юбилею со дня основания Горного улуса. Данное издание послужит толчком для побуждения интереса к изучению истории олонхо, дальнейшей популяризации бессмертного народного творчества наших предков.

Кинигэбэ олонхоһут Н.М.Тарасов кыраайы үөрэтэр улуустаабы мусуойга биэрбит докумуоннара, чугас аймахтарыгар баар хаартыскалара матырыйааллара туһанылыннылар, культура управлениетын информационнай-методической киинин фондатыгар хараллыбыт олонхолоро киирдилэр.

УДК-398.22
ББК- 82.3 (2Рос.Яку)
© Тарасов Н.М., Федоров С.Н., составители, 2006
© Оформление. ГУ «Редакция газеты «Үлэ күүһэ», 2006

Горнай улууһа төрүттэммитэ
75 сыла туолуутугар ананар.

АЛБАНА, АРЧЫЛАНА ТУРУОХТУН!

*Сүүрбэ биирис үйэбэ
Сэттэ иилээх-саҕалаах
Сир ийэ дойду
Ситэ сириэдийэ турдун.
Абыс иилээх-саҕалаах
Аан ийэ дойдум
Албана, арчылана туруохтун.
Тоҕус иилээх-саҕалаах
Туруу бараан дойдум
Тупса, туругура туруохтун.
Аал уот оттулуннун,
Алгыс тыла этилиннин.*

*Унаар буруо олохсуйдун,
Алаһа дьиэ тэрилиннин,
Тойон сэргэ туругурдун,
Иитэр сүөһү күүрүөлэннин.
Төрүүр оҕо төлкөлөөх буоллун,
Кэнчээри ыччат кэскиллээх буоллун,
Уйгу-быйанг олохсуйдун
Дьол-соргу тубустун!*

Ньукулай Тарааһан.

ТАРААҢАП

Ньукулай Мэхээлэйэбис

(1928— 2002)

***Норуот ырыаһыта, Ийэ олонхоһут,
оһуохайдьыт, алгысчыт, тыыл, үлэ бэтэрээнэ.***

Норуот ырыаһытын түһүрүкү иһирэх тыл

Олонхоһуттар диэн айылбаттан айдарыылаах, үрдүк айыылартан анатыылаах, сөбүмэр сүдү талааннаах дьоннорунан буолаллар. Кинилэр илбистээх-имэннээх уус-уран тыл алыптаах күүһүнэн үөһэ дойдуну өрө дабайан, аллараа дойдуну алкыйан, Орто дойду киһилээх-сүөһүлээх буолан, уйгулаах олох чэчириирин айан-тайан, ыллаан-туойан таһаараллар.

Олонхоһут тыла-өһө уус-уранынан, өйүн муудараһа киэнгинэн ойууннааһар үрдүкү кэрдиискэ турарын урукку кэм дьоно-сэргэтэ биһирээн кэпсииллэрэ. Ол да иһин буолуо, бэйэлэрин билинэр, харыстанар олонхоһуттар көмүлүөк оһох күүскэ умайар кэмин аһаран бараннар, арыый сөбүрүүтэ олонхолорун сағалыыллар эбит.

Бүгүн түөрт олонхото кинигэ буолан тахсар норуот ырыаһыта, Ийэ олонхоһут Ньюкулай Мэхэйэлэбис Тарааһап бу Орто дойдуга 74 сыл олорон өбүгэлэригэр төннүбүтэ. Мин кинини кытта чугастык билсиим бэрт судургутук сағаламмыта. Олонхоһуту аан бастаан дьон хайдах эрэ туора-тосту быһыыланар эрэ киһи курдук кэпсииллэрин, ол гынан баран мунгханы салайарын, уу иччитин алгыырын, Ыһахтарга оһуохайдыырын сэргии да, муодаргыы да истибитим.

1997 с. сааһыары этэ. Аһымаға тахсаммын офонньордоох дьылэрин ыйдаран, билэр бағайы киһи курдук, көтөн түспүтүм. Саха буоллабым дии, тугу мээһэ чымаарыстыамый? Бэйэм да ырыаны-тойугу сөбүлүүр буоламмын офонньору көрүөхпүн-истиэхпин бағарбытым. Инники бу диэн көрбөтөх эбиппин.

Дьылэбэ киирэн «Эн кэпсээнин», «Мин кэпсээним», — дэһиһэн билсэн-көрсөн баран:

— Ньюкулай, эн олонхолуур үһүгүн дии. Ону, сатанар буоллабына, мин уста кэллим, — диэтим. Офонньорум олох иннинэн киһи эбит. Тута-бааччы сөбүлэстэ.

Инньэ гынан кулуупка тағыстыбыт. Кулууп директора офонньордуун талахачыһан кирибиппитин үөрэ көрүстэ уонна сыана аһар кытытыгар кыракый остуол итиэннэ икки олоппос ағалан биһигини олохтоото. Мин үлэбэр илдэ сылдьар «SANYO» диэн японскай диктофоммун оргуудук остуолга уурдум. Офонньор «хайдах эрэ саныа. Бағар, ырыата тахсыа суоға дии санааммын үчүгэйдик быһаардым. Өйүн-санаатын түмтүн диэммин бэйэм диэки тардан кэпсэттим. Илиибэр харандаастаахпын, остуолга ағыйах ыраас илиистэри ууран олоробун.

Ньюкулайбын көрөбүн: хайдах эрэ үчүгэй бағайы, мин ити тэриллэн, харандаастанан-энгин олорорбуттан сэрэммэт, дьиксиммэт. Сирэйэ-хараға сырдаабыт, олонхолуурга санаата түмүллүбүт курдук. Ону көрөммүн: «Чэ, сағалаар, Ньюкулай, — диэн бараммын диктофоммун холбоотум. Олонхоһутум барахсан этэн тыынан эбилдытэн киирэн барда. Былыргы дьыл былдыаһыктаах мындаатыттан сағалаан, энсэн аан дойду айыллыбытын, киһи-аймах хайдах үөскээн-төрөөн сайдыбытын уус-уран тыл алыптаах күүһүнэн, кэтэбэ кэннин диэки таттаран олорон кэпси-кэпси туойан кулуһутар. Олонхобут «Күн Эрили» диэн.

Мин үһүс-төрдүс кылаастарга үөрэнэ сылдьаммын хас да киэһэлэргэ сахалыы балағаммыт иһигэр икки Батааһаптар — Баһылай уонна Ньюкулай олонхолорун истибит буоламмын, хайдах эрэ умнубуппун дуу, сүтэрбиппин дуу булбуттуу сэргии истэбин. Олонхоһутум онно миигин чинчилиирдии көрөрө.

Сөп буола-буола сынньанабыт. Ону-маны сэхэргэһэбит. Олонхолотор киһим удьуор олонхоһут ол Батааһаптар сиэн бырааттара эбит. Кини Маалтааныга төрөөн-үөскээн баран Хаһалаһынан, Намынан-энгин сылдьан дойдутугар эргиллэн, Кировскайга кэлэн олохсуйбут.

Инньэ гынан Күн Эрилибитин сынньана-сынньана ыллаан-туойан, лиэнтэбэ түһэрэн күн иккис аһарыгар бүтэрбиппит. Туох да бэркэ үлэлээбиппит, Ньюкулай сылайбыт чинчитэ суоға.

Мин көһүйэлээх көмүһү булбут курдук сананан, Ньюкулайым олонхотун сойуппакка, диктофоммуттан ыраас кумаағыга массыынканын түһэрбитим. Сонно тутта олонхоһо наадыааччы элбэх буолан биэрбитэ: диплом суруйааччылар, народнай театрга туруорааччылар,

дакылаат суруйааччылар уо.д.а. Ону учуоттаан, наадыйаллар эбит диэн Кировскай нэһилиэгин дьаһалтатын баһылыга П.Н.Павлов үбүлээһининэн чааһынай компьютерга түһэрэн дьобус кинигэ онгорторбуппут. Кинигэбитин олонхотун 70 сааһа туолуутугар сөп түбэһиннэрэн, норуот айымньытын дьиэтин фондатыттан саҕалаан СР гуманитарнай институтыгар тийэ олонхону сыаналыыр, наадыйар сыһыаннаах сирдэринэн тарҕаппыт.

Николай Михайлович дьонугар-сэргэтигэр тахсыта, олонхотун быһытынан киэнник биллиитэ дьэ саҕаламмыта. Тыына-быара хаайтарбыта арыый аһыллан, өссө айан-тайан, олонголоон, холкутук тыынарыгар, көңүллүк сылдыарыгар суол арыллыбыта. «Олонхо — үгэс уонна билинни кэм» диэн научнай-практическай конференцияҕа Бэрдьигэстээхтээҕи норуот айымньытын методиһа Е.А.Семенова салалтатынан Дьокуускайга Н.М.Тарасов уонна мин буолан сылдыбыппыт. Ол улахан түмсүүгэ Николай Михайлович «Күн Эрили» олонхотуттан быһа тардан толорбута, Чочур Мыраанга ытык сиргэ сүгүрүйүү сиэригэр-туомугар кыттан оһуохай тылын таһаарбыта.

Бу киэн ис хоһоонноох дьаһалларга доһутан Саха национальнай көрдөрөр-биллэрэр хампааньыа Н.М.Тарасовы анаан-минээн уһулбута.

«Күн Эрили» олонхо Дьокуускай куорат ыһаҕар Үс хатынҕа туруоруллан биһирэбили ылбыта. Онно Николай Михайлович бэйэтинэн кыттан испэктээкилбит ситиһиилээхтик барбыта.

Аар тайҕа аатырбыт ырыаһыта С.А.Зверев-Кыыл уола 100 сааһын бэлиэтиир дьаһалларга кыттан, онно олонголоон, Сунтаар дьонун-сэргэтин биһирэбилин ылбыта. Онон ыанныйбыт дууһата улам аһыллан, сүрэхтэр сөҥөрө сылдыбыт олонхолорун, алгыстарын дьонугар-сэргэтигэр тиэрдэргэ күүһүгэр-күүс эбиллэн, сүргэтэ көтөбүллэн тэтимнээхтик үлэлээбитэ.

Үс кылаас үөрэхтээх, сурук-садык үлэтинэн дьарыктамматах киһиэхэ сөбүмөр сүдү үлэни толорон хаалларбыта. Ону «Күн Эрилиттэн» ураты үс олонхону бэйэтэ эт илиитинэн суруйбутун ааҕаммын сөхтүм. Кырдыаҕас, саастаах киһи диэтэххэ доруобуйатын аахсыбакка үлэлээн, олонхотун кэлэр кэнчээри ыччакка хаалларбыта дьиннээх олонхотун, норуот ырыаһыта — муударай киһи буоларын көрдөрөр. Өссө Күн Дьөһүөлдүн диэн бэһис олонхотун магнитнай лиэнтэҕэ суруллубута хомойуох иһин Дьокуускайга буорту буолбут.

«Атаҕынан оонньуур айдаар кугас аттаах Ала Туйгун» диэн олонхотун 2001 с. бэс ыйын ортотуттан саҕалаан баран 2002 с. тохсунньу 5 күнүгэр бүтэһик туочукатын туруорбут уонна илии баттаабыт. Буочара чуолкайа, тыла-өһө хомоҕойо туох да субу маннык буолуохтаах диэбит курдук. Дьэ ким маннык үлэлиэбэй, 74 саастаах Николай Михайлович курдук. Онтон тохсунньу 7 күнүгэр «Мин баҕа санаам» диэн бүтэһик кэриэс суругар «Куорунай оҕонньоро Тарааһап Ньюкулай» диэн илии баттаабыт.

Ол сарсыныгар, тохсунньу 8 күнүгэр ырыыта өрө туран күн сириттэн барбыта. Дьэ кини курдук дьон баар буоланнар, биһиги олонхобут уһун үйэлэннэ, элбэх омук тылыгар тылбаастанан киэнник тарҕанна, төһө баҕарар араас өҥнөнөн иһиллэр, толоруллар кыаханна. 2005 с. ЮНЕСКО саха олонхотун — аан дойду тылынан айыллыбыт культуратын шедеврэ буолар диэн дуорааннаахтык билинэн эттэ.

Айылҕаттан чаҕылхай талааннаах кэрэ дьон кэлэн ааһаллар. Кинилэр олохторо Күн курдук тула өттүлэрин ыраахха диэри күндээрдэ сырдаталлар. Оннук сүдү улахан үтүөлээх-өҥөлөөх киһи норуот ырыаһыта Ньюкулай Михайлович Тарааһап. Ол иһин эдэр ыччакка, норуот тылынан уус-уран айыытын — фольклорун үөрэтээччилэргэ бэлэх онгортон норуот ырыаһытын олонхолорун оройуоммут дьаһалтатын үтүө көмөтүнэн түмэн онгортон таһаарар хата кыалынна.

Инникитин, кэлэр кэрэ кэмнэргэ, сахабыт быдан былыргы олоһун энциклопедията буолар олонхобут кинигэ буолан норуокка тарҕана, аабылла, үөрэтиллэ турарыгар баҕарабыт.

Степан ФЕДОРОВ,

ССРС журналистарын Союһун чилиэнэ,
«Кыһыл көмүс бөрүө» бириэмийэ лауреата.

*Хайа да омук сайдарыгар, үрдээн-үүнэн тахсарыгар-
кирилизэнин маннайгы үктэлэ буолара — норуот
ырыата, норуот олонхото.
Платон Ойуунускай.*

Атагынан оонньуур Айдаар кугас айттаах Бүдүрүйбэт Нүкэр Бөгө

- Былыргы дьыллар
Былдыһыктаах мындааларыгар,
Урукку дьыллар
Охсуһуулаах уорбаларыгар,
Эргэтээби дьыллар
Этиһиилээх иэннэригэр,
Борокуот диэн
Мунньуста илигинэ,
Ааллаах диэн
- 10** Анньылла илигинэ,
Оҕочолоох диэн
Уста илигинэ,
Хара таҕастаах
Ханыылаһа илигинэ,
Манган таҕастаах
Бааралаһа илигинэ,
Оноолоох сонноох
Ороһо илигинэ,
Иннинэн сирэйдээх,
- 20** Эргийэр иэччэхтээх,
Хайыһар хаалдыктаах
Утарыта көрсөн туран
Ол-бу буолууһу диэн
Онолуһан кэпсэтэ иликтэринэ,
Сиэрэй тиинг
Тингилэбин саҕаттан
Тэлгэнэн-тэнийэн,
Үүнэн-улаатан
Сэттэ иилээх-саҕалаах
- 30** Сир Ийэ Хотун буолан
Ситэн-сириэдийбит эбит.
Абыс иилээх-саҕалаах
Аан Ийэ дойду буолан
Ананан үөскээбит эбит.
Тоҕус иилээх-саҕалаах
Тулхайдыбат туруктаах
Туруу бараан дойду буолан
Тупсан туругурбут эбит.
Орто туруу бараан дойду барахсан
- 40** Оҕоһуутун торумун
Одуулаан көрдөххө,
Акылаата хайдабын
Анааран көрдөххө
Буор хайа буодьуланан,
Сир хайа сиксиктэнэн,
- Энгэр хайа эркиннэнэн,
Таас хайа дьайыгннанан,
Туруук хайа тулааһыннанан,
Сылаас байбал сыдыаайданан,
- 50** Итии байбал энгээрдэнэн,
Тонг байбал улабаланан,
Улуу өрүс ойобостонон,
Ойон тахсан
Ойоболуу устар күннэнэн,
Отут хонуктаах
Тэргэн ый бэлиэлэнэн,
Түөрт ааттаах
Атааннаах-мөҥүөттөөх
Айгыр-силик киэргэллээх
- 60** Аан Ийэ дойду буолан
Ананан үөскээбит эбит.
Үс хаттыгастаах
Өндөл манган халлаан,
Сэттэ хаттыгастаах
Сиэрэй манган халлаан,
Абыс хаттыгастаах
Араҕас сабыдал манган халлаан,
Тоҕус хаттыгастаах
Добун манган халлаан барахсан
- 70** Элбэх сулус энгээрдэнэн,
Чолбон сулус добордонон,
Үргэл сулус үргүүрдэнэн,
Хара былыт ханыылаһан,
Үрүҥ былыт үөрдүһэн,
Аранас былыт аргыстаһан,
Сүллэр этинг сүргүөһүннэнэн,
Сааллар чабылбан дапсыырданан,
Сүлүһүн илбис тыбыырданан,
Кингкиниир киэнг халлаан барахсан
- 80** Ситэн сириэдийэн,
Үүнэн-үөскээн турар эбит.
Орто туруу дойду барахсан
Сүүрүк аты
Сүһүөх тардарынан
Тонг сүөгэй сүүдүрүннэнэн,
Аллаах аты
Атах таттарарынан
Араҕас илгэ быйаннанан,
Үтүө аты
- 90** Өрөбөтүгэр тийэр

- Үрүн илгэ үктэллэнэн,
 Дьоруо аты
 Тобугунан охсуллар
 Добун күөх уйгуланан,
 Сэлиик аты
 Сийинэн сэлэллэр
 Сизэрэй күөх сирэмнэнэн,
 Хара дьоруо аты
 Харьтыгар хатыллар
100 Хампа күөх уйгуланан
 Үүнэн-үөскээн
 Сэттэ иилээх-сағалаах
 Сир Ийэ дойду буолан
 Ситэн сириэдийэн,
 Абыс иилээх-сағалаах
 Айгыр-силик киэргэллээх
 Атааннаах-мөнгүөннээх
 Аан Ийэ дойду буолан
 Ананан үөскээбит эбит,
110 Тоғус иилээх-сағалаах
 Туруу бараан дойду буолан
 Тупсан-туругурбут эбит.
 Туран буор үктэллэнэн,
 Тутум кумах дабайыланан,
 Чиэппэр кумах дьырбиилэнэн,
 Арсыын кумах алыннанан,
 Көмүһүнэн көпсөлөнөн,
 Алмааһынынан арыттанан,
 Хара чоғунан ханыыланан,
120 Тимиринэн сиксиктэнэн,
 Алтанынан арсыныалланан,
 Ийэ буор ортолонон,
 Ирбэт тон алыннанан,
 Күөх кырыс сабыыланан,
 Сизэди-буодьү үктэллэнэн,
 Сибэккинэн киэргэллэнэн
 Сир Ийэ хотун барахсан
 Ситэн-сириэдийэн
 Тупсан туругуран турдаҕа.
130 Ыллыы турар чыычаахтанан,
 Көтө турар күөрэгэйдэнэн,
 Дайа турар татыыктанан,
 Барбат бараахтанан,
 Куоппат кураҕаччыланан,
 Ханыылаһан үөскүүр хаастанан,
 Холбоһон үөскүүр кубаланан,
 Кыттыһан үөскүүр кыталыктанан,
 Доғордоһон үөскүүр туруйаланан,
 Аргыстаһан үөскүүр андыланан,
140 Көрсүһэн үөскүүр көбөннөнөн,
 Булсуһан үөскүүр моонньофоннонон,
 Үрдүк хара тыатыгар
 Өтөн кыыла
 Өрөөбөккө этэр,
 Кэргил хара тыатыгар
 Кэбэ кыыла
 Кэриэбэккэ кэпсээн,
 Тумул хара тыатыгар
 Тойон кыыла
150 Тохтообокко чоргуйар буолар эбит.
 Орто туруу бараан дойду барахсан
 Отун төбөтүгэр
 Оһуор ойуу охсуллубута
 Орохсуйбакка турар.
 Маһын төбөтүгэр
 Баччыр ойуу түспүтэ
 Балаағырбакка турар эбит.
 Охтубат үһун дьылған мастаах,
 Уолбат дириг далай уулаах,
160 Уостубат уйгулаах,
 Быстыбат быйаннаах,
 Мас тийбэт баайдаах,
 Этэрбэһинэн кэһиллэр
 Илгэ быйаннанан,
 Олооччунан кэһиллэр
 Уйгу быйаннанан,
 Кэтинчэнэн кэһиллэр
 Кэрэ быйаннанан,
 Атағынан кэһиллэр
170 Айылгы быйаннанан,
 Бырта бырааннанан,
 Харта харааннанан,
 Үргүнньэх үрүйэлэнэн,
 Ся сыһыыланан,
 Алтан алаастанан,
 Холтон хонууланан,
 Чохочу толооннонон,
 Иэдьэгэй бадарааннанан,
 Оонньоколуур очуос хайаланан,
180 Ыстангалыы оонньоур
 Ытык хайаланан,
 Кыталык түһэн
 Ыллаан ааһар кырдалланан,
 Туруйа түһэн
 Туойан ааһар томтордонон
 Орто туруу бараан дойду барахсан
 Сэттэ иилээх-сағалаах
 Сир Ийэ дойду буолан
 Ситэн силигилээн турар эбит.
190 Абыс иилээх-сағалаах
 Атааннаах-мөнгүөннээх
 Айгыр-силик киэргэллээх
 Аан Ийэ дойду буолан
 Ананан үөскээбит эбит.
 Тоғус иилээх-сағалаах
 Тулхадыйбат туруктаах
 Туруу бараан дойду буолан
 Тупсан туругурбут эбит.
 Орто туруу бараан дойду барахсан
200 Хайдах эбитий диэн
 Хайыһан көрдөххө —
 Килбэйэр киинигэр,
 Дьогдойор саалыгар
 Киирэн туран
 Арҕаа өттүн диэки
 Арыя баттаан көрдөххө
 Атыр анды кынатын
 Арыя тардан кэбиспит курдук
 Адаар хара тыалар буоланнар
210 Аргыстаһан анныһан
 Сизэтиһэн-сэндэлиһэн
 Тутуһан доғордоһон

- Уйгулаах-быянгнаах
Улуу тыа буолан
Онгоһулан киирэн бара турдаҕа.
Ол бэтэрээ өттүн диэки көрдөххө
Аҕыс салаалаах
Ача күөх от
Анньан үүнэр
- 220** Аарыма бэйэлээх
Алаастардаах буолар эбит.
Хоту өттүн диэки
Куоһара баттаан көрдөххө
Куба кыыл кутуругун
Арыяа тардыбыт курдук
Куударара хара тыа буоланнар
Холбоһон-аргыстаһан,
Сиэттиһэн-сэндэлиһэн
Улаҕата көстүбэт,
- 230** Унгуоругута биллибэт
Уйгулаах-быянгнаах
Улуу тыа буолан
Онгоһулан түһэн бардаҕа.
Ол бэтэрээ өттүн диэки көрдөххө
Тоҕус салаалаах
Добун күөх от
Тупсан торолуйар
Толуу бэйэлээх
Толооннордоох буолар эбит.
- 240** Илин өттүн диэки
Эргитэ баттаан көрдөххө
Кэрэмэс саһыл тыһын
Кэккэлэтэ тутан кэбиспит курдук
Кэри хара тыа буоланнар
Кэккэлэһэн-сиэттиһэн
Улаҕата көстүбэт,
Унгуоругута биллибэт
Улуу тыа буолан
Онгоһулан түһэн бардахтара.
- 250** Ол бэтэрээ өттүн диэки көрдөххө
Сэттэ салаалаах
Сиибиктэ күөх от
Ситэн сириедийэр
Сирдээх дойдулаах буолар эбит.
Соҕуруу өттүн диэки
Суоһара баттаан көрдөххө
Суо-мах үөрдээх
Субан туруйалар
Субуруһа көтөн
- 260** Киирэн иһэллэрин курдук
Суорба таас хайалар
Суксуруһан киирбиттэр эбит.
Ол бэтэрээтин диэки көрдөххө
Толуу көмүс ыарҕа
Таба түһэн үүммүт эбит.
Сатыы көмүс ыарҕа
Саба үүнэн киирбит эбит.
Ол гынан баран
Кийиит кыргыттар барахсаттар
- 270** Сиэттиһэн бараннар
Ханалдыгыччы хаамсан
Киирэн иһэллэрин курдук
Тонолу манган туостаах,
- Сиэрэй солко сэбирдэхтээх
Хатын мас
Хадьааһыннаах буолар эбит.
Бу дойдуга
Өссө туох баар эбитий диэн
Өйдөөн-дьүүллээн көрдөххө
- 280** Үс күннүк сиртэн
Күндээрен көстөр
Баһаам улахан балаҕан
Тутуллубут эбит.
Бу балаҕан аттыгар
Сиэлэн-хааман
Тийэн көрдөххө
Күн сырдыгын килэрээрилэр
Түөрт уон түөрт сиринэн
Дьөлүтэ сынньаннар
- 290** Сыйыы кыл
Түннүктээн кэбиспиттэр эбит.
Ол гынан баран
Ньиргилээх халҕаннарын
Тиэрэ тардан
Иһирдэ көтөн түстэххэ буоллаҕына
Хайдах эбитий диэн көрдөххө,
Айгыраан аймаһыйа диэн
Аҕыс уон аҕыс манганалаабыттар эбит,
Долгулдуйан тостуо диэннэр
- 300** Тоҕус уон өһүөлээбиттэр эбит,
Алта уон сиринэн астарбыттар эбит,
Сэттэ уон сиринэн
Тирээбиллээбиттэр эбит,
Орто дойду
Ороһуллаах салгына оҕустаҕына
Ороскуоттаах буолуо диэннэр
Уон хос ойбоһостоон кэбиспиттэр эбит.
Үөһэттэн үргүөрдээх
Үс бийин уһун
- 310** Үргүөрү үргүдэбинэ
Үлүгэр дьүөрэлээх буолуо диэннэр
Үс хос өрүттээн кэбиспиттэр эбит.
Аллараттан айдааннаах
Аҕыс бийин уһун
Аргыара аргыйдаҕына
Алдырхай буолуоҕа диэннэр
Аҕыс хос алыннаан кэбиспиттэр эбит.
Уна диэки олорор киһи
Улар саҕа буолан көстөр,
- 320** Кэтэбэриин баар киһи
Кэбэ саҕа буолан көстөр,
Ханас диэки олорор киһи
Хараначчы саҕа буолан көстөр,
Суол айаҕар олорор киһи
Суор саҕа буолан көстөр
Дьоһуннаах балаҕан буолар эбит.
Өссө туохтаах эбитий диэн
Өйдөөн-дьүүллээн көрдөххө
Аҕыс кырыылаах
- 330** Суостуганнаах мэнгилгэннээх
Суо-хаан оһохтоох буолан,
Киэн нэлэмэн
Холумтаннаах эбит.
Тоҕус тиити

- Туруору симэн кэбиспиттэрэ
Лонкуначчы умайа турар.
Отгубут уот умуллубат,
Өрбүт күөс үрүмэрбэт буолар эбит.
Бу манна өйдөөн-дьүүлээн көрдөххө
- 340** Сири иһит бөҕө манна
Сириэдийбит эбит,
Кэриэн ымыйа бөҕө
Манна кэккэлээбит эбит,
Чороон аях
Манна чуоҕуйбут эбит,
Матаачча иһит
Манна бааралаабыт,
Удьяа хамыйах
Манна ууруллубут эбит,
- 350** Бадаайы хамыйах
Манна бааралаабыт,
Кытыяа бөҕө
Манна кыттыспыт эбит,
Буор күөс бөҕө
Манна мунньустубут эбит,
Чамчааһыннаах сииктээх
Талах иилээх
Чабычах бөҕө
Манна наардаммыт эбит.
- 360** Ыаҕас бөҕө манна ыйаммыт
Саар ыаҕас бөҕө
Манна саантаабыт,
Иһит аайы
Арыылаах кымыс
Арылыччы кутуллубут буолар эбит.
Бу манна буоллабына
Аны туран
Ньиргиэрдээх лип хаан ааннарын
Тиэрэ анньан
- 370** Таһырдыа таҕыстахха —
Ыарыы-сүтүү ыксалаабатах,
Дьан-дыаһах таарыйбатах,
Тибии түһэн тохтооботох
Чэлгиэннээх тэлгэһэлэригэр
Тахсан туран көрдөххө
Тоҕус киһи
Добдугураччы кэпсэтэ турарын курдук
Тойон сэргэни
Туруору анньан кэбиспиттэр,
- 380** Ат баайарга анааннар
Алтан сэргэни
Анньан кэбиспиттэр эбит.
Кирдээх тиэргэн бөҕө кэнээбит,
Саахтаах тиэргэн бөҕө салаллыбыт,
Ньирэй бөҕө мангыраабыт,
Кулун бөҕө оонньоколообут,
Аал уот бөҕө оттуллубут,
Унаар буруо олохсуйбут
Күрүө үөһэ күрүөлээх,
- 390** Дал үөһэ даллаах,
Хаһаа үөһэ хаһаалаах,
Титиик үөһэ титииктээх,
Хотон үөһэ хотонноох буолар эбит.
Манна туран
Өйдөөн-дьүүлээн көрдөххө
- Хара үрүмэччи үөрэ бөҕө
Ханыылаһан ахан турар дуу диэбитим
Хара түүлээх сүүрүктэрэ
Харса суох үөскээннэр,
400 Халтанг ойбожосторунаҥ хабыдыһаннар
Хара тыаны хампы кэһэн тахсыбыттарыҥ
Харам санаалаахтар
Хатыҥ баалкынан
Хампы сынньаннар
Хатаран сиэбиттэриҥ үрдүнэн
Хардары анньан
Үөскүү турбут эбит.
Үрүҥ үрүмэччи үөрэ
Үөрдүһэн ахан турар эбит дуу диэбитим
- 410** Үрүҥ түүлээх сүүрүктэрэ
Үрдэ суох үөскээннэр,
Үрдүк өттүктэриҥэн үтүрүһэннэр
Үөл тыаны
Үлтү кэһэн тахсыбыттарыҥ
Өрүскэ санаалаахтар
Үөл баалкынан
Өлүүҥкүлээн сиэбиттэриҥ ордугун
Өрө анньан
Үөскүү турбут эбит.
- 420** Бу манна буоллабына дьэ
Кимнээх ханныктар
Ыыр үктээннэр,
Ыал буоланнар
Олорбуттарыҥ диэн буоллабына
Ордуос Баай тойон оҕонньор,
Илгэ Баай хотун эмээхсин диэн
Былыргыттан ыла
Арыы тыа курдук
Аймах-билэ дьоннонон,
- 430** Көбөн кус үөрүн курдук
Көр-билэ дьоннонон,
Сүгэ балта нэһиликтэнэн,
Сүҥ дьааһын улуустаналлар эбит.
Ол гынан баран
Этэнгэ олорор быаҕа
Айыһыт Хотун
Ала-чахчы аргыстаһан,
Иэйиэхсит Хотун
Илэ-бааччы энэрдэһэн
- 440** Кинилэр бэйэлээхтэр
Үс оҕоломмуттар эбит.
Бу үс оҕолоро
Кимнээх эбиттэрий диэтэххэ —
Улахан кыыстара
Тоҕус муостаах
Түөлбэ манган дүгүрдээх,
Торбо тэһииниттэн
Туора тутан үөскээбит
Айыы Нуоҕалдыын диэн
- 450** Удаһан кыыс эбит.
Ити кэннэ
Уоллара буоллабына —
Атабынан оонньоур
Айдаар кугас аттаах
Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөҕө диэн
Уол оҕолоохтор эбит.

Биир кыра кыыстара
 Күннэйэ Куо диэн
 Таһырдыа таһаарбакка,
 Хаарга хаамтарбакка,
 Сииккэ сиэллэрбэккэ,
 Хаптаҕай кулгаахтаахха иһитиннэрбэккэ,
 Хара харахтаахха көрдөрбөккө
 Хараҥа хос хараҥаччыта,
 Үрүҥ хос үрүмэччитэ гынаннар,
 Саһылга саһыараннар,
 Үүскэ үлбүйэnnэр,
 Киискэ кистээннэр
 Ииппит кыыстара буолар.
 Бу барахсан
 Киирэн эрэр күн
 Килбиэнин курдук,
 Тахсан эрэр күн
 Сардангатын курдук
 Хаамардыын хайҕаллаах,
 Үктэнэрдиин үчүгэй,
 Туттардыын тупсаҕай буолар эбит.
 Онтон бу
 Бухатыыр киһи,
 Уол оҕо буоллаҕына
 Хайдах эбитий диэн
 Ойоҕос өттүтэн одуулаатахха,
 Кыты өттүтэн
 Кыҥаан көрдөххө,
 Бу киһи
 Кырдык даҕаны
 Бухатыырга боҕуодуулаах,
 Күүстээххэ көрүҥнээх,
 Кээһиилээх окко кээмэйдээх
 Алта былас
 Дараҕар сарыннаах,
 Үс былас
 Үлбүйэр өттүктээх,
 Биэс былас
 Биэкэйэр бииллээх,
 Быллыа тиит былчыннаах,
 Уомах тиит уллуктаах,
 Суллаабыт тиит сотолоох,
 Хастаабыт тиит харылаах,
 Киһи киэнэ килбиэннээҕэ,
 Уол оҕо одьунааһа буолар эбит.
 Кини бэйэлээх
 Тоҕус мастаах
 Буордаах онгочону
 Туруору анһан кэбиспит курдук
 Модун хаан көҕүстээх буолар эбит.
 Ол гынан баран кини
 Икки кийһи
 Атахтаһыннары уурбут курдук
 Кэрэ хаастаах,
 Улуу лөкөй
 Уллунун силиитин
 Охсон ылан
 Умсары уурбут курдук
 Көнө муруннаах буолар эбит.
 Үүн тиэрбэһин курдук
 Эрилкэй харахтаах,

Кулун кутуругун курдук
 Куудара астаах эбит.
 Бу киһи буоллаҕына
 Саһылынан, саарбанан,
 Тиингинэн, күндү түүлээбинэн
 Сарыы киэнэ тыйыһынан,
 Түнэ киэнэ
 Имигэһинэн киэргэтэн
 Тагнар идэлээх эбит.
 Ол гынан баран
 Өлөр тыын өрүһүлтэтэ
 Буоллун диэн,
 Хаалар тыын
 Хараһылтата буоллун диэн
 Үс хос
 Өрүү көмүс куйахтаах буолар эбит.
 Туох туттар сэптээх эбитий диэтэххэ —
 Отут кыһа
 Оргунньугуттан онгоруллубут
 Олуой-молуой быһыччылаах буолар эбит.
 Ойуулаах уктаах,
 Оһуордаах ончоһоох
 Уһун турба батастаах буолар эбит.
 Кимизэн-имизэн дойду
 Киилэ кириллээх,
 Хамыан-имизэн дойду
 Хатыҥа хатыҥнаах,
 Томуон-имизэн дойду
 Туоһа туостаах,

- Тардыһар талаһата,
580 Миинэр мингэтэ буолар эбит.
 Барар-кэлэр күнүгэр буоллабына
 Хатан бөргө ыңгырынан
 Хам тардан кэбиһэн,
 Кыһар көмүс кычымынан,
 Кычымнаан кэбиһэр эбит,
 Тиһэ көмүс тэһииннээх,
 Кыһыл көмүс көнтөстөөх эбит,
 Аарыктаах сулардаах,
 Айгырастаах үүннээх буолар эбит.
- 590** Дьэ бу дьон буоллабына
 Хайдах олороллор эбитий диэтэххэ
 Уйгу быйангарын улайдааннар,
 Кэрэ быйангарын кэбэхтээннэр,
 Кэдэрги тайананнар,
 Ангардасты аатыраннар,
 Соботоһун сурабыраннар
 Байан-тайан олорбуттар эбит.
 Бу оһонһордоох эмээхсин
 Билигин буоллабына
- 600** Илин астара элэмэстийэн,
 Кэлин астара кэрэмэстийэн,
 Эрэхэ тиистэрэ элэйэн,
 Уһун санаалара кылгаан,
 Киэн көбүстэрэ кыччаан
 Абыс кыыс арыалдьыттанан,
 Тоһус субан туруйа уол доһуоһуолланан
 Аарыктаах тайахха тэптэрэннэр
 Арыычча сылдыһаллар эбит.
 Улахан уоллара улаатан
- 610** Сүөһүтүн-аһын
 Илин диэкинэн эргитэн,
 Соһуруу диэкинэн сүһумнатан,
 Элбэх сиринэн сылдыһан
 Үүрэн-үтүрүйэн
 Сыспай сиэллээх
 Сылгы сүөһү бөбөтө
 Сыһы аайы
 Сытайан туран үөскээбит эбит.
 Хойуу түүлээх
- 620** Хороһор муостааһа
 Хонуу-хонуу аайы
 Хойдон мустубут эбит.
 Аны туран
 Булун-булун аайы
 Буур тайах бөбө
 Мунһустан үөскүүр эбит.
 Дьаангытын аайы
 Таба кыыл
 Тахсыһылаахтык үөскүүр эбит.
- 630** Манна буоллабына
 Аһары баран
 Ардай аһыһылааһа,
 Адаар муостааһа,
 Күндү түүлээһэ
 Үрдэ суох үөскүүр эбит.
 Дирин далайыгар буоллабына
 Хайыһылаах бөбө хайыһан,
 Сүргүөхтээх бөбө сүргүйэн,
 Лапчааннаах бөбө таһсан,
- 640** Искэхтээх бөбө ыан
 Уу үрдүн
 Үрүмүрдүбэккэ үөскээбит эбит.
 Манна буоллабына
 Уу булдугар
 Күөх Боллох эмээхсин
 Ананан айыһлан
 Көрөр-истэр буолар эбит.
 Хара тыһа
 Ардай аһыһылааһын,
650 Адаар муостааһын
 Барылы Кэскил
 Баай Барыһылаах
 Байанай Тойон
 Баһыһыы-көһүлүүр буолар эбит.
 Дьэ бу курдук оһороннор
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Уһа диэки
 Улааны оһороннор,
 Хаһас диэки
- 660** Хараны оһороннор,
 Кэтэһэриин диэки
 Кэрэни оһороннор,
 Суол анныгар
 Суру оһороннор,
 Хаамтаран иһэннэр
 Хабарбатын быһаннар,
 Сүүрдэн иһэннэр
 Сүннүүн анһаннар,
 Суон саалынан
- 670** Дуобат оонһооннор,
 Халын хаһанан
 Хаарты оонһооннор
 Уһун уйгулаахтык
 Киэн кэскиллээхтик
 Аһаан-сиэн
 Байан-тайан
 Күннээн-күөнэхтээн оһороллор эбит.
 Манна буоллабына
 Кинилэр бэйэлээхтэр
- 680** Саһыһларын, саарбаларын
 Саһыһааннар, саамыһааннар
 Биир сарсыарда
 Уруккуларын курдук
 Уруйдарын улайдааннар,
 Кэрэ быйангарын кэбэхтээннэр,
 Кэдэрги тайананнар,
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарһатаннар,
 Көйүө кымыһынан
- 690** Көхсүлэрин анһаннар,
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтарын ханнаран бараннар,
 Уол оһо буоллабына
 Аһаан-сиэн баран
 Уһа оһонугар
 Тиэрэ түһэн
 Сынһана сыттабына
 Күн орото кэлтэгэйдээн эрдэһинэ
 Арһаа диэкиттэн
- 700** Хаһас түһнүк анһынан

- Хоппотох анньыи курдук
 Ат туйафын тыаһа
 Курдурбатын кэлэн
 Тойон сэргэ диэки ааспытыгар
 Бу туох кэллэбэй оҕолоор, диэн
 Сэбин-сэбиргэлин туппутунан
 Таһырдыа ойон тахсыбыта
 Алта атахтаах
 Ала баабыр аты
- 710** Тойон сэргэбэ
 Өрө тардан кэбиспитэ
 Хааннаабынан көрөн кэбиспит.
 Ону буоллабына
 Өйдөөн-дьүүллэн көрбүтэ
 Тимир танастаах
 Киһи бөбө кэлэн турар эбит.
 Айантан кэлбит киһи быһыытынан
 Арбаһын тэбэнэн
 Адагныи турар эбит,
- 720** Суолтан кэлбит киһи быһыытынан
 Сонун тэбэнэн
 Суодангыи турар эбит.
 Бу киһи буоллабына
 Хайдах киһи эбитий диэтэххэ
 Самафын туорайыттан үүммүт
 Биир атахтаах,
 Ол гынан баран
 Икки салаа буолбут эбит.
 Түөһүн тылыттан үүммүт
- 730** Биир илиилээх,
 Ол гынан баран
 Икки салаа буолан үүммүт эбит.
 Сүүһүн ортотугар
 Эт бэргэ
 Соботоо харахтаах,
 Абыс кырыылаах,
 Тимир куйах танастаах
 Киһи кэлэн турар эбит.
 Ол гынан баран
- 740** Сыыр быстыбытын курдук
 Сылластыгас уостаах
 Хайа быстыбытын курдук
 Хаттастыгас халтаһалаах,
 Киһи диэки
 Эт бэргэнэн
 Онон-манан эргитэн көрөр
 Харалбан харахтаах
 Үөдөн быһыылаах эбит.
 Нэһиилэ били
- 750** Биһиги киһибитин
 Таба көрөн баран
 Маннык диэн
 Ырыа дуомнаах буолан
 Ыскайдана турбута үһү:
 — Иэ-ээ-ээ-ээ!
 Аар-татай!
 Аар-дыаалы!
 Эминэ оҕолоор!
 Ордуос баай оҕонньор аҕалаах,
- 760** Илгэ баай ийэлээх,
 Күннэйэ Куо балыстаах,
 Айыы Нуофалдыын Удабан эдьийдээх,
 Атабынан оонньуур
 Айдаар кугас аттаах
 Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөбө
 Тон күөнгэр
 Дорообо буоллунууй!
 Хайалар кэлэн
 Дорообонон тосхойдо диэтэргин
- 770** Аллараа дойдуга
 Дьуола Буурай тойон аҕалаах,
 Мунг Сыналбан эмээхсин ийэлээх,
 Уот Чолбоодой Удабан эдьийдээх,
 Балтараа Баатыр инилээх
 Дьээ, алта атахтаах
 Ала Баатыр аттаах,
 Атас хааннаах
 Өһөх Бөлөөх
 Илэ бэйэбинэн,
- 780** Эт дьүһүммүнэн
 Тийиэн кэлиим!
 Туох наадалаах буолангыи
 Хомурахтаах суолбун
 Курдардын,
 Тон суолбун
 Тобуллун диэтэргин
 Дьэ, сынаһаны баттаан сыппытым
 Иэдээнэ бэт диэммин,
 Дьэ, сыта-тура сыаналааммын,
- 790** Сүүс дьахтартан сүүмэрдээммин
 Сөптөөбө буолаарай диэн
 Эн балтыгар
 Күннэйэ Куоҕа
 Дьэ, күтүөт буола кэлиим!
 Дьэ, нойоон!
 Уһундук ону-маны дойдохтообокко,
 Аналлаахпын доҕорбун,
 Тангара табатын курдук тангыннараннын,
 Көтөх мунунан көмүстээнгин,
- 800** Ат мунунан алтаннаангыи
 Таһаара тардыый, нойоон!
 Аты-сулуу
 Көрдүүр буоллаххына,
 Кэннигэр муостаах
 Кэрэх сүөһүтүтэн
 Холоон көрөн
 Куду анһан биэриллиэбэ!
 Дьийэбэ киирэн
 Чэйдээбэтэ диэнгин
- 810** Омнуолуу санаамаарый!
 Дьэ, ытык дьоннору
 Ынгырбыт ыраатта
 Ыһыах буолара чугаһаата!
 Онон ыксыырым сүрдээх
 Чэй, эрэ таһааран кулууй даа! — диэтэбэ.
 Дьэ, кырдык даһаны
 Хаһан даһаны
 Айыы киһитигэр
 Абааһы кэлэн
- 820** Күтүөт буолуо диэн
 Өйдөөбөккө олорбут
 Биһи киһибит дьэ

- Сохуйан хааллаба.
Ол гынан баран
Киил мас курдук
Кэдэччи тартаран,
Хатын мас курдук
Ханаччы тартаран,
Сирэйиттэн сирээ уота сиккирээн,
830 Харабыттан хатат уота тохтон
Кини бэйэлээх
Манньк диэн
Ыллаан-туойан
Тыылла-хабылла
Турбута эбитэ үһү:
— Дьэ-ээ! Буо-оо!
Дьэ, атах анныттан
Адабыйан тахангын,
Күөн анныттан
840 Күөрэйэн тахангын,
Арбаһыттан тэһииннээх
Айыы аймабар
Хаһаангыттан ыла
Күтүөттээбит буолангын,
Көхсүттэн тэһииннээх
Күн Хаан улуунун
Күөмчүлүүр санааланангын,
Аллараа дойдуттан
Адабыйан кэлэнгин
850 Атабастыыр дьонгун булбуккун!
Мин даһаны
Одун Хаантан онгоһуулаах,
Тохсус халлаантан тутулуктаах,
Ахсыс халлаантан айдарыылаах,
Сэттис халлаантан сибээстээх —
Сылайбат сындааһыннаах,
Элэйбэт ингиирдээх,
Тохтубат хааннаах,
Тостубат унгуохтаах
860 Буулаба буолуобум.
Сүгүнүнэн эйиэхэ
Көмүс түөстээх күөрэгэйбин
Биэрэн ыппаппын.
Иккиттэн биирбит буолуоба!
Туттаха тутулуктаах буолуобум,
Тэмэн дойдуттан
Тэнгээх буолуобум!
Орто туруу бараан дойдубар
Күн улуунун көмүскүүргэ кэлбитим,
870 Айыы аймабын
Арангаччылыырга анаммытым! — диэтэбэ.
Ол гынан баран
Биһи киһибит буоллабына
Туох да кэпсэтиитэ суох
Кини бэйэлээби
Ойуулаах ончоһтоох,
Оһуордаах уктаах
Уһун турба батаһынан
Төбөтүн сиигинэн
880 Түһэрбитинэн барбыта.
Анараа баһайы буоллабына
Хантан да ылбыта биллибэккэ
Хара дьыэрэнкэй уһугунан
Хардарсыбытынан бардаба.
Ол гынан баран
Ириэнэх сири
Ибили кэһэннэр,
Тон сири
Тоһута кэһэннэр
880 Оонньоһолуур очуос хайа диэки
Ыстангалыыр ытык хайа диэки таханнар,
Аан ийэ дойдуну
Атыһахтаах уу курдук
Аймыы үктээтилэр.
Кинилэр бэйэлээхтэр
Кимиэллээх кириһилэригэр
Оһол кыһа
Ойоһос өртүгэр ордоотоото,
Илбис уола
890 Энэр өттүгэр иэрийдэ.
Тоһус хонуктаах
Добун холорук
Тута батыһан түстэ,
Сэттэ хонуктаах
Силлиэ холорук
Сиксийбитинэн барда,
Аһыс хонуктаах
Аан холорук
Аргыйбытынан барда.
900 Сааллар чабылбан дапсыйда,
Сүллэр этин сүргүөһүннэннэ,
Силлэһин илбис дугуйданнылар,
Иэдээн бөһө буолла,
Хаһыгыты-хаһыгыты
Халбарыйсы буолла,
Үөгүлүү-үөгүлүү
Өттүктэһии буолла.
Ол гынан бараннар
Кинилэр бэйэлээхтэр
910 Биһи-биһигэ уолдыһан,
Кылаан-кылаанга түбэһэн
Били сэптэрэ буоллабына
Туһатыттан таһсан
Туурата эрэ хаалбытын
Кэннилэрин диэки
Илгэн кэбиһэн бараннар,
Тоһуһуон бууттаах
Чомпо тимир сүлүгэһинэн
Биллиргэтиспитинэн бардылар.
920 Бу туруу бараан дойдуга
Төрүөх бөһө төнүннэ,
Кэлэр бөһө кэһиннэ,
Иэдээн бөһө буолла.
Сүөһү-ас орпото.
Атыһахтаах уу курдук
Аймыы үктээтилэр,
Тордуйалаах уу курдук
Тоһо кэһэн кэбистилэр.
Идьэһэй бадараан курдук
930 Илдьи кэһэннэр,
Иэдээн бөһө илбистэнэн
Алдырхай бөһө ааннаата.
Кинилэр бэйэлээхтэр
Тэбис-тэнник

- Тирэхэн тураннар охсустахтара.
 Бу охсуна сырыгтаахтарына
 Үөһээ халлаанга
 Алыс наһаалаан эрэллэр
 Алдытаары гыннылар диэн
- 940** Үрдүк Айыылар
 Уураах уураннар,
 Дьүүл дьүүллээннэр
 Үрүң Айыы Тойон офонньор
 — Чыгычаах кыыл тумса сиигирэр
 Чыналбаннаах чыыстай
 Буолак Эбэ Хотунга
 Билиитэ таас миэстэбэ,
 Умайа турар
 Уот Кудулу байбал ортотугар
- 950** Охсуһар очуос хайаба,
 Кыргызһар кындыа хайаба
 Ильдэн бырабыахха, — диэннэр
 Уураах уураннар
 Дьүүл дьүүллээбиттэр эбит.
 Ону буоллабына
 Халлаан түөрт илдьит бухатыырдар
 Өгөс гынан бараннар
 Маннык диэн тыллаах эбиттэр,
 — Дьээ-буо!
- 960** Орто туруу бараан дойдубун
 Улай дьэңкэ киинин уларытангыт,
 Тоҕо кэһэннит,
 Дьолун-соргутун тохтугут.
 Ону бу
 Хотугу халлаан анныгар
 Умайар Уот Кудулу байбал ортотугар
 Чыгычаах тумса да сиигирбэт
 Чыналбаннаах Чыыстай Буолак
 Билиитэ таас сиргэ
- 970** Охсуһар очуос хайа,
 Кыргызһар кындыа хайа.
 Ирдыркэй эдьийбиттэн
 Ыйыта да барбакка
 Ох быатынан атааран,
 Кулуһун быатынан холбоонгут,
 Үчүгэй буоллахытына
 Туран эрэ охсуһооххут,
 Онтон киһин тобуктаан олорор
 Охсуһар дойдута буолуоҕа
- 980** Үрдүк Айыы уурааҕа халбарыйбат халың,
 Илдьирийбэт бүтүн буоллаҕа, — диэтэхтэрэ.
 Онуоха туран
 Абааһы уола буоллабына
 Хантас гына түһэн баран
 Маннык сангалаах буолбут:
 — Иэ-ээ-ээ!
 Аар-татай!
 Эминэ оҕолоор!
 Аар-дьаалы оҕолоор!
- 990** Мин туох даҕаны
 Буруйа суох этим!
 Буруйум диэн
 Кэргэн кэпсэтэ кэлбиппин
 Бу кини
- Илдьи сынныан ильдэ барда!
 Хайа туох диигиний?
 Бу кини буруйдаах
 Мин туох да
 Буруйум суох буоллаҕа эбээт!
- 1000** Дьэ, үрдүк сууттар
 Дьүүллээн эрэ — диэтэбэ.
 Онуоха туран
 Биһи киһибит эмиэ
 Маннык диэн сангалаах буолбут:
 — Дьэ-буо!
 Орто туруу бараан дойдуга
 Алларастаан адаһыйан тахсан,
 Бу буор сирэй
 Бурбалды сото
- 1010** Балыстаатар балтыбын
 Былдыан ильдэ бараары кэлэн,
 Хаан бөҕө тохтон
 Аан Ийэ дойдубутун
 Атыһахтаах уу курдук
 Аймыы үктээн,
 Тордуйалаах уу курдук
 Тоҕо кэһэммит
 Үрдүк Айыылар
 Уурбут уураахтарын
- 1020** Утарарым сатаммат диэн
 Ханна барабын?
 Көстүбэт уолун
 Күнтэн сүтэрдэхпинэ
 Абааһы уолун
 Анныбар баттаахпына
 Биирдэ тохтуоҕум! — диэн буолбут дьэ.
 Ол гынан баран
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Өр гынахтара дуо, дьэ
- 1030** Халлаан түөрт ыалдытгара
 Ат быатынан атаараннар,
 Хомуһун быатынан холбооннор
 Иккиэннэрин ортолоруттан курдааннар
 Көрүөх бэтэрээ өттүгэр
 Түүтээбэр чэпчэкистик илдьэннэр
 Оргуйа турар
 Уот Кудулу байбал ортотугар
 Чымалбаннаах Чыыстай Буолакка
 Билиитэ таас сиргэ
- 1040** Охсуһар очуос хайаба
 Ильдэн бырабан кэбистэхтэрэ.
 Дьэ, киһи эрэ буоллар
 Оргууй аҕай
 Уохтара хараан,
 Санаалара сарбыллан,
 Киэн көбүс кыччаан
 Дьэ туран
 Сытар дьон буолан бараннар,
 Абааһы уола буоллабына
- 1050** Дьэ маннык диэн тыллаах буолар:
 — Иэ-ээ-ээ!
 Аар-татай!
 Аар-дьаалы
 Эминэ оҕолоор!
 Дьэ, Үрдүк Айыылар уураахтара диэн

- Охсуһар очуос хайаба,
Кыргыһар кындыа хайаба
Уот Кудулу байбал
Ортотугар аҕалан бырахтылар.
- 1060** Былыргы дыьлга,
Урукку күнгэ
Уот Чолбоодой Удаҕан диэн
Эдьийдээх буолар этим!
Умса түһэр күммэр
Сүүспүттэн өйүөх буоларын,
Тиэрэ түһэр күммэр
Кэтэхпиттэн өйүөх буоларын!
Дьэ кэлэнгин
Күүс-көмө буолларгын
- 1070** Төһө-хачча буолуо этэй?
Аатһар диэн ахсааннаах,
Көрдөһөр диэн күттүөннээх, — дии сыттаҕа дьэ.
Дьэ биһиги киһибит буоллабына
Эмиэ саманнык диэн
Тыллаах-өстөөх буолан
Кэм да тыылла-хабылла турдаҕа:
— Дьэ-буо!
Бу Орто туруу бараан дойдубар
Аал уоттаах,
- 1080** Алаһа дьизэлээх,
Айбыт аҕалаах,
Эмийин илгэтинэн ииппит Ийэлээх этим.
Дьэ, эдьийим
Айыы Нуоҕалдыын Удаҕан
Күн туллара,
Күһэнгэ быстара буолла быһыылаах
Кэлэннит күүс-көмө буолун!
Дьэ, сиэхсит уола
Сиэри булла!
- 1090** Миигин күн сириттэн
Сүтэрэргэ сананна!
Ыраах да буолларгын чугаһаа!
Көрдөһөр күттүөннээх,
Аатһар ахсааннаах!
Эн даҕаны
Тоҕус муостаах
Түөлбэ манган дүнгүрүн
Торҕо тэһииниттэн тутан үөскээбитин!
Дьэ эрэ!
- 1100** Күн тулларагар көмө буолууй!
Күүтэбин! — диэтэҕэ дьэ.
Дьэ бу маныаха туран
Урут ыңгырыллыбыт
Уот Чолбоодой Удаҕан
Тимир чыллырыыты тыыраар
Хотуур курдук тыңгырахтаах,
Хардары барбыт тумустаах
Өлөр өлүү
Өксөкү кыыла буолан
- 1110** Көтөн тийэн кэлэн баран,
Эргийэ сылдьан
Манник диэн сангалаах буолбут эбит:
— Иһиликпин-таһылыкпын
Иэдээникпин-куодааныкпын!
Эминэ даа, тугуй дьэ!
Дьэ, нойоон!
- Мин иэдээниктээх киирсиигэ
Тийэн тиксэн кэллим,
Аллараа дойдуттан
- 1120** Өлбөт-сүппэт
Өһөх Бөлүөх аҕаллым.
Киһи буолар буоллаххына
Айаххар түһэрэн
Ылыы даа, ылыы даа! — диэн баран
Өһөх Бөлүөҕү ыһыктан кэбиспитин
Били баҕайы сыһа туппата
Айаҕар түһэрэн ыллаҕа.
Ол гынан баран
Өр-өтөр буолбата
- 1130** Тыал тыалырда,
Сиккиэр тыал сирилээтэ,
Үөһэ дойдунан
Кыталык кылбаара көтөн тийэн кэллэҕэ.
Ол гынан баран
Дьэ манник диэн тойуктаах буоллаҕа:
— Дьэ-ээ!
Айаккабын —
Айан суолун арыяммын,
Кыырай халлаан кырсынан
- 1140** Кыталык көтөр буоламмын
Кылбаара көтөн кэллим,
Хотун эдьийин!
Дьэ! Эн даҕаны
Охтубат оңоһуулаах буолуохтаах этин
Мин эйиэхэ
Орто дойдун
Үрүн илгэтин аҕаллым!
Ону сыһа туттубаккаҕын
Хабан ыларгын
- 1150** Уруккутуттан уонунан ордуон,
Билингититтэн биэһинэн
Бэрт буолуон этэ.
Өрүһүлтэ үрүн илгэбин ыһыгынным,
Мүччүргэннээх күннэргэ
Көмө буолуом диэн
Айан суолун арыяммын кэллим! — диэтэҕэ дьэ.
Бу маны ыһыктыбытын
Биһи киһибит да
Сыһа хаптатах —
- 1160** Үрүн илгэни
Айаҕар түһэрэн ылбыт.
Ол гынан баран
Бу дьонноор
Дьэ тураннар
Билингитээҕэр били биэһинэн
Бэрт буоллулар,
Уруккутааҕар уонунан ордонноор
Охсуһуу киэнэ улахана буолан,
Этиһии киэнэ иэдээнэ буолан,
- 1170** Хаһыылара хара былыт буолан,
Үөгүүлэрэ үрүн былыт буолан
Бу дойдуну
Иэдьэгэй бадараан курдук
Ибили кэһэннэр,
Ол охсуһар очуос хайаларын,
Кыргыһар кындыа хайаларын
Тоҕо кэһэннэр,

- Кинилэр обургулар
Хаһыгыты-хаһыгыты
- 1180** Халбарыйсы буолла,
Үөгүлүү-үөгүлүү
Өтүктэһии буолла.
Ол гына сылдьан
Биһи киһибит буоллабына
Хайдах эрэ өмүтүннэрэн
Били баҕайыны буоллабына
Синньигэс биилиттэн
Өрө көтүтэн таһааран баран
Умайа турар
- 1190** Уот Кудулу Байҕал диэки
Эһэн кэбиспитэ
Атаҕа тырайбытынан
Киирэн бара турдаҕа.
Онуоха буоллабына
Уот Чолбоодой удаҕан обургу
Дүнгүрүн тоһуйа охсон биэрдэҕэ.
Ол онно үктэнээри гынан эрдэбинэ
Айыы Нуоҕалдын удаҕан туран
Дүнгүрү дьөлө үрэн кэбиспитэ
- 1200** Курдаттыгы ааһан хааллаҕа.
Дьэ онуоха туран
Бу удаҕан дьахтар
Соһуйан-өмүрэн көтөн барбыт
Сангата маннык эбит:
— Иһиликпин-таһылыкпын!
Иэдээникпин-куудааныкпын!
Эминээ да тугуй даа!
Хаарыаннаах бырааппын
Халты харбаттым.
- 1210** Хаарыаннаах бырааппын
Аны дьэ хантан ылыамый?!
Айыыка Нуоҕалдын обургу
Аптара баһыйан,
Хомуһуна хотоохтоон
Алдьархай иэнийдэ
Оҕолоор, оҕолоор — дии-дии
Көтөн киирэн бара турбут эбит.
Дьэ тураннар
Кинилэр бэйэлээхтэр
- 1220** Кыайбыт-хоппут дьон буоланнар
Эдьийэ кыталык кыыл буолан,
Кини буоллабына
Бүрүөлээх харахтаах,
Бүтэй бүлгүннээх
Ходоҕойун туһунан ходоллоох,
Дабыдалын туһунан дьабыллаах
Хотой кыыл буолан
Дойдуларын диэки
Көтөн күпсүйэллэр.
- 1230** Кинилэр бэйэлээхтэр
Өр-өтөр гымматахтар
Чэлгиэннээх тэлгэһэлэригэр
Киирэн кэлэннэр
Бэйэлэрэ-бэйэлэринэн буолан,
Дьибэҕэ киирбиттэрэ
Оҕонньордоох-эмээхсин
Ытаһа олороллор эбит.
Бу охсуһа сырыттаһтарына
- Балтараа Баатыр били
- 1240** Кыыстарын уоран илдэ барбыт,
Өрүү чуулааны
Үрдүн үрэйэ охсон баран
Ылан барбыт.
Оҕонньордоох эмээхсинтэн
Дьэ алдьархай бөҕө буолан
Били биһи киһибит
Хонук хонор холку
Күн өрүүр күннэрэ суох буолар.
Кини бэйэлээх
- 1250** Сыһыттан сылгылаан,
Хонууттан хомуйан
Ат сылгытын аҕалан
Хатан дьэргэнинэн
Хам тардан ыңгырдаан кэбиһэр,
Кыһар көмүс кычымнаан,
Айгырастаах үүннээн,
Аарыктаах сулардаан,
Кыһыл көмүс көнтөстөөн
Барардыы тэринэр.
- 1260** Үс хос
Өрүү көмүс куйаҕын кэтэн баран
Туох баар сэбин-сэбиргэлин ылан туран
Маннык диэн ырыа ыллаабыт эбит:
— Дьэ-буо!
Дьэ аан дойдум иччитэ
Аан Алахчын Хотун эдьийим
Аҕыс томторҕолоох
Айан суолун арыһар күнүм буолла,
Тоҕус томторҕолоох
- 1270** Тойон аартыгы тутар күнүм буолла!
Алаһа дьибэм иччитэ
Быдан дьылларга бырастыы буоллун!
Аал уотум иччитэ
Көмүс Сыттык,
Көбүөрүннүүк Суорҕан,
Күл тэллэх
Суостуганнаах Аан Уххан Тойонукам!
Аан суолугар алҕаангыһын атаарыый!
Дорҕоонноох тойон аартыгы
- 1280** Тутар күнүм буолла!
Куоппут бөҕө холбуллубат,
Барбыт бөҕө баһыллыбат
Аллара үс үкэн түгэбин
Айанын аартыгын
Арыһар күнүм буолла!
Арыы тыа курдук
Аймах-билэ дьоннорум барахсаттар!
Көҕөн күһүм үөрүн курдук
Көрсүһэн үөскээбит
- 1290** Көр-билэ дьоннорум барахсаттар
Быдан дьылларга
Бырастыы буоллунууй!
Эмийин илгэтинэн
Ииппит ийэкээним!
Айан үөскэппит аҕаккааным!
Быдан дьылларга
Бырастыы буоллунууй!
Алҕаан айан суолугар атаарыгытыый!
Онуоха туран

- 1300** Офонньор киһи
Манньик диэн тойук туойбута,
Ырыа ыллаабыта эбитэ үһү:
— Дьэ!
Тобус кулукулаах
Тойон аартыгы
Тобулар күнүг буолла!
Абыс кулукулаах
Аартык ийэни
Арыйар күнүг буолла!
- 1310** Эн даҕаны
Одунтан онгоһуулаах буолуохтаах этин!
Айыы хаан аймаҕын
Арангаччылыыр аналлаах буолуохтаах этин!
Дьэ-дьэ!
Аптаах тыллаах таба эппэтин!
Уоттаах харахтаах
Утары көрбөтүн!
Сытыы кылаан сыһыйдын!
Куоппугу холбуйан кэлиий!
- 1320** Барбыты баһар буолууй!
Дьэ-буо!
Уруй-айхал буоллунууй! — диэтэҕэ дьэ.
Онуоха буоллаҕына
Бииһиги киһибит
Харалдыктан өнүйбүт
Хара куртууах курдук
Хатан бүргэхэр
Хап гына түһэн баран,
Кини бэйэлээх
- 1330** Саахтыар диэри
Салайа баттаан,
Ииктиэр диэри
Эргитэ баттаан,
Солуур эти
Сулуйа дайбаан
Үөрэм-дьүөрэм үктэтэн,
Өгүрүк-төгүрүк көрдөрөн
Тыһы тыһаҕас саҕаны
Тырыта тэптэрэн,
- 1340** Сабарай чабычак саҕаны
Сабыта уурдаран,
Сыйыа тэптэрэн кэбиспит
Сыгынаҕа сырҕан эһэ буолан
Сыылла хаалла,
Ойо тэптэрэн кэбиспит маһа
Офонньор буолан
Ордоотуу хаалла,
Эмти тэптэрэн кэбиспит маһа
Эмэхсин буолан
- 1350** Энэлийэ хаалла.
Ол курдук кини бэйэлээх
Өр дуу, өтөр дуу айаннаан
Мунхаат Айыы
Мунгур уһугун диэки,
Дьанхаат айыы
Тардыстар дьайынын диэки киирэн
Салайа баттаан баран,
Кини бэйэлээх
Сэттэ хос
- 1360** Силлиэ холорук сирдыттэнэн,
Абыс хос
Аан холорук аргыстанан,
Тобус хос
Добун холорук доҕордонон
Айаннаан-көтүөлээн
Киирэн бара турдаҕа.
Сааллар чабылҕан дапсыырданан,
Сүллэр этинг сүргүөһүннэнэн,
Сүлүһүн илбис дугуйданан,
- 1370** Ойоҕос өттүгэр
Оһол уола ордоотоон,
Кытыы өттүгэр
Кыргыз кыыһа кыланан
Кини бэйэлээх
Айан бөбөнү айаннаан
Мунхаат Айыы
Мунгур уһугар тийдэҕэ,
Дьанхаат айыы
Тардыстар дьайынын
- 1380** Хангас өттүгэр тийбитэ,
Ат сылгы барахсан тийиэн
Лип гына түспүтэ
Аллараа дойду
Өлүү аартыгын айаҕа
Муус аартык таннары
Куугунаан түһэн бара турбутун көрдүөн.
Ол гынан кини бэйэлээх
Атын көнтөһүн тэһиинин
Үчүгэй баҕайытык
- 1390** Хонсуоччутугар ыксары баайан баран
Наадыйар кэммэр кэлээр, — диэн баран
Ат сылгытын
Төрөөбүт дойдутун диэки
Төттөрү атааран кэбистэҕэ.
Бэйэтэ буоллаҕына
Хамса буруота буолан,
Аллараа дойдуга
Унааран түһэн бардаҕа.
Манна тийбитэ
- 1400** Субай хаанынан
Суунан-тараанан
Суксуяа көтөр
Суордаах дойду буолан биэрдэҕэ,
Бөлүөх өһөх көрдөөн
Бөкүнүйэ сүүрбүт бөрөлөөх,
Хааннаах эт көрдөөн
Хардыргыы олорор
Хагдан хахайдаах,
Кунан оҕус саҕа хомурдуостаах,
- 1410** Өбүмэр оҕус саҕа үөннээх
Дойду буоллаҕа,
Часкыйан сангарар дьахтардаах,
Ордооттоон тыын киллэрэр
Офонньордоох дойду буолар эбит.
Бу дойду
Барбатах балык миинин курдук,
Буспатах мунду миинин курдук
Борук-сорук дойду буолан
Түһэн бардаҕа.
- 1420** Бу баҕайы буоллаҕа
Көбүс хаана көнгүстээх,

- Сүрэх хаана сүүрүктээх,
Хабарба хаана харгылаах,
Унун унгох урусаллаах,
Кылгас унгох
Кыдымахтаах буолар эбит.
Уот Кудулу Байбал кыгытыгыгар
Тийэн истэбинэ
Арай добоор
- 1430** Дьэ биир ала Лоһуур оҕустаах
Абааны уола
Уун-утары көрсө түстэбэ.
Онуохаба туран
Биһиги киһибит буоллаба
Дьэ албынныах санаата киирэн
Күтүөппэр күүлэйдии баран иһэбин,
Балтараа Баатыр олорор сири
Ыйан кулу! — диэн
Дьэ маннык диэн
- 1440** Санга-сангара,
Тыл кэпсии турбута эбитэ үһү:
Дьэ-буо!
Ала Лоһуур оҕустаах
Алып Хара обургу
Тон күөнгэр дорообо буоллунууй!
Хайалара кэлэн
Дорообонон тосхойдо диэтэргит
Орто туруу бараан дойдубар
Атабынан оонһуур
- 1450** Айдаар кугас
Ат сылгы көлөлөөх
Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөбө
Буолабын.
Дьэ эн даҕаны
Төрүт киһи төрүөбэ,
Ытык киһи ыччата буоллабын.
Дьэ эн күтүөтүн
Балтараа Баатыр
Олорор сири
- 1460** Ыйан биэрдэргин
Төһө-хачча буолуо этэй? — диэтэбэ.
Дьэ онуоха
Анараа киһи
Абаанытын абааны
Өс киирбэх буоллаба,
Кини бэйэлээх дьэ
Бу маннык диэн
Сангалаах буолбут эбит:
— Иэ-ээ-ээ!
- 1470** Аар-татай!
Аар-дьаалы оҕолоор!
Мин кини суолун
Билбэт буолуом дуо?!
Киһи үтүө тылын былынар
Мин эмиэ
Төрүт киһи төрүөбэ,
Ытык киһи ыччата этим!
Бу дыан-дьаах таһабастанаммын,
Ылары-сүтүү бндыыланаммын
- 1480** Айаннаан иһэбиэ-ээн!
Дьэ!
Уот Кудулу Байбал
- Унгуоргу өттүгэр олорор.
Ол гынан баран,
Уот Кудулу Байбал иччитэ
Тугу даҕаны аһарбат!
Дьэ! Улахан бэриктээх-туһахтаах буолларгы
Үөһөнэн даҕаны,
Аллараан даҕаны
- 1490** Аһарыа суоҕа дуо?
Ол унгуоргу өттүгэр түгнэри-тагнары
Холоруктуу турар,
Абыс муннуктаах
Тимир бабаарына ампаарга
Баар буолуохтаах!
Кэргэн киллэрбит диэбиттэрэ
Ону истибитим,
Оччоҕо эн —
Кынна айаннаан истэбин дии! — диэн
- 1500** Ыллаан ыыра бардаба.
Онуохаба туран
Биһиги киһибит буоллабына
Ыйан бүппүтүн кэннэ
Бу киһини
Сэтгэ уон бууттаах
Тимир лиһиир саппыкынан
Самабын куорайыттан
Түөһүн тылыгар диэри
Тоҕо тэбэн
- 1510** Өлөрөн кэбиһэн баран,
Ала Лабыыр оҕуһун
Баһын быһа эрийэн ылан
Байбалга бэрик гынан
Илдэ бардаба.
Дьэ Уот Кудулу Байбал кыгытыгыгар
Кини бэйэлээх
Өр гыныах бэйэлээх буолуо дуо?
Тийибитэ туох да эмиэ
Унун унгох урусаллаах,
Кылгас унгох кыдымахтаах
- 1520** Дойду буолар эбит.
Утах киһини
Уллунгун оротунан
Улай хаан оломноох,
Кыра киһини
Кыыс бэрбээкэйнэн
Кытыа хаан үктэллээх
Дойду буоллаба.
Ол гынан баран дьэ
- 1530** Онно тийэн туран
Маннык диэн
Тыллаах-өстөөх буолбут эбит:
Дьэ-буо!
Умайа турар
Уот Кудулу Байбал иччитэ,
Уот Буруйдаан!
Дьэ, Тойон дьыэлээх!
Дьэ! Этэр тылбын истиий!
Оҕорбут оломгун
- 1540** Оҕорон кулууй!
Дьэ суоллуур суолбун
Арыян кулууй!
Дьэ! Хайалара кэлэн

- Көрдөһөн эрэр диэтэргин
Орто туруу дойду оҕото
Атабынан оонньуур
Айдаар кугас аттаах
Бүдүрүйбэт Нүхэр Бөҕө
Орто туруу бараан дойдум
- 1550** Аарыма атыыр оҕуһун төбөтүнэн
Бэрик биэрэн
Көрдөһөн эрэбин! — диэтэҕэ дьэ.
Дьэ туран
Оҕуһун төбөтүн быраҕарын кытары
Уот Кудулу Байҕал ортотунан
Кумаҕар диэри
Суол аһыллан биэрэр.
Онуоха буоллабына
Кини бэйэлээх
- 1560** Өр гыныах бэйэлээх буолуо дуо?!
Лихигирээн тахса охсон хаалар.
Дьэ бу
Түгнэри-таннары
Холоруктуу турар
Аҕыс кырыылаах
Тимир бабаарына ампаарга
Биһиги киһибит тийэн
Маннык диэн сангалаах буолар:
— Дьэ-буо! Дьэ-буо!
- 1570** Күнүскү түрүлүн түөкүн
Түүлээх Уллунгах,
Буор Сырай,
Бурҕалды Сото
Дьэ мин бэйэлээҕи
Булан кэлиэ суоҕа диэбитин дуо?
Дьэ арҕан айан суолун арыяммын
Эн балтыбын уоран-талаан
Оҕонньордоох эмээксинтэн
Көнгүлүнэн күөнтээн кирибиккин.
- 1580** Ириэнэх суолгун ирдээмин,
Тон суолгун тобуламмын
Тийэн айаннаан кэллим!
Дьэ, сырайгы кистээмэ,
Тахха тардыый!
Тахсыбат да буолларгы
Умсары тардаммын таһаарыабым!
Дьэ! Мин даҕаны
Уодьугангы тардаммын,
Умсары уураммын,
- 1590** Ат гынан миинэммин,
Оҕус гынан көлүнэммин
Буутун этин бурҕайан,
Былаах эккин ыскайдааммын,
Ээххин этитэммин,
Иэнин тириитин
Ибили таһыин тураммын билиннэриэм!
Мэлдьэһэ да сорунумаар — диэтэҕэ.
Дьэ, инньэ диирин кытары
Хантан да кэлбитэ билибэккэ
- 1600** Хара күлүк тимир килиэ киһи
Чиккэс гына түстэҕэ.
Ол гынан баран
Иэҕэс-куоҕас гына-гына
Маннык диэн сангалаах буола сылдыбыта үһү:
- Иэ-ээ-ээ!
Дьэ эрэ!
Туруу бараан дойду
Тунах быянгар топпуттар
Толоос да буоллахтара!
- 1610** Аан Ийэ дойду
Айылгы быянган аһаабыттар
Ахсым да буоллахтара!
Бу хаһаангыттан билэнгин
Уоруйахты турабыный?!
Мин диэтэх
Төрүкү да билбэппин
Түмүктүү турабыный!
Хаһан даҕаны
Сылдыбатах киһини
- 1620** Хара балырынан
Балыа турабыный!
Дьэ чооруос саҕа
Тумсун тууһун көр эрэ!
Өссө мин диэтэх киһини —
Балтараа Баатыры билбэккин дуо?!
Билбэт буоллаххына
Дьэ биллэриэҕий!
Бу дойдуттан эн саҕа
Эргэнэ бэйэлээхтэр эстибиттэрэ,
- 1630** Дьорохоно сотолоохтор тостубуттара.
Бу дойдуттан
Төһүнүт баарын
Төрүү билбэппин!
Дьэ! Эн да буолларгы
Хайдах мантан
Төһүнүгүн көрүлүөҕэ!
Мин диэн
Элэйбэт интирдээх,
Сылайбат сындааһыннаах,
- 1640** Тохтубат хааннаах
Уол оҕо буолуоҕум!
Дьэ эрэ нойоон,
Кэлэ тардыый! — диэтэҕэ дьэ.
Дьэ инньэ диэн баран
Кини бэйэлээх буоллабына
Хантан да ылбыта биллибэтэ —
Хара дьизэрэнкэй батаһын
Харбаан ылаҕа,
Биһиги киһибит буоллабына
- 1650** Ойуулаах ончохоох,
Оһуордаах уктаах
Уһун турба батаһын
Сулбу тардан ылан баран,
Өлөр сир манан буолуо диэн
Өлөрсүбүтүнэн киирэн бардахтара,
Быстар сир манан буолуо диэн
Быһыта сынныспытынан киирэн бардахтара.
Төбөлөрүн сиигинэн
Сырай-харах,
- 1660** Ньуур-һаҕаан диэн аахсыбаккалар
Кинилэр бэйэлээхтэр
Ол дойдуну үлтү кэһэннэр,
Ириэнэх өттүн
Иэччэхтэрин хараҕар диэри,
Тон өттүн

- Тобуктарын харабар диэри
Тоџо кэһэннэр,
Атгыйахтаах уу курдук
Аймыгы үктээннэр,
1670 Тордуйалаах уу курдук
Тоџо кэһэннэр
Дьэ охсуһуу киэнэ
Улахана буолар,
Кыргыһы киэнэ
Кыамнааџа буолар.
Иэдээн бөџөтө —
Илбис кыһа энэлийэр,
Оһол уола ордоотуур,
Алдырхайдаах охсуһуу
- 1680** Дьэ манна буолла.
Үөгүүлэрэ үрүң быллыт буолар,
Хаһыллара хара быллыт буолар,
Үөгүлүү-үөгүлүү
Үгүрүлүү өттүктэһии,
Хаһытыгы-хаһытыгы
Халбарыйсы диэн
Дьэ бу дойдуга буолар.
Кинилэр бэйэлээхтэр
Үс ый тоџуһуон хонугар
- 1690** Тура тэбинэн туран
Охсуһаллар да
Кинилэр бэйэлээхтэр
Эрбии биитин курдук
Дьон буолан биэрэллэр.
Ол гынан баран
Биһиги киһибит
Кэнникинэн туран дьэ,
Тэптэбин аайы
Тэбэрэ ньиргиэрдэнэн киирэн барда,
- 1700** Охсоро уорааннанан киирэн барда,
Онно-манна отоннотон,
Итиннэ-манна ымыйахтатан
Кини да буоллар
Тайанан көнөөччү — кини буолла,
Түөллэн көнөөччү — кини буолла.
Ол сылдыһан кини бэйэлээх
Абааһы уолун
Түөһүгэр диэри
Өрө көтөџөн таһааран баран
- 1710** Сэттэ бэчээтинэй сиргэ
Быһа быраџан түһэрэн баран
Сиһин үөһүн
Батары харбаан ылан
Быһа тардан,
Ириэнэх сиргэ
Ибили быраџан баран
Буордаах этин бурџайан,
Быһлаах этин ыксайдаан,
Дьаардаах этин тарџатан,
- 1720** Ол дойду
Субай хаанна суунан
Суксуйа көтөр суорун
Сокуускаата онгорон,
Кини бэйэлээх
Мэмигириир мэкчиргэтин
Мэһиэтэ гынан,
- Бй ыһыаџа,
Күн күдэнэ онгорон
Кыайан-хотон баран
1730 Дьэ дьэтигэр көтөн түһэр.
Дьэтигэр киирэн
Кини бэйэлээх
Хангас хаппахчытын диэки
Хайа тардан киирбитэ —
Балта онно кэлгиллэн олорор эбит.
Ол гынан баран
Күрбэ таас сыгарын
Хайа баттаан
Хабахтаах өлбөт мэнгэ уутун
- 1740** Булан ыллаџа.
Ол гынан баран
Дьэ кини бэйэлээх
Балтыгар иһэрдэн,
Бэйэтэ иһэн
Уруккутааџар уонунан ордоннор,
Билингитэџэр биэһинэн ордоннор
Били Аартык Ийэ Хотуну
Өрө дабайан тахсан баран
Бу эр киһи
- 1750** Нүһэр Бөџө буоллаџына
Атын ыңыран
Ырыа ыллыгы турбута эбитэ үһү:
— Дьэ-буо!
Кыайыгы-хотуу кынаттанаммын,
Көлүнэр көлөм,
Тардыстар далаһам
Атаџынан оонһуур
Айдаар кугас
Ат сылгым,
- 1760** Ыраах да буолларгын чугаһаарыый!
Тиийэн-тиксэн кэлиий!
Кыайыгы-хотуу кынаттанан,
Уруй-айхал буоламмын
Өстөөџү өлөрөммүн
Аллараа дойдуттан тахсаммын
Эйигин ыңыран эрэбин!
Айан суолугар турабын! — диэтэџэ.
Дьэиэлэригэр дьэ
Балтынаан кэлэллэр.
- 1770** Тэлгэһэџэ аттан түһэн баран
Дьонугар-сэргэтигэр
Кыайыгытын туһунан
Бу курдук тыллаах-өстөөх
Ырыалаах-тойуктаах буоллаџа:
— Дьэ-буо!
Мин өрөгөй-үөрүү,
Кыайыгы-хотуу аргыстанан
Айаннаан кэллим!
Аан дойду иччитэ
- 1780** Алџаабытын курдук
Мин аллара дойдуттан
Этэнгэ эргийэн кэллим!
Аймах-билэ дьонноруом,
Көџөн кус үөрүн курдук
Көр-билэ дьонноруом,
Уруй-айхал буоллун!

- Кыайы-хотуу аргыстанан
Балтыбын быыһаан ильдэ кэллим!
1790 Уруй-айхал этэн эрэбин!
Төрөөбүт орто туруу дойдубар
Эргийэн кэллим!
Барба малааһын тэрийэн
Кыайыны уруйдуобун!
Дьэ эрэ!
Эргилибит үөрүүбүтүн
Эбэрдэлээн айхаллаангытыый! — диэтэбэ.
Онуоха туран
Офонньор туран
1800 Маннык сангалаах буолбут эбит:
— Дьэ-буо!
Айан үөскэппит
Аар тойон аҕан офонньор айхаллыбын!
Өстөөххүн өһөрөнгүн
Балтыгын абааһыттан
Быыһаан кэлбиккэр,
Ситэри онгоһуулаах
Мүлчүрүйбэт күүстээх буолангын
Уоттаах харахтаабы
1810 Утары көрдөрбөккө
Кыайы-хотуу аргыстанан кэлбиккэр
Уруй ини буоллун!
Барба малааһын буолуохтунууй! — диэтэбэ офонньор.
Дьэ тураннар
Кинилэр бэйэлээхтэр
Ас-үөл бөбөнү аһааннар,
Уҥа диэки
Улааны охтороннор,
Хаҥас диэки
1820 Хараны охтороннор,
Кэтэбэриин диэки
Кэрэни охтороннор
Уруккуларын курдук аһаан-сиэн
Уйгу байыггарын улайдааннар,
Кэрэ быйаггарын кэбэхтээннэр,
Кэдэрги тайааннар,
Аҥардасты аатыран,
Соботохтуу сурабыран,
Байан-тайан
1830 Уруккуларын курдук
Олорбуттар эбит.
Эр киһи, уол оҕо буоллабына
Илин халлааны,
Иитин аннынан,
Собуруу халлааны
Түгэбинэн сылдыан
Сүөһүтүн-аһын көрөн,
Бултаан-алтаан
Буур тайабы
1840 Муннуттан сиэтэн,
Сырбан эһэни
Сыҥаабыттан соһон,
Үчүгэйкээн баҕайытык олорбуттар.
Бу олордохторуна
Арай туран
Биир күн туран дьэ
Сэтгэ хонуктаах
- Силлиэ холорук сиксийбит,
Абыс хонуктаах
1850 Аан холорук аргыйбыт,
Тоҕус хонуктаах
Добун холорук тутта батыһан түспүт.
Сүллэр этин сүргүөһүннэммит,
Сааллар чабылбан дапсырдаммыт,
Сүлүһүн илбис дугуйдаммыт.
Киирэр күн килбиэнэ көстүбэт,
Тахсар күн дьаабыга биллибэт буолбут.
Туох да алдырхайдаах омунаах
Айан дуу, туох дуу
1860 Дьэ оҕордук тыал-күүс буолбут.
Арай туран биирдэ
Эр киһи буоллабына
Тиэрэ түһэн сыттабына
Хатарылаах хатан анныы тыаһын курдук
Түһнүк аннынан
Ат туйабын тыаһа
Битигирэтэн тийэн кэлбитин
Тахсан көтөн көрбүтэ —
Киһи киэнэ кэрэмэһэ,
1870 Айыы киэнэ ааттааба,
Бухатыыр киэнэ буолунайа
Кэлэн түһэн турар эбит.
Дьэ ол түһэн турар киһи
Маннык диэн тойуктаах буолбут:
— Дьэ-буо!
Дорбоонноох айан суолугар турбутум
Тоҕус төгүрүк сыл буолла!
Аргыардаах айан суолун арыйбытым
Абыс сылын ааста!
1880 Бу мантан көтөр кынаттаах
Биирдэ сымыгытаан тийэр,
Сүүрэр атахтаах
Иккитэ тутуттаан тийэр сиригэр
Олохтоох киһи кэлэн турабын!
Ордуос Баай Тойон аҕалаах,
Илгэ Баай Хотун ийэлээх
Айыы Нуоҕалдын Удабан эдьийдээх,
Күһнэйэ Куо балыстаах
Атабынан оонһуур
1890 Айдаар кугас аттаах
Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөбө,
Дорообото тутууй!
Хайалара тийэн-тиксэн кэлэн
Дорообонон тосхойдун диэтэргин
Төбөтүнэн оонһуур
Чүмэчи кугас аттаах,
Ньиргийэ Баай Хотун ийэлээх,
Доргуйа Баай Тойон аҕалаах
Оҕо Туйгун диэн
1900 Айаннаан кэллим!
Дьэ! Туох наадалаах буолангын
Дорбоонноох айаны туттун диэтэргин
Мин киһи
Ыл соботох уоллара буолабын!
Хойго сытар
Холоонноохпунан кэмчитийэн,
Тэллэххэ сытар
Тэннээбинэн мэлийэммин

- Эниги оѳоѳутугар
1910 Одун Хаан онгоһуутунан кэллим.
 Күннэйэ Куо биһикки
 Тэллэххэ тэнгнээр
 Доѳордуу буолуохтаахпыт!
 Дьолбутун холбоон
 Ыл буолар,
 Киһи-хара буолар
 Аналлаах буолуохтаах этибит!
 Туох дииргитин
 Бэлиэ тылынан биллэрингитий!
- 1920** Мин даѳаны
 Одун хаантан онгоһуулаах
 Айыы Хаан ыччата буолабын!
 Биир кыыс оѳону
 Саннынан кыһалыннарым,
 Айаѳынан тутатыам диэбэппин! — диэтэѳэ дьэ.
 Маныаха туран
 Биһи киһибит
 Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөѳө
 Маннык диэн ырыалаах-тойуктаах,
- 1930** Тыллаах-өстөөх буола турбут:
 — Дьэ-буо!
 Мин балтыбын
 Бу айыы оѳотугар
 Хайдах биэрбэт буолуомуй?
 Ол гынан баран
 Ийэлээх-аѳатыттан ыйытарын ордук буолуо! — диэтэѳэ.
 Онуоха туран
 Биһиги киһибитигэр
 Оѳонньордоох эмээхсин
- 1940** Биир куолаһынан
 Маннык диэн эппиттэр үһү:
 — Дьэ-буо!
 Оѳолоотор оѳобутун
 Кыыспыт барахсаны
 Көрдөр харахпыт
 Харата буолан үөскээбитэ,
 Көтүрдэр тииспит
 Миилэтэ буолан үөскээбитэ
 Дьэ, эйиэхэ буолан биэриэхпит! — диэтэхтэрэ.
- 1950** Дьэ ол кэннэ
 Сүөһү бөѳөнү өлөрөннөр,
 Хаамтара сылдьаннар
 Хабарѳатын быһаннар,
 Сүүрдэ сылдьаннар,
 Сүнньүн анһаннар,
 Хангас диэки
 Хара бөѳөнү,
 Кэтэѳэриин диэки
 Кэрэ бөѳөнү,
- 1960** Уна диэки
 Улаан бөѳөнү охтороллор.
 Дьэ тураннар
 Сырдык сыбаайбаны,
 Үрдүк үөрүүнү,
 Ыһыах бөѳөнү тэрийэллэр.
 Ол тэрийэннэр
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Үс түүннээх күнү мэлдьи
- 1970** Аһаан-сиэн
 Улуу уруу буолбут эбит.
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтарын ханнарбыттар,
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин аспыттар,
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарѳаппыттар.
 Инньэ гынаннар
 Үөрүү-көтүү буолан
- 1980** Олонхоһут бөѳө олонголоон,
 Ырыаһыт бөѳө онно ыллаан,
 Чабырѳахсыт бөѳө онно чабырѳахтаан,
 Тойуксут бөѳө онно туойан,
 Эһиэкэй бөѳө онно этиллэн
 Эриэккэс эѳэрдэ
 Этиллибит эбит.
 Ол гынан баран
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Көтөх мунунан көмүстээннэр,
- 1990** Ат мунунан алтаннааннар,
 Кыыстарын буоллаѳына
 Сүктэ барарыгар
 Аймах-билэ дьоннорун,
 Хамначчыт-чаѳар дьоннорун биэрэннэр,
 Хонуу мунунан хомуйаннар,
 Сыһыы мунунан үүрэннэр,
 Сыспай сиэллээх бөѳөнү
 Хороѳор муостаах бөѳөнү хомуйаннар
 Кинилэр бэйэлээхтэр дьэ
- 2000** Атаарар күннэригэр
 Ийэлэрэ эмээхсин, аѳалара оѳонньор
 Маннык диэн тыллаах-өстөөх буолбуттара үһү:
 — Дьэ-буо!
 Уна өттүгүтүгэр
 Уол оѳо тардыстын,
 Хангас өттүгүтүгэр
 Кыыс оѳо тардыстын!
 Үүт-тураан
 Аймах-билэ дьонгугар
- 2010** Этэнгэ айаннаан тийингитий!
 Дьэ! Дьоллоох олоѳу олурун,
 Уруй-айхал буоллунууй! — диэн
 Алгыс алѳаан
- 2014** Атаардахтара оѳурдук.

Каденционный вокализованный распев обычно подготовлен каденционным участком зачина Дьэ буо! когда происходит убыстрение пульсации на одном звуковысотном уровне, в котором каждый звук предваряется кылысахом. В песнях стиля дьизэрэтии ырыа в олонхо такого рода распевы часто встречаются у Н.М.Тарасова из Горного улуса. А.С.Ларионова.

Мөрүт баай аҕалаах, Мөлкө Хотун ийэлээх Дуулаҕа Баатыр

Былыргы дьыл
 Быдан мындаатыгар,
 Урукку дьыл
 Охсуһуулаах уорбатыгар,
 Эрдэтээҕи дьыл
 Этиһиилээх иэнигэр,
 Ааспыт дьыл
 Анараа таһаатыгар
 Сир Ийэ хотун
 Сиэрэй тиинг
 Тингилэбин саҕаттан
 Тэлгэнэн тэнийэн,
 Үүнэн-үөскээн,
 Уунан-улаатан,
 Сэттэ иилээх-саҕалаах
 Сир Ийэ буолан,
 Аҕыс иилээх-саҕалаах
 Айгыр силик киэргэллээх,
 Алта киспэлээх,
 Аан Ийэ дойду буолан,
 Тоҕус иилээх-саҕалаах
 Туруу бараан дойду буолан
 Тупсан туругурбут,
 Ситэн силигилээбит.
 Батгыалаатар маталдьыйбат,
 Үктээтэххэ өбүллүбэт,
 Кэйиэлээтэр кэйбэлдьыйбэт,
 Анньыалаатар айгыраабат,
 Тардыалаатар дьалкылдьыйбат
 Аан Ийэ дойду буолан
 Ананан үөскээбит,
 Туруу бараан дойду буолан
 Тупсан туругурбут,
 Сир Ийэ буолан
 Ситэн сириэдийбит.
 Орто туруу бараан дойдуну
 Оҕоһуутун торумун
 Одуулаан көрдөххө,
 Акылаата хайдаҕын
 Анааран көрдөххө,
 Сытар хайа сынҕалаланан,
 Буор хайа буодьулаланан,
 Сир хайа сиксиктэнэн,
 Итии байҕал энгэрдэнэн,
 Сылаас байҕал сьдыаайданан,
 Тон байҕал улаҕаланан,
 Аһыы байҕал алыннанан,

Туустаах байҕал тулаланан,
 Улуу өрүс ойоҕостонон,
 Ойон тахсан
 Ойоҕолуу устар күннэнэн,
 Отут хонуктаах
 Тэргэн ый бэлиэлэнэн,
 Кинкиниир киэн халлаан
 Иккилээх таба кулгааҕын саҕаттан
 Уунан улаатан,
 Үрдээн тэбиллэн
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл манган халлаан буолан
 Үүнэн үөскээбит,
 Сэттэ хаттыгастаах
 Сибитиэй манган халлаан буолан
 Ситэн сириэдийбит.
 Аҕыс хаттыгастаах
 Айылгы манган халлаан буолан
 Айылан үөскээбит,
 Тоҕус хаттыгастаах
 Добун манган халлаан буолан
 Туругуран тупсубут.
 Кинкиниир киэн халлаан барахсан
 Элбэх сулус энгэрдэнэн,
 Чолбон сулус доҕордонон,
 Үргэл сулус үөрдэнэн,
 Хара былгыт ханыылаһан,
 Үрүҥ былгыт үөрдүһэн,
 Араҕас былгыт аргыстаһан,
 Сүллэр этин сүргүөһүннэнэн,
 Сааллар чабылҕан дапсыырданан,
 Сүлүһүн илбис дугуйданан,
 Кинкиниир киэн халлаан барахсан
 Көгүтэр көлөһөтө көстүбэт,
 Эргийэр иэччэбэ биллибэт,
 Тулааһына суох тутулан,
 Баҕаната суох барҕаран,
 Киспэтэ суох кэнгээн,
 Өһүөгэ суох үрдээн,
 Үнсэр сууттанан,
 Үнэр тангараланан,
 Үрдүк айыыланан
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл манган халлаан буолан
 Үүнэн үөскээн таҕыстаах,
 Сэттэ хаттыгастаах
 Сибитиэй манган халлаан буолан
 Ситэн сириэдийдэбэ,

Тоѳус хаттыгастаах
 Добун манган халлаан буолан
 Тупсан торолуйдаѳа.
 Орто туруу бараан дойду
 Дьолун-соргутун,
 Уйгутун-быйангын
 Ыһыктыбакка турар буолар эбит.
 Сүүрүк аты сүһүөх тардарынан
 Сөнг сүөгэй сүүдүрүннэнэн,
 Аллаах аты атах тардарынан
 Араѳас илгэ быйангнаах,
 Үтүө аты өрөѳөтүгэр тийэр
 Үрүн илгэ үктэллээх,
 Эттээх аты изччэх тэбэринэн
 Иэдьэгэй бадарааннаах,
 Дьоруо аты тобугунан охсуллар
 Добун күөх уйгулаах,
 Сэлиик аты
 Сиһинэн силэллэр
 Сизэрэй күөх сирэмнээх,
 Хара дьоруо аты
 Харытыгар хатыллар
 Хампа күөх уйгулаах,
 Туой буор үктэллээх,
 Туран буор кунустаах,
 Тутум кумах дубайыылаах,
 Чиэппэр кумах дырбиилээх,
 Арсыын кумах ардайдаах,
 Көмүһүнэн көпсөлөөх,
 Алмааһынан арыттаах,
 Хара чох ханыылаах,
 Ийэ буор ортолоох,
 Ирбэт тон алынгнаах,
 Күөх кырыс сабыылаах,
 Сизэги буодьу үктэллээх,
 Сибэккинэн киэргэллээх,
 Сардаананан сабыылаах,
 Орто туруу дойду барахсан
 Уолбат уйгулаах,
 Быстыбат быйаннаах,
 Мас тийбэт баайдаах,
 Ураѳас тийбэт уйгулаах,
 Охтубат уһун дьылѳан мастаах,
 Уолбат диринг далай уулаах,
 Отун-маһын төбөтүгэр
 Оһуор ойуу түспүтэ
 Орохсуйбакка турар эбит.
 Орто туруу дойду барахсан
 Этэрбэскэ кэһиллэр
 Илгэ быйангнаах,
 Олооччунан кэһиллэр
 Уйгу байыннаах,
 Кэтинчэнэн кэһиллэр
 Кэрэ быйангнаах,
 Атаѳынан кэһиллэр
 Айылгы быйангнаах,
 Бырта бырааннаах,
 Харта хайалаах,
 Үргүннэх үрүйэлээх,
 Сяа сыһылаах,

Алтан алаастаах,
 Хорѳолдьун хонуулаах,
 Чоѳочу толоонноох,
 Иэдьэгэй бадарааннаах,
 Ыстангалыы оонньуур
 Ытык хайалаах,
 Ойуоккалыы оонньуур
 Очуос хайалаах,
 Кыталык түһэн
 Кынгкыначчы ыллаан ааһар
 Кылбаа манган кырдаллаах,
 Туруйа түһэн
 Лонкуначчы ыллаан ааһар
 Толомон манган толооннордоох эбит.
 Көтөр кынаттаѳа
 Күннээн турдаѳына
 Ыллыы турар чыычаахтаах,
 Көтө турар күөрэгэйдээх,
 Дайа турар татыйыктаах,
 Барбат бараахтаах,
 Көппөт көнчөхтөөх,
 Куоппат кураѳаччылаах,
 Быстыбат былдьырыыттаах,
 Ханыйлаһан үөскүүр хаастаах,
 Холбоһон үөскүүр кубалаах,
 Кыттыһан үөскүүр кыталыктаах,
 Доѳордоһон үөскүүр туруйалаах,
 Аргыстаһан үөскүүр андылаах,
 Көрсүһэн үөскүүр көѳөһөнөөх,
 Үрдүк хара тыатыгар
 Өрөөбөккө өтөр өтөннөөх,
 Кэрии хара тыатыгар
 Кэлэбэйдээбэскэ кэпсии турар кэѳэлээх,
 Тумул хара тыатыгар
 Тохтообокко чоргуйа олорор тойонноох.
 Орто туруу дойду
 Килбэйэр киинигэр
 Чогдойор саалыгар
 Хабыллар хаба ортотугар
 Киирэн тураммын
 Арѳаа диэки өтгүн
 Арыйа баттаан көрбүтүм,
 Атыыр эһэ арѳаһын түүтүн
 Арыйа тарпыт курдук
 Адаар хара тыалар
 Аргыстаһан анныһан,
 Тутуһан доѳордоһон,
 Сизэттиһэн сэндэлиһэн,
 Улаѳата көстүбэт,
 Унгуоргута биллибэт
 Уйгулаах быйангнаах
 Улуу тыа буолан
 Айыһыттаах арѳаа халлаан аннын диэки
 Унааран көѳөрөн түһэн бара турда.
 Ол бэтэрээ өтгүн диэки көрө түспүтүм
 Хонкугур төбөлөөх
 Хонгорхой хатырыктаах,
 Хоппоѳор силистээх
 Куодалаах саастаах,
 Лоһуор көмүс туораахтаах,

Хонгорой дуопсун тумулар
 Холбоһон түһэн бардылар.
 Ол бэтэрээ өттүн диэки көрө түспүтүм
 Сиибиктэ оттоох,
 Сиһик талахтаах,
 Сэбирдэхтээх, мутукчалаах
 Сиздэрэй тыа буолан
 Сизттиһэн түһэн бардылар.
 Ол бэтэрээ өттүн диэки
 Абыс салаалаах ача күөх от
 Анһан үүнэр
 Айыһыт Хотун ала чаччы
 Аарыгырбыт алаастардаах эбит.
 Хоту өттүн
 Куоһара баттаан көрбүтүм
 Киис кыыл кэтэбин түүтүн
 Кэдэрги туппут курдук,
 Кэриир хара тыалар
 Кэккэлэһэн-сизттиһэн,
 Тутуһан-доһордоһон,
 Анһыһан аргыһан
 Улаһата биллибэт,
 Унгуоргута көстүбэт
 Улуу тыа буолан
 Унааран түһэ турда.
 Ол бэтэрээ өттүн көрбүтүм
 Сэттэ үрэх сизттиһэн,
 Абыс үрэх аргыһан,
 Тоһус үрэх тутуһан
 Аарыгыран айгыраан аһар эбит.
 Ол бэтэрээ өттүн көрө түспүтүм
 Толбонноох ньуурдаах,
 Туруору унгуохтаах,
 Дорһоонноох сангалаах,
 Туорум көмүс курдаах,
 Тумустаах эгэрбэстээх
 Тойон ама дьоннор тугу эмэни
 Толкуйдуу туралларын курдук
 Лоһуор көмүс туорахтаах
 Лонкунас тиит мас тумулардаах эбит.
 Ол бэтэрээ өттүгэр
 Тоһус салаалаах добун күөх от
 Тупсан торолуйар
 Толуу манан толооннордоох эбит.
 Илин өттүн диэки
 Эргитэ баттаан көрбүтүм
 Эрдэһэс улар
 Эрбийэтин түүтүн
 Арыһа тарпыт курдук
 Эргэнэ хара тыалар
 Энгэрдэһэн сизттиһэн,
 Тутуһан доһордоһон,
 Аргыһан анһыһан
 Унгуоргута көстүбэт,
 Улаһата биллибэт
 Улуу тыа буолан
 Унааран түһэ турда.
 Иэйэхситтээх илин халлаан анһын диэки
 Ол бэтэрээ өттүн диэки көрө түспүтүм
 Кэрэмэс саһыл тыһын

Кэккэлэтэ туппут курдук,
 Кэриир хара тыалар
 Кэккэлэһэн түһэн бара турдулар.
 Ол алын тардыгытыгар
 Эрийии көмүс иирэлээх,
 Тарды көмүс талахтаах,
 Үрүң көмүс үөттүрдээх.
 Тааллар үтүө хонуулардаах эбит.
 Соһуруу диэки суоһары баттаан көрбүтүм
 Соһо чуоһур хайалар
 Суксуруһан киирбиттэр.
 Ол бэтэрээ өттүгэр
 Толуу көмүс ыарһа
 Тута батыһан
 Үүнэн киирбит,
 Саты көмүс ыарһа
 Саба үүнэн киирбит,
 Ол алын кырыгытыгар
 Кийиит кыргыттар барахсаттар
 Ханьылаһан тутуһан,
 Ханалдычы хааман
 Киирэн иһэллэрин курдук,
 Туналы манан туостаах,
 Сизэрэй солко сэбирдэхтээх,
 Хатын мас хадьаһыннаах эбит.
 Ол алын тардыгытыгар
 Үс салаалаах үкэр күөх от
 Өрө үтэн үүнэр
 Үтүөкэннээх үрүйэ тардылаах эбит.
 Аар тайһатыгар
 Адаар муостаах,
 Ардай аһылаах,
 Күндү түүлээх,
 Саһыла, саарбата,
 Үүһэ, тиингэ
 Үрдэ суох үөскүүр эбит.
 Дирин далайыгар
 Салыннаах бөһө салаллыбыт,
 Хайылаах бөһө хайыспыт,
 Сүргүөхтээх бөһө сүргүйбүт,
 Лапчааннаах бөһө тахсыбыт,
 Искэхтээх бөһө ыабыт
 Уутун баайын иччитэ,
 Күөх Боллох эмээхсин
 Көрөр-истэр эбит.
 Тыатын баайын
 Баралы кэскил баай
 Барылаах Байанай тойон
 Көрөр-истэр эбит.
 Хонуу аайы
 Хоноһор муостаах ынах сүөһү
 Хойдон мустан-үөскүүр эбит,
 Сыһы аайы
 Сыспай сиэллээх,
 Сыыдам сырылаах
 Сылгы сүөһү
 Сытайан туран үөскүүр эбит.
 Үс күннүк сиртэн
 Үллэн көстөр,
 Туой кэрэ булгуннаах үрдүгэр

Аарыма бэйэлээх Аал Луук мас
 Ангаарыйа үүнэн
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл манган халлаан
 Үөһээ өттүгэр тахсан,
 Сэтгэ хаттыгастаах
 Сиэрэй манган халлаан
 Нөнгүө өттүгэр тахсан,
 Абыс хаттыгастаах
 Арылы манган халлаанга
 Анньыллан баран
 Төрөөбүт сири диэки
 Төттөрү иэбиллэн түспүт.
 Үөһээ үргүөрдээх
 Үс бийхин ууһун
 Үргүөрүтэн чабыйан
 Орто дойдуга
 Араҕас илгэнэн алла,
 Үрүң илгэнэн үллэ турар эбит.
 Алын силиһэ
 Ириэнэх сири ирдээн туран,
 Тонг сири
 Тобулу үүнэн баран
 Аллараа абыс бийхин
 Аан аргыарыттан дьулайан
 Төрөөбүт сиригэр
 Төттөрү иэбиллэн тахсан
 Үрүң илгэнэн үллэн,
 Араҕас илгэнэн аллан,
 Үүт көлүйэ буолан күлүмнээбит эбит.
 Мантан иннинэн сирэйдээх
 Икки атахтаах,
 Эргийэр иэрчэхтээх,
 Хайыһар хаалдыктаах,
 Көтөр кынаттаах күндүтэ,
 Сүүрэр атахтаах сүүнэтэ
 Мантан аһаан-сиэн
 Күүс ылар эбиттэр.
 Хайдах мас эбитий диэтэххэ
 Хара көмүс хатырыктаах эбит,
 Мотуок солко мутукчалаах,
 Сиэрэй солко сэбирдэхтээх,
 Намчы лабаалаах эбит.
 Чороону таннары туппук курдук
 Лоһуор көмүс туораахтаах эбит.
 Аан Ийэ дойду иччитэ
 Аан Алахчын хотун
 Алҕаан-арчылаан аһар
 Аал Луук мас бэйэтин иччитэ
 Алам Лахсым Хотун
 Тарбахтаахха таарыйтарбакка,
 Тынгырахтаахха тыыттарбакка,
 Илиилээххэ туттарбакка
 Көрөр истэр эбит.
 Бу дойду дьоллоох туонатыгар,
 Саргылаах саппыйатыгар,
 Быйаннаах быттыгар
 Баһаам улахан
 Балаҕан тутулан тутар эбит.
 Таһыгар тийэн көрбүтүм

Түөрт уон түөрт сириэнэн
 Дьөлүтэ сынньан сыыйыы кыл
 Түннүктээбит эбиттэр.
 Кинилэр диэтэх дьон
 Сэтгэлээх атыыр оҕус
 Тириитинэн бүрүйэн онгорбут
 Лип хаан ааннарын
 Арыһа тардан иһирдьэ кирибитим
 Кэрэ онгоһуулаах үтөө дьыэ эбит.
 Айгыраан аймаһыйа диэннэр
 Абыс уон абыс мағаналаабыттар,
 Долгуйан тохтуо диэннэр
 Тоҕус уон тоҕус өһүөлээбиттэр,
 Үөһээтэн үргүөрдээх
 Үс бийхин ууһун
 Үргүөрэ үргүйүө диэннэр
 Үс хос үрүтгээбит эбиттэр.
 Алларааттан айдааннаах
 Абыс бийхин ууһун
 Аргыара аргыйыа диэннэр
 Абыс хос алыннаабыттар эбит,
 Орто дойду ороһуоллаах салгына
 Курдары охсуо диэннэр
 Уон хос ойоҕостообуттар эбит.
 Ээх диэх курдук истиэнэлээх,
 Сөп диэх курдук сөбүргэнэлээх,
 Нуу диэх курдук долбуурдаах,
 Хайдах этэй диэх курдук хаппахчылаах,
 Туох этэй диэх курдук чуулааннаах
 Суостуганнах мэңиглэннээх
 Абыс кырыылаах суо хаан
 Оһоҕу туруоран
 Киэн нэлэмэн
 Холумтаны онорон кэбиспиттэр.
 Олонхотун олонхо,
 Омуннаабын омуннаах
 Тоҕус тиити туруору симэн кэбиспиттэрэ
 Лонкуначчы умайа турар эбит.
 Алта хос аранга дьапталҕа туоһунан
 Алта атахтаах манган сандалыны
 Туруоран кэбиспиттэр,
 Ойуоккалаан кэлэн
 Оннуларын булар
 Олоппостоох эбиттэр,
 Ыстангалаан кэлэр
 Ыскамайкалаах эбиттэр.
 Дьэ, доҕоттор
 Уңа диэки олорор киһи
 Улар саҕа буолан көстөр эбит,
 Хангас диэки олорор киһи
 Хабды саҕа буолан көстөр эбит,
 Суол ааныгар олорор киһи
 Суор саҕа буолан көстөр эбит,
 Кэтэбэриин олорор киһи
 Кэҕэ саҕа буолан көстөр эбит.
 Дьэ манна сири иһит бөҕө сириэдийбит,
 Кымыс бөҕө
 Кырылачы кыыннаа турар эбит.
 Хайырҕастаах ойуулаах
 Хамсатар бөҕө ханыгыласпыт эбит,

Удьяа хамыйах ууруллубут,
 Бадаайы хамыйах бааралаабыт,
 Чороон аях чоубуйбут,
 Кэриэн ымыа кэккэлээбит,
 Матаарчаа иһит бааралаабыт,
 Бэлкэй иһит бэлэмнэммит,
 Чамчааһыннаах сииктээх
 Талах иилээх
 Чабычах бөбө наардаммыт,
 Ыаҕас бөбө ыйаммыт,
 Саар ыаҕас сааһыламмыт,
 Буор күөс мунһуустубут,
 Алтан олгуй өрүллүбүт,
 Кытыа бөбө кыстаммыт,
 Уйгу быйан олохсуйбут,
 Кэрэ кэскил кэккэлэспит.
 Лип хаан ааннарын
 Тиэрэ анһан,
 Ыары-сүтүү ыксалаабатах,
 Дьан-дьаһах таарыйбатах,
 Тумуу-сөтөл тохтооботох,
 Өлүү-сүтүү үтүрүйбэтэх.
 Чэлгиэннээх тэлгэнэлэригэр тахсыбытым
 Аал уот оттуллубут,
 Алгыс тыла этиллибит,
 Тоҕой сэргэ туруоруллубут,
 Унаар буруо олохсуйбут.
 Кирдээх тиэргэн кэнгээбит,
 Саахтаах тиэргэн салаллыбыт,
 Ыылаах тиэргэн ырааппыт.
 Күрүө үөһэ күрүөлээх,
 Хаһаа үөһэ хаһаалаах,
 Бүтэй үөһэ бүтэйдээх,
 Хотон бөбө холбоспут,
 Титиик бөбө тиксиспит.
 Өйдөөн дьүүлээн көрдөхпүнэ
 Үрүг түүлээх сүүрүктэрэ
 Үрдэ суох үөскээн
 Үрдүк өтүктэринэн үтүрүһэн
 Үргүүк буолан үөл тыаны
 Үлтү үктээн тахсыбыттарын
 Өрүскэ санаалаахтарын
 Үөл баалкыннан
 Үлтү сынһан
 Өлөөнкүлээн сиэбиттэрин ордугун
 Өрө анһан үөскүү турар эбит.
 Хара түүлээх сүүрүктэрэ
 Харса суох үөскээн
 Халтан ойоҕосторунан
 Хабырыһан хаамар үлүгэр буолан
 Хара тыаны
 Хампы кэһэн тахсыбыттарын
 Харам санаалаахтар
 Хатыг баалкынан
 Хампы сынһан
 Хатаран сиэбиттэрин иһин
 Хардары анһан үөскүү турар эбит.
 Бу баайга-дуолга,
 Олоххо-дьаһаха
 Кимнээх олорор эбиттэрий диэтэххэ

Төрүт баай оҕонньор,
 Төлкө баай эмээхсин
 Ыал буолан
 Ыыр үктээн
 Арыы тыа курдук
 Аймах-билэ дьоннонон,
 Көбөн кус үөрүн курдук
 Көр-билэ дьоннонон,
 Отчут-масчыт уолаттардаах,
 Үтүө үлэһит дьахталлардаах эбит.
 Тоҕус уон субан туруйа
 Уолаттар добуһуолланан,
 Аҕыс уон кэрэ кыталык
 Кыргызтар арыалдыттанан,
 Байан-тайан олоролор эбит.
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Унга диэки улааны охторон,
 Хангас диэки
 Хараны сууларан,
 Кэтэҕэриин диэки
 Кэрэни охторон,
 Суол ааныгар
 Суру сууларан,
 Халын ханы хайытан
 Суон саалы бысталаан,
 Ол курдук
 Уйгу быйаннарын улайдааннар,
 Кэрэ быйаннарын кэбэхтээннэр,
 Сыаннан сынгалаһан,
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтарын ханнаран,
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарҕатан,
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин анһан,
 Көр бөбөнү көбүлүттэн тутан,
 Оһуохай бөбөнү оонньоон,
 Үгкүү бөбөнү үгкүүлээн,
 Олонхо бөбөнү олохтоон,
 Кэпсээн бөбөнү кэпсэтэн,
 Хомус бөбөнү тардан,
 Сүбэлэһэн-амалаһан
 Сүүс-сүүстэриттэн өйөнсөн олорубуттар.
Ол да буоллар биир итэҕэстээх эбиттэр. Оҕолоро суох буолан санааргыһылар эбит. Оҕонньор: «Уол оҕо буоллар Айыы хаан аймаҕын араначчылыа этэ», — диир эбит. Эмээхсин: «Дьахтар кыыс төрүүрү буоллар, киһи төрдө буолуо этэ», — диир эбит.
 Ол эрэри олонхотун олонхо
 Эмээхсин дьахтар
 Ыарахан буолан ыаданнаабыт,
 Хат буолан ханалдыйбыт.
 Дьэ биир хонон биир ыйдаммыт,
 Икки хонон икки ыйдаммыт,
 Үс хонон үс ыйданар,
 Тоҕус хонон тоҕус ыйа
 Томточчу туолан,
 Талыы киирэн
 Оҕолоноору ыксаатаҕа.
Оҕонньорун ынгыран: «Отто киллэр, оҕо төрөтөр

эмээхсини ынъра оѳус», — диэтэбэ. Айыһыты кытта аргыстаспыт, иэйиэхсити кытта энэрдэспит эмээхсин барахсан элбэх дьахтары быһаабыт киһи эбит. Оѳонньор от чииппэрин хайа харбаан киллэрбит уонна сүһүтүн-аһын көрө тахсыбыт. Ол кэмнэ эмээхсин дьахтар быһаммыт.

Уол оѳо бэрдэ
Төбөтүнэн түспүт,
Онтон тура биэрбит.
Эмээхсин киинин быһарын кытта
Сыһа халты туттаран
Таһырдыа ыстаммытыгар,
Оѳо төрөтөөччү ыһытыгы турбут:
— Оѳону тут! Оѳо сүүрэн куотта? — диэбит.
Оѳонньор экирээпит да сиппэтэх.
Туруйа түһэр толоонунан,
Кыталык ыллыыр кырдалынан,
Сыа сыһынан,
Хорѳолдьун хонуунан,
Алтан алааһынан куотан хаалар.
Уол оѳо
Тингилэбин тыаһыттан тэбиэһирэн,
Уллунгабын тыаһыттан уордаһан,
Бардабын аайы эбиллэн испит.
Оѳонньор тыына кылгаабыт,
Тынгата улааппыт
Куоттаран кэбиспит.
Оѳонньордоох эмээхсин
Санаа бөѳөѳө түспүттэр
Сүрэхтэрин төбөтүн,
Харахтарын харатын
Мүччү тутан
Сүбэлэһэн бараннар
Улуу Дьаргыл удаһаны аѳалтаран
Оѳонньор киһи көрдөһө олорубут.
— Дьэ-буо!
Көрдөһөр күттүөннээх,
Ааттаһар ахсааннаах
Үнгэн-сүктэн көрдөһөбүн.
Сүрэхпит төбөтүн,
Харахпыт харатын
Сүтэрдибит.
Дьэ биллэххинэ эн билиэһин
Эрэйдэнэн көрдөргүн
Эрэйгин үчүгэйдик төлүөхпүт.
Үйэбитигэр бири төрөппүппүтүн
Онтубутун сыһа туттубут,
Дьэ Орто дойдуга айыбыгыт суох этэ
Алгыстан атыны билбэт этибит.
Удаһан аал уоту отуннаран
Алгыс тылын этэн,
Хагдан эһэ тириитин уурдаран
Онтукатын туора миинэн
Түөлбэ маһан дүнгүрүн
Торѳо тэһииниттэн туора тутан,
Кэдэгэр былаайабынан
Үс түүннээх күн дирбийэн
Ыллаан ынсалытан,
Кутуран кулуһутан
Хайдах тугу билбитин

Тылынан кэпсээбит.
Тоѳус хаттыгастаах
Добун маһан халлаанга,
Түөрт дьөһүөлдүт бухатырдар
Көмүс биһиккэ сыгыаран
Көрөр-истэр эбиттэр.
Өбүллүбэт үрүг көмүс торуоскалаах,
Үрдүк нуоѳай бэргэһэлээх
Үрүг Айыы Тойон дьаһалынан
Күн кыһа Күөгэлдьин удаһан
Көрөн-истэн,
Эрчийэн-эллэн,
Өлбөт үөстээн,
Хайдыбат тириилээн,
Тохтубат хааннаан,
Тостубат уңуохтаан,
Сылайбат сындааһыннаан,
Эллэммэт ингиридээн
Күн улууһун көмүскүүргэ,
Айыы аймаһын арангаччылыырга
Орто дойду улуу дуолан
Бухатыра онгороллор.
Күүскэ көбөөбүт,
Омуннаахтык улааппыт
Онон сотору кэминэн
Тэрийэн ыгытаһтара диэн
Улуу Дьаргыл удаһан
Тохсус халлаан домньуттара,
Ахсыс халлаан арчыһытара,
Сэттис халлаан сирдыттэрэ
Тэрийэн түһэриэхтэрэ диэн түмүктээбит.
Улуу удаһаны мааны малааһынынан
Үрдүктүк уруйдуурга
Үөрүү тэрийбиттэр.
Уна диэки улааны охторон,
Хангас диэки хараны,
Кэтэбириин диэки кэрэни,
Суол ааныгар суру сууларан,
Хаамтара сылдьан
Хабарбатын быһан,
Сүүрдэн иһэн сүнһүн анһаннар,
Илгиэлэппитинэн ингиридээн,
Тыылангата сылдьан тыстаан,
Халын хаһаны хайытан,
Суон саалы бысталаан
Түөлбэ түһүлгэни тэрийэннэр
Саамал кымыһынан
Санааларын тарбатан,
Көйүү кымыһынан
Көхсүлэрин анһан,
Уохтаах кымыһынан
Утахтарын ханнаран,
Сыанан сынгалаһан,
Барѳа малааһыны онорбуттар.
Олонхот онно олонхолообут,
Тойуксут онно тоуйбут,
Кэпсээннээх онно кэпсээбит.
Тарбахтаах бөѳө таптаспыт,
Сынгаахтаах бөѳө сылласпыт.
Дьэ улуу удаһаны тэрийэн

Хараны ханыблааннар,
 Үрүнгү үөрдээннэр,
 Үүрэн үтүрүйэн биэрбиттэр.
 Ол кэннэ уруккуларын курдук
 Кэрэ быйангарын кэбэхтээн,
 Уйгу быйангарын улайдаан олорбуттар.
 Биир күн,
 Күн ортотун саџана
 Кинкинир киэнг халлаан
 Киэбэ киэлитэ уларыйан барда.
 Сэттэ хос силлиэ сипсидэ,
 Аџыс хос аан холорук аргыйда,
 Тоџус хос добун холорук
 Тута батыһан түстэ.
 Кунан оџус
 Кутуруга быстар
 Холоруга түстэ,
 Бургунас ынах
 Муоһа булгуруйар буркуна буолла.
 Кус баһа быһынна,
 Кута төбөтө тиэрилиннэ,
 Куба көхсө дьөлүһнэ.
 Самыырдаан дабдыгыратта,
 Толонноон добдугуратта
 Оџонньор туох ааттаах
 Кэлэр кэнньиэрэ буоллаџай диэн
 Таһырдыа тахсыбыта
 Тойон сэргэ таһыгар
 Кыталык элэмэс ат сылгы көлөлөөх,
 Үс хос үрүнгү көмүс куйахтаах
 Толору сэптээх айыы бухатыыра турар эбит.
 Өйдөөн көрбүтэ бэйэлэрин
 Сүрэхтэрин төбөтө,
 Харахтарын харата эбит.
 Үөһэ уостарыттан
 Үс хамыйах хаан
 Аллан тахсыар диэри
 Уураһан-сыллаһан баран
 Дуулаџа Баатыр маннык
 Тыллаах-өстөөх буола
 Турбута эбитэ үһү:
 — Миигин сэттис халлаан сирдьиттэрэ,
 Ахсыс халлаан арчыһытара,
 Тохсус халлаан домньуттара ыланнар,
 Көрөн-харайан
 Көмүс биһиккэ бигээннэр,
 Үрүнгү Аар тойон ыйааџынан
 Күн кыыһа Күөгэлдьин удаџан
 Алџаан-арчылаан,
 Хайдыбат халын тириилээн,
 Тостубат унуохтаан,
 Сылайбат сындааһыннаан,
 Өлбөт үөстээн онордо.
 Көхсүтэн тэһииннээх
 Күн улууһун көмүскүүргэ,
 Арџаһыттан тэһииннээх
 Айыы аймаџын
 Арагаччылыырга ананан
 Орто дойду улуу бухатыыра буолан,
 Үс хос

Үрүнгү көмүс куйах таҥастаан,
 Сэттэ уон бууттаах
 Лиһиэр тимир этэрдэстээн,
 Бэрт тимир бэргэһэлээн
 Тоџус уон бууттаах
 Чомпо тимир сүлүгэстээн
 Томуон-имиэн дойду
 Туоһа туостаах,
 Кимиэн-имиэн дойду
 Киилэ-кииллээх
 Улуу кыыл муоһа укулааттаах,
 Хахай кыыл иэнин ингиэрэ киристеэх,
 Эрчимнээх элбэрээктээх,
 Сыџа сыналыыар,
 Эккэ энэлийэр,
 Хаанга хаһыгытыр,
 Өһөххө үөгүлүүр
 Мас баалтаар
 Охторуулаах охтордоох,
 Уһугар оһоллоох,
 Биитигэр бэтэлээх,
 Ойуулаах уктаах оһуордаах,
 Өнчөхтөөх үһун батас
 Уот кыһа
 Оргунньугуттан онгоһуллубут
 Олуой-моһуой быһахтаан,
 Ала Дьанса уус аалан,
 Көкөөһөй уус күөртээн,
 Бакаанай уус балталаан,
 Хатан уус хатаран
 Миинэр мингэм,
 Көлүнэр көлөм,
 Тардыстар далаһам
 Үс былас
 Өрүкүйэр көбүллээх,
 Сэттэ былас
 Тирири нэлим сиэллээх,
 Уон былас
 Онгочо куйаар кутуруктаах,
 Түөрт түөрэм туйахтаах
 Күөрэйэр күөннээх,
 Хангыл былчыннаах,
 Таһара бэчээттээх,
 Иһит курдук эргичингэс харахтаах,
 Күөрт курдук
 Көҥдөй тыыннаах,
 Тонус киһи туут хайыһарын
 Тонот хаарга
 Туруору аспытын курдук
 Тулланнаан хамсыыр
 Лоһуор көмүс кулгаахтаах,
 Бардам барыылаах
 Күүстээх айаннаах,
 Сылайбат сындааһыннаах,
 Күүстээх айанга
 Көхсүтэн көмүс кынат,
 Көтөџөр ахсым айана
 Арџаһын кэџэтиттэн
 Алтан кынат анньылар,
 Дьөһөгөйтөн төрүттээх

Ат сылгы барахсан
 Көһүүн көмүс көнтөстөөх,
 Тийнэ көмүс тэһииннээх,
 Аарыктаах сулардаах,
 Айгыраस्ताах үүннээх,
 Босхо былгыт ботолоох,
 Сүүрэр былгыт сөрүөлээх,
 Хатан бүүргэ ынгыырдаах,
 Кыһыл көмүс кычымнаах,
 Дьапта көмүс чампараактаах,
 Иирэр мэнэһик ингэхэлээх
 Айан үөскэппит аҕам,
 Иитэн үөскэппит ийэм барахсан,
 Аал уотум иччитэ,
 Аан Ухан тойон эһэм,
 Иэримэ дьийэм иччитэ
 Атыгырыы көрүмэн,
 Аан дойдум иччитэ
 Аан Алахчын Хотун эдьийим,
 Аал Луук маһым иччитэ
 Алам Лахсым эдьийим
 Атыгырыы көрүмэн.
 Төрөөбүт дьийэбэр
 Төһөнөн кэлбиппинэн
 Эдьийдэрим-убайдарым,
 Аймах-билэ дьоннорум
 Үөрүг-көгүг,
 Түһүлгэни төрүттээн, — диэтэбэ.
 Төрүт баай оҕонньор
 Түөллэн олорон,
 Маннык тыллаах буолбут:
 — Дьэ уолаттарым-кыргыттарым
 Чугаһы чуораанынан,
 Ыраағы атынан ыгырын.
 Аймах-билэ дьоммутун мунньан
 Барҕа малааһынна,
 Үрдүк үөрүүтэ тэрийиэбин,
 Түһүлгэни төрүттүөбүг, — диэтэбэ.
 Төлкө баай эмээхсин
 Өрөөбүт уһун өһүлэн,
 Хоммут уһун хоннорон
 Маннык сангалаах буолбут:
 — Дьэ тоҕус ойбоһум иһигэр,
 Тойон сүрэбим анныгар
 Дурдаланан үөскээбит
 Оҕом барахсан
 Улуу бухатыыр буолан
 Ийэ сиригэр эргийбитигэр
 Үрдүк үөрүүтэ тэрийиэбин.
 Кыталык кэрэ кыргыттарым,
 Субан туруйа уолаттарым, — диэтэбэ.
 Дьэ үс күннээх-түүн
 Көр бөбөнү көбүлүттэн тутан,
 Ооньуу бөбөнү
 Оройуттан тутаннар,
 Тойук туойан,
 Ырыа ыллаан,
 Олонхо бөбөнү олонголоон,
 Үгкүү үтүөгэ,
 Көр-күлүү улаhana,

Сынгаахтаах бөбө сыллаһан,
 Уостаах убураһан,
 Тарбахтаах бөбө таптаһан,
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарҕатан,
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин анһан,
 Уохтаах кымыһынан
 Утах ханнаран
 Көрүлээн-оонньоон бүппүттэр.
 Ол кэннэ Дуулаҕа Баатыр
 Кыталык элэмэс атын аҕалан,
 Аарыктаах сулардаан,
 Айгыраस्ताах үүннээн,
 Тийнэ көмүс тэһииннээн,
 Көһүүн көмүс көнтөстөөн,
 Хатан бүүргэ ынгырынан
 Хам тардан,
 Таһаһын куйабын
 Туох-баар туттар сэбин
 Иилинэн баран
 Атын үрдүгэр хап гына
 Олоро түһэн баран
 Саахтыар диэри
 Салайа тардан,
 Ииктиэр диэри
 Эргитэ тардан
 Кымныылаан кыһыгыраппыта
 Солууччах эти сулуйа дайбаата,
 Кырбас эти кыһыйа оҕуста,
 Элгээн оннук саҕаны
 Эрийэ тэптэрдэ,
 Күөл оннук саҕаны
 Көңү үктэттэ.
 Эмти тэптэрбит маһа
 Эмээхсин буолан энэлийэ хаалла,
 Ойо тэптэрбит маһа
 Оҕонньор буолан онолуйа хаалла,
 Сыһыйа тэптэрбит сынгынаҕа
 Сырҕан эһэ буолан сыылла хаалла.
 Ол курдук айаннаан
 Аан дойдутун
 Соҕуруу өтгүнэн сулбу ойутан,
 Арҕаа өтгүнэн ааһа көтүтэн,
 Хоту өтгүнэн куоһара сүүрдэн,
 Илин өтгүнэн эрийэ көтүтэн
 Көрөр идэлээх эбит.
 Ол кэлэн сынньана сыттабына
 Хатарыылаах хатан анныы
 Тыаһын курдук
 Курдурҕаччы үктэнэн
 Ат туйаҕын тыаһа
 Тойон сэргэ диэки ааста.
 Биһиги киһибит
 Оччону истэн баран
 Туох баар таһаһын биридэ аннынан,
 Туттар сэбин биридэ
 Хамыйа харбаан
 Таһырдыа ыстанна.
 Тахсыбыта Айыы бухатыырын

Бэрдэ турар эбит.
 Күүстээххэ көрүгнээх,
 Быһыйга быһыылаах,
 Бухатыырга боѳуодьулаах,
 Хоолдуктаах бэйэтэ хонкуйан,
 Сүһүөхтээх бэйэтэ сүгүрүйэн
 Маннык тыллаах буола турдаѳа:
 — Төрүт баай аѳалаах,
 Төлкө баай ийэлээх
 Дуулаѳа Баатыр убайым
 Дорообото тут.
 Хайалара кэлэн
 Дорообонон тосхойдо диэтэргин
 Сабыйа баай
 Тойон аѳалаах,
 Сабыйа баай
 Хотун ийэлээх,
 Аѳыс былас сүһуохтаах,
 Айталы Куо балыстаах,
 Эмньик кулун аттаах,
 Эрчимэн Бэргэн диэн киһибин.
 Мин мантан соѳуруу халлаан анныгар
 Көтөр кынаттаах
 Биирдэ сымьыттаан тиййэр,
 Сүүрэр атахтаах
 Иккитэ тугуттаан тиййэр
 Сиригэр олоробун,
 Кыһыны кырыатынан,
 Сайыны самырынан,
 Күһүнү күбүгүнэн,
 Сааһы салгынынан билэн
 Түүннэри-күнүстэри
 Айаннаан кэлиим.
 Туох наадалаах буолан
 Кэллин диэтэргин
 Мин балтыбын Айталы Куону
 Абааһы уола
 Уоран талаан барда,
 Адаѳатын кэппитинэн,
 Арбаѳаһын бүрүммүтүнэн үөскээбит
 Арсыын тиистээх
 Арсан Дуолай аѳалаах,
 Буор Маѳалай эмээхсин ийэлээх,
 Көрдөрөн туран талабырдаах
 Тутан туран мэлдьэхтээх
 Суодал Хара обургуга
 Аллараа киирэн
 Охсуһан кыаттаран таѳыстым.
 Күүс-көмө буоларгар
 Мин эйигиттэн көрдөһөбүн.
 Күн оѳото көмүскэс,
 Айыы оѳото аһыныгас буол.
 Көрдөһөр күттүүннээх,
 Ааттаһар ахсааннаах
 Туох дииргин биллэрдэргин
 Төһөлөөх буолуо этэй.
 Мин аллараа
 Кыргыһар Кырыы хайаѳа,
 Иирээннээх Энэр хайаѳа,
 Охсуһар Очюс хайаѳа

Умайа турар
 Уот Кудулу байѳал ортотугар
 Онно тийиэх буолан андаѳар биэрбитим.
 Ол кэмим кэллэ,
 Кэрдим чугаһаата диэтэѳэ.
 Биһиги киһибит маннык
 Тыллаах буола турбута үһү:
 — Дьээ-буо!
 Мин күн улууһун көмүскүүр
 Айыы аймаѳын
 Арагаччылыыр аналлаахпын.
 Аллараа дойдуга абааһы биһин ууһа
 Адаѳыйан тахсаннар
 Айыы дьонун атаѳастаабыттарын кэннэ
 Аккаастаммаппын барсабын.
 Ол эрэри
 Этэр тылбын истэн тур,
 Мин эн балтыгын
 Быһыһыр күннээх буоллаахпына
 Букатын ылабын, — диэтэѳэ.
 Эрчимэн Бэргэни сэттэ кыталык
 Кэрэ кыргыттар сизтэн киллэрэн
 Манан сандалыга
 Эһэ олбоххо олордон баран
 Хаардаах бугул саѳаны
 Хоторон ууран,
 Тойон айахха
 Толору кымыһы олордон биэрэллэр.
 Чороонноох кымыһы
 Биирдэ ингнэри анһан,
 Быһа-быһа
 Үтүлүк саѳаны үллэннэтэн,
 Олбу-солбу уган
 Хардары-таары хаалаан
 Аѳалбыт астарын
 Үс биирин сизэн кэбиһэр.
 Дуулаѳа Баатыр
 Атын хонууттан хомуйан,
 Сыһыыттан сылгылаан
 Миинэр мингэтин көлүнэр.
 Тардыстар далаһатын
 Тойон сэргэтигэр аѳалан,
 Тоѳус төгүл туомнаан
 Онунун олбууа тардан,
 Сүүрэр быллыт сөрүөтүн,
 Босхо быллыт бототун,
 Хатан бүүргэ ынгыырынан
 Хам тардан кэбистэ.
 Кыһыл көмүс кычымнаан
 Дьапта көмүс чампараактаан,
 Айгырастаах үүнүнэн
 Тиһэ көмүс тэһииннээн кэбистэ.
 Ийэтин-аѳатын,
 Бар дьонун,
 Аан Ийэ дойдутун,
 Аал Луук маһын,
 Аал уотун иччилэрин кытта
 Алѳаталаан арахсар
 Тойугун туойа турда:
 — Дьээ-буо!

Аар тойон ағам,
 Иитэн үөскэппит ийэм,
 Аал Луук маһым, Аан дойдум иччитэ
 Аан Алахчын хотун, аал уотум иччитэ
 Аан Уххан тойон эһэм
 Тобус кулукулаах
 Тойон аартыгы
 Арыяр күнүм буолла,
 Абыс кулукулаах
 Айан аартыгын
 Арыяр күнүм кэллэ.
 Алгыскытын анаанг, сүбэбитин сүктэринг
 Аймах-билэ дьонум,
 Эдьийдэрим-убайдарым,
 Илин атах ибирэ суох,
 Кэлин атах кэбирэ суох
 Этэнгэ олорунг.
 Мин өстөөхпүн өлөрдөхпүнэ,
 Саастаахпын самнардахпына,
 Этэнгэ сырыттаахпына
 Сотору кэминэн эргиллиэм, — диэтэбэ.
 Офонньор барахсан аал уотун
 Аһатан баран маннык тыллаах буола олорбут:
 — Дьэ-буо!
 Оҕобут барахсан
 Дьоллоохтук-соргулаахтык сырыт,
 Уоттаах харахтаах утары көрбөтүн,
 Кырыыстаах тыллаах таба эппэтин,
 Уруйун улааттын,
 Саргыг салалынын,
 Эн даҕаны үөһэттэн айдарыылаах
 Өлбөт тыыннаах,
 Охтубат онгоһуулаах,
 Буолуохтаах этинг, — диэн алгыһын эттэбэ.
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Аттарын үрдүгэр
 Лап гына олоро түстүлэр да
 Хоту халлаан аннын диэки
 Салайа баттаатылар.
 Элгээн оннун саҕаны
 Эрийэ тэптэрдилэр,
 Күөл оннун саҕаны
 Көнгү тэптэрдилэр.
 Эмти тэптэрбит мастара
 Эмээхсин буолан энэлийэ хаалла,
 Ойо тэптэрбит мастара
 Офонньор буолан
 Ордоотуу хаалла,
 Сыһыа тэптэрбит сынгынахтара
 Сырҕан эһэ буолан
 Сыыла хаалла.
 Үрдүк сир маһа
 Өттүгүнэн үлтүрүйдэ,
 Халдыайы сир маһа
 Хаалдыгынан хайынна.
 Сир-халлаан
 Ыпсар ыпсыытыгар,
 Хайдар дьураатыгар
 Мунхаат айыы мунур уһугар,
 Дьанхаат айыы

Тардыстар дьайыңгар түһэн бардылар.
 Содуомнаах соххор бийһин ууһун
 Алын кырыытыгар
 Аллараа түһэр муус дьолуо
 Аартыкка аннылла түстүлэр.
 Ол гынан баран
 Аттарын үчүгэйдик онорон
 Тэһиинин көнтөһүн баайан баран
 Дойдуларын диэки салайдылар.
 Аллараа хабырҕа кэрдийһин курдук
 Аартык устун хамса буруота буолан
 Унааран түһэ турдулар.
 Аллараа дойдулара
 Барбатах балык миинин курдук
 Бадыа-бүдүө сырдыктаах дойду эбит,
 Буспатах мунду миинин курдук
 Борук-сорук дойду эбит.
 Субай хаанга суунан-тараанан
 Суксуйа көтөр суордаах,
 Бөлүөх өһөх көрдөөн,
 Бөкүнүйэ сүүрбүт бөрөлөөх,
 Хаан көрдөөн хардыргыы олорор
 Хагдан хахайдаах,
 Кунан оҕус саҕа хомурдуостаах,
 Өнгүрэмэр оҕус саҕа үөннээх,
 Балчыр оҕо саҕа баҕалаах,
 Илэ-бодо илиһэйдээх,
 Ала-чахчы абааһылаах,
 Көстө-биллэ көстүбэттээх,
 Көхсө суох
 Күлэр саңа иһиллибит,
 Баһа суох баттах арбаннаабыт,
 Уоһа суох оборор тыас чупчуйбут,
 Ордоотоон сангарар офонньордоох,
 Энэлийэн сангарар эмээхсиннээх,
 Часкыйан сангарар дьахтардаах,
 Хоолдук уңуоҕа хойгуолаах.
 Арҕас уңуоҕа адырҕайдаах
 Төбө уңуоҕа төкүнүйбүт,
 Көбүс хаана көңкүстээх,
 Сүрэх хаана сүүрүктээх,
 Хабырҕа хаана харгылаах
 Кыра кийини
 Кыыс бэрбээкэийинэн
 Кыгыа хаан үктэллээх,
 Отох кийини
 Уллугун ортотунан
 Улай хаан оломноох,
 Уһун уңуох урусхаллаах,
 Кылгас уңуох кыдымахтаах
 Охсуһар очуос хайа
 Кыргыһар кырыы хайа
 Иирээннээх энэр хайа
 Аллараа дойду абааһы үөскээбит
 Абыс кэрэхтээх аан дойдулара
 Тобус кэрэхтээх
 Туруу дойдулара маннык эбит.
 Дьэ биһиги кийибит
 Маннык сангалаах
 Буола турбута эбитэ үһү:

— Дьэ-буо!
 Охсуһар очуос хайа иччитэ
 Таас Энэлгэн офонньор
 Хантан кэлбит хара күлүктээх
 Хагдан ойофоспун
 Хампы тэбистэ диэйэбин,
 Хантан үүрүллэн кэлэн
 Үрүг сүннүбүн
 Үлтү үктээтэ диир буолаайабын.
 Мин эмиэ
 Орто дойду улуу дуолана,
 Добун манган халлаан
 Дьураатыгар тура төрөөбүт
 Дуулаҕа Баатыр буолабын.
 Дьэ Суодал Хара обургу
 Уоран талаан кирибиккинэн
 Киэбирэ сыгыма кэлэ тарт.
 Күн сирин дьонун күөмчүлээбиккин,
 Айыы дьонун атаҕастаабыккын
 Ириэнэх суолгун ирдээн кэллим,
 Тонг суолгун тобуллум.
 Мин даҕаны хол дойдуттан
 Холоонноох буолуом,
 Тэбил дойдуттан
 Тэнгнээбин кэллим.
 Иттэннэри ууран искин тыгырым,
 Умса ууран көхсүгүн дьөлүөм,
 Буордаах эккин бурҕайыам,
 Ыылаах эккин ыскайдыам,
 Күлэ-күлэ күлгүн таптайыам,
 Оонньуу-оонньуу
 Уоккун умуруорум, — диэтэҕэ.
 Көрүөх бэтэрээ өттүгэр
 Икки уот умайбытынан
 Олоро түстүлэр.
 Ол иһиттэн
 Икки тимир куйахтаах дьон
 Чиркэс гына түстүлэр.
 Ол гынан баран
 Суодал Хара
 Дуулаҕа Баатыр иннигэр киирэн,
 Софотох илии да буоллар
 Өттүк баттанан,
 Софотох атах да буоллар
 Сото кэбиһэн туран,
 Маннык диэн
 Ыар дьансал тылынан
 Сангара турбута үһү:
 — Аарт, татай, эбит, оҕолоор!
 Мин диэтэх киһини
 Уоруйахтаабыт буола-буолабын,
 Айталы Куо бэйэм гиэнэ.
 Үстээбиттэн үлэспитим,
 Алтатыттан анаммытым,
 Орто дойду
 Уйгу быйанар туолангын,
 Наһаа барыма.
 Аан дойдун айылгы быйангын
 Аһаангын алыс буолбуккун,
 Эн саҕа
 Эгин бэйэлээхтэр ингнэстибиттэрэ,

Дьонун бэйэлээхтэр тохтообуттара,
 Аллараа өлүү төрдүттэн
 Эргийбит баарын истибэтэҕим.
 Мин бэйэлээх
 Эттээтэх аайы эбиллэр кунгун,
 Оҕустах аайы
 Уойар бэйэбин
 Уодьуганныам диигин дуо,
 Мин да кыһыһырдахпына
 Кынным диэм суоҕа,
 Уордайдахпына уруум диэм суоҕа,
 Туттаахха тутулуктаах буолуом.
 Чугаспын чордообутум
 Ырааҕын ыраастаабытым, — диэтэҕэ.
 Биһиги киһибит үһүн батаһынан
 Төбөтүн сиигинэн охсубутунан барда.
 Анараа баҕайы
 Хантан да ылбыта көстүбэтэ
 Хара дьизэрэнкэй батаһынан
 Хардарбытынан барда.
 Сирэй-харах аахсыбакка
 Киирсии киэнэ кимиэллээҕэ буолла,
 Охсуһуу улахана буолла.
 Үөгүүлэрэ үрүг быллыт,
 Хаһыылар хара быллыт буолла.
 Сэттэ хос силлиэ холорук сирдыттэнэн,
 Аҕыс хос аргыар холорук аргыстанан,
 Тоҕус хос добун холорук доҕордонон,
 Аллараа дойду
 Аартыгын тоҕо охсон таҕыста,
 Орто дойдуга
 Хаһан да түспэтэх тыал хаһын буолла,
 Күөх унаар хагдарыйда.
 Үс ый хонугар
 Уурайбакка охсустулар.
 Бу дойдуну
 Тоҕо кэһэн кэбиспиттэрэ
 Уот Кудулу байҕал угуттаан
 Содуомнаах соххор бийһин ууһун
 Сорох өттүн сотон барда,
 Орпут өттө көһөргө күһэлиннэ.
 Дьэ төрдүс ыйыгар
 Биһиги киһибит
 Охсоро уорааннанан
 Тэбэрэ ньиргиэрдэнэн барда.
 Оччо гынан баран
 Өр өтөр гыныа баара дуо
 Өрө көтөҕөн таһааран баран
 Биэс саһаан сири
 Сингэри быраҕан түһэрдэ,
 Уонна оргул курдук баттабыттан
 Эрийэн ылан баран,
 Баһын быһа тардан ылла.
 Үллэр бүөрдэри
 Сүрэхтэри-быардары
 Көңү тардан таһаарда
 Уонна охсуһа турар
 Дьонун көрө түстэ да
 Сүүрэн тийэн
 Оргул хара баттабыттан
 Умсары быраҕан түһэрээт

Абыс ойбоһонун арыяа тардан баран
 Сийин үөһүттэн тардыалы-тардыалы
 — Айталы Куону ханна кистээтигит, — диэн ыйытта.
 Өлөрүмэн», — диэн көрдөһөр. —
 Уот Кудулу байбал
 Уңуоргу өттүгэр
 Алтан хайа баар
 Онно Алтан Амырыыт бухатыыр
 Харабыллыыр, — диэн
 Эппитин кэннэ өлөрөн кэбиһэллэр.
 Уот Кудулу байбал иччитэ
 Уот Уруйдаантан
 Дуулаба Баатыр көрдөһөр:
 — Дьээ-буо!
 Байбал иччитэ
 Туоруур аартыгы,
 Арыян кулу
 Көрдөһөр күттүүннээх,
 Ааттаһар ахсааннаах,
 Эийэхэ улуу бухатыырдар
 Эттээх тириилэрин
 Бэрик биэрэбит, — диэтэбэ.

Икки бухатыыр этин бырабан биэрэллэр. Байбал эбэ хотун икки аңы силэлэн биэрэр. Онуоха кинилэр обургулар абыахта үктээн туораан хаалаллар. Арай суолларын ортотугар эргийэ турар тимир дьибэ таһыгар абааһы кыһа мас мастыы турар эбит. Кинилэр кэлбиттэригэр үөрэн-көтөн ырыа ыллаан ыһа-тобо турдаба.

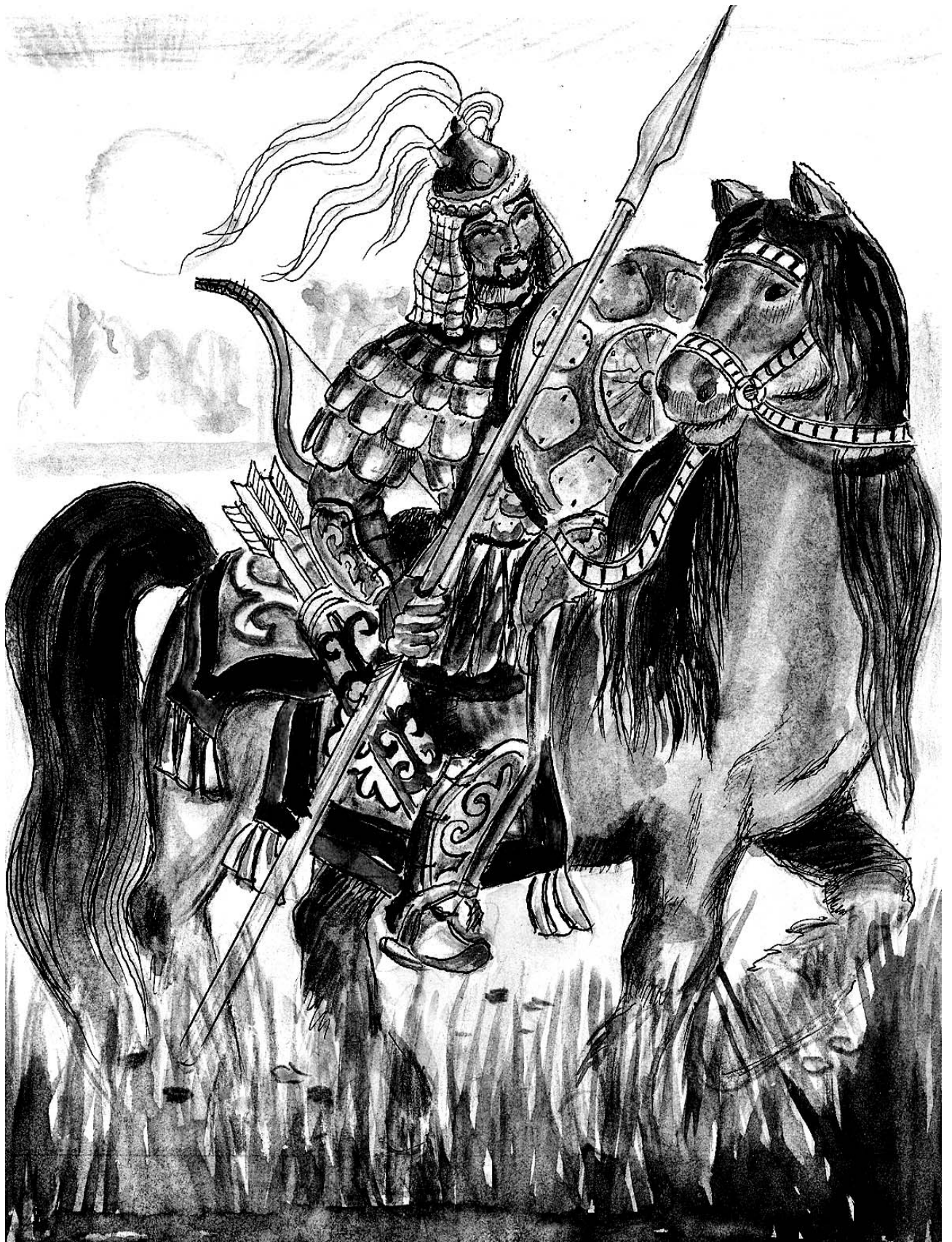
— Иһиликпин-таһылыкпын,
 Иэдээнникпин-куодааныкпын,
 Эчкийэйбин, оҕолор!
 Эһиги диэтэх дьоннонор,
 Кэлбиккитин истибитим ыраатта.
 Күүтэн күнүм уһаата,
 Дуулаба Баатыр доборум
 Ытык киһи ыччата
 Миигин убайым бабайы
 Эргэ биэрбэккэ
 Сымала оргуттаран
 Бу айылаах онордо.
 Мин эйигин
 Тэллэххэ сытар
 Тэннээх добор онгостуом.
 Айыыкам оҕото барахсан,
 Эр киһини көрбөтөх ыраатта.
 Иһилигим-таһылыгым,
 Иэхэйбин чуохайбын.
 Мин диэтэх дьахтар
 Дьаалы асчыппынан
 Алыстаахай буоллабым
 Астаабыт астарым
 Аһааһа тийибэккэ
 Абыра сыттыан
 Амтана тупсара,
 Торбостообут торбоһум
 Долборугар тортойон
 Тупсаахтыыр буолара,
 Кулуннаабыт кулунум
 Хаһаатыгар хантайан
 Хаарыан ас буолара,

Иһилигим-таһылыгым
 Иэхэйим чуохайым, — диэтэбэ.
 Онуоха буоллабына
 Дуулаба Баатыр
 Маннык тыллаах буолбут:
 — Дьээ-буо!
 Дьибэкэллэн-куокаллан
 Дьикти да эбиккин,
 Куоҕайан-иэбэйэн
 Холоон үчүгэй эбиккин.
 Хоойго сытар
 Холооннообум оҕото
 Миэхэ холбоһор буоллаххына
 Тынгыраххын кырыабын,
 Тумсугун сарбыйабын.
 Орто дойдуга тийдэххинэ
 Күлүү-элэк гынаахтара,
 Тынгыраххын сарбыйдахха,
 Тумсугун быстааха
 Ама кимтэн итэбэс буолуонуй.
 Тапталаабым оҕото
 Кытабаһа тарбах,
 Кыһаах тынгырах,
 Кыптыы сарын,
 Кыыс солуннааһы
 Дьэ сарбыйааһа, — диэтэбэ.

Абааһы кыһа илиитин ууран биэрбитин тарбахтарын быһа дайбаан кэбистэ. Онтуката мүлтүччү оһон хаала. Дьэ аны тумсугун сарбыйаах, — диэтэ. Онуоха тумсун ууран биэрдэ. Ону тумсун сарбыйаары албас туттан баһын быһа дайбаан кэбистэ уонна өлөрөн-өһөрөн баран ааһан бара турдулар. Алтан хайаба тийсэн кэлэннэр биһиги киһибит маннык саналаах буола турбут.

— Дьээ-буо!
 Алтан хайа иччитэ
 Алтан Амырыыт обургу
 Суодал Хара харабыла,
 Таһа тардыы,
 Ким кэллэ диэтэргин
 Орто дойду улуу дуолана
 Дуулаба Баатыр диэммин.
 Айталы Куону кистээбит
 Суодал Хараба эрэнимэ
 Ииннээбитим ыраатта,
 Саһан да куотуон суоҕа табыс
 Мин диэтэх киһи
 Тостубат уңуохтаах,
 Тохтубат хааннаах,
 Сылайбат сындааһыннаах буолуом.
 Ээххин этитэн
 Иннигин ылан,
 Ыһаах экин ыскайдаан
 Бу дойду соллонноох суорун
 Аһылыга онгоруом, — диэтэбэ.

Арай алтан хайа алын кырыыта аһыларга дьылы гынна да киһи диэтэхтэн атын анар атахтаах, түөһүн тылыттан таһыбыт соботох илиилээх, сүүһүн ортотугар эт бэргэ харахтаах, сырай дьүүлэ биллибэт тимир куйах танастаах киһи чиркэс гына түстэ. Ол гынан баран саманнык диэн саналаах буолла:

— Аарт татай,
 Ар дьаалы эбит, добоор!
 Мин тугу да билбэппин,
 Кими да кистээбэтэҕим,
 Тугу да гымматаҕым.
 Эн миигин хантан ылбыккынан
 Кыайыам-хотуом диигин?
 Мин диэтэх киһи
 Аҕыс уон албастаах,
 Тоҕус уон
 Куотар кубулдаттаах буолуоҕум,
 Эн да ыалдьар эттээх
 Өлөр тыыннаах инигин.
 Мин бэйэлээҕи
 Эйигиннээҕэр буолуох кыайбатаҕа,
 Өлөрсөн да көрдөхпүт, — диэтэ да
 Хантан да ылбыта биллибэтэ
 Хара дьиэрэнкэй батаһын
 Күөрэппитинэн барда,
 Өлөр сирбит манан буолуо диэннэр
 Өтөрүтэ түһүспүтүнэн бардылар.
 Тонг сири тоҕо кэстилэр,
 Ириэнэх сири ибили кэстилэр,
 Алтан хайаны
 Аймыы үктээтилэр.
 Сэттэ хос
 Силлиэ холорук сипсийдэ,
 Аҕыс хос
 Аан холорук аргыйда,
 Тоҕус хос
 Добун холорук добордосто.
 Үс ый тоҕус уон хонугар
 Тэбис-тэнгэ киристилэр,
 Төрдүс ыйыгар биһиги киһибит
 Тэптэбин аайы тэмтэриттэ,
 Оҕустабын аайы уйадытта.
 Ол гынан баран
 Өр-өтөр гыммакка
 Өрө ытыйан таһаарда,
 Таһааран истэбинэ
 Соҕотохто суох
 Биирдэ мэлис гынан хаалла.
 Уу хорҕолдьун буолан
 Тохтон аллараа тимирдэ.
 Хойутун -хойут уол оҕон
 Оноһонунан оонньуурун сағана,
 Кыыс оҕон
 Кыптыйынан оонньуурун сағана,
 Атабын аннынан
 Адаҕыйаан тахсыаҕым, — диэбит
 Сангатын истэн хаалла.
 Алтан хайаны
 Аймыы үктээннэр,
 Алта кырыылаах
 Тимир дьиэни буланнар
 Түөрэ бырахпыттара
 Айталы Куо тиэрэ кэлгиллэн
 Өлө сытар эбит.
 Эрчимэн Бэргэн
 Хаппар кунгун анһан
 Өлбөт мэнэ уутун ылан,

Айаҕар кутан,
 Таһын сотон биэрбитэ
 Хамнаан кэллэ,
 Устунан тиллэн
 Күлэн-үөрэн туран кэллэ.
 Дьонун кытта
 Уураһан-сыллаһан баран
 Маннык диэн махтана турбут:
 — Убайдаатар убайым
 Доҕорбут Дуулаҕа Баатыр
 Өстөөххүтүн өлөртөөн,
 Өрөгөйгүт үрдээн
 Аллараа дойду
 Албан ааттаахтарын
 Анныгытыгар баттаан
 Албан аатыран,
 Дьонун сураҕыран
 Миигин иккиһин төрөтөн
 Эһиги кэлэн быһаатыгыт.
 Барҕа махтал буоллун
 Умнуллубат улахан үөрүү.
 Төрөөбүт дойдубат төннөн
 Аал уоту оттор буоллум,
 Алаһа дьиэни тэрийэр,
 Иитэр сүөһүнү күрүөлүүр,
 Төрөтөр оҕону төлкөлүүр буоллум
 Уруй-айхал буоллун!
*Кинилэр бэйэлээхтэр үһүөн дойдуларыгар айанныыр
 буоллулар.*
 Дуулаҕа Баатыр
 Үс бастаах,
 Өрүөллээх сүүстээх,
 Моонньугар моймордоох,
 Кутуругар хоболоох,
 Өксөкү көтөр буолан,
 Өрө көтөн табыста.
 Айталы Куо
 Кырыыйы көмүс кынаттаах,
 Эрийии көмүс эрбийэлээх,
 Тарды көмүс дабыдаллаах,
 Үрүн көмүс өрөбөлөөх,
 Уулаах көмүс уорҕалаах,
 Кылдыһылаах харахтаах,
 Кырааскалаах тумустаах,
 Кыталык көтөр буолан
 Өрө көтөн күпсүйэн табыстаҕа.
 Эрчимэн Бэргэн
 Кинкиниир киэн халлаан
 Аалай мохсоҕоло буолан
 Кэннилэриттэн эскирэттэ.
 Кинилэр обургулар хара былыты
 Хайыта тэлэннэр,
 Үрүн былыты
 Үлтү дайбааннар,
 Күөх былыты
 Көңү дайбааннар
 Сэттэ хос
 Силлиэ холорук сирдыттэнэн,
 Аҕыс хос
 Аан холорук аргыстанан,
 Тоҕус хос

Добун холорук добордонон,
 Илин өттүлэригэр
 Илбис кыыһа изерийэн,
 Ойоѳос өттүлэригэр
 Оһол уола ордоотоон,
 Кытыы өттүлэригэр
 Кыргыз кыыһа кыланан
 Ол курдук айаннаан
 Сабыйа баай тойон,
 Сабыйа баай хотун
 Олорор аарыма алаастара,
 Туналы манган толоонноро
 Туналыһан көһүннэ.
 Өр гыммакка
 Кынат бөѳө кыыгынаан,
 Ходоѳой тыаһа куһууран,
 Силлиэлиин-холоруктуун
 Сир үрдүгэр,
 Тэлгэһэ ортотугар
 Үһүн кэлэн түһүнэн кэбиһээт
 Бэйэлэрэ-бэйэлэринэн буола түстүлэр.
 Сабыйа баай хотун,
 Сабыйа баай тойон
 Тоѳус уон
 Субан туруйа курдук уолаттарын,
 Аѳыс уон
 Кыталык курдук кыргызтарын
 Аймах-билэ дьонун кытта
 Уруйдуу-айхаллыы көрүстүлэр.
 Онуоха буоллабына
 Дуулаѳа Баатыр маннык ырыалаах,
 Тойуктаах буолбута үһү:
 — Дьэ-буо!
 Мин аллараа дойду бэртэрин
 Анныбар баттаан,
 Өлөрбүн утуйарга,
 Ыалдьарбын тарбанарга холоон
 Кыайыы-хотуу
 Өрөгөй талаан
 Үктэллэнэн эргийдибит.
 Эрчимэн Бэргэн көрдөһүүтүнэн
 Айыы аймағын
 Араһаччылыыр аналбынан,
 Күн улууһун
 Көмүскүүр көрүүбүнэн
 Айталы Куону быһыһыр
 Күннээх буоллахпына
 Букатын ыларга
 Кэпсэтиилээх этибит.
 Айталы Куо
 Сөбүлэһиэ диэн эрэнэбин.
 Эһиги ийэлээх-аѳата туох диигит?
 Мин ыал буолан оѳо төрөтөн,
 Бэйэм дьыэбин-уоппун баһылаан
 Олоруохпун баѳарабын.
 Аны алларааттан
 Туох да тахсыбат гына
 Аартыктарын аһылыбат гына
 Саптыбыт, — диэтэѳэ.
 Онуоха буоллабына
 Оѳонньордоох эмээхсин

Маннык дьаһайа олордулар:
 — Кыргызтар-уолаттар
 Үрдүк үөрүүнү,
 Сырдык сыбаайбаны тэрийинг.
 Ытык кырдыѳаастар
 Сүбэ-ама буолун.
 Дьэ уһа диэки улааны,
 Хаһас диэки хараны,
 Суол ааныгар суру сууларан
 Хаамтаран иһэр хабарѳатын быһан,
 Сүүрдэн иһэн сүннүүн анһаннар,
 Тыыланһата сылдьан тыстаан,
 Илгиэлэтэ сылдьан ингиирдээн
 Халыһ хананы хайыталаан,
 Суон саалы бысталаан
 Ас бөѳөнү тардан,
 Түһүлгэ бөѳөнү тэрийэн
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарѳатан,
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин анһан,
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтарын ханнаран
 Көр бөѳөнү көбүлүттэн тутан,
 Ырыа бөѳөнү ыллаан
 Тойук бөѳө туойуулан
 Үһкүү гиэнэ үтүөтэ,
 Олонхо бөѳө олонхолонон
 Сүүрүк сүүрэн, кылыһыт кылыһан
 Тустуук тустан
 Үс түүннээх күн
 Көр бөѳө буолбут.
 Аал уоту оттубуттар,
 Алгыс тылын эппиттэр,
 Уһаар буруону олохтообуттар.
 Сынһахтаах бөѳө сылласпыт,
 Уостаах уураспыт,
 Тарбахтаах таптаспыт,
 Хоннохтоох куустаспыт.
 Дьэ көрүлээн-оонньоон бүтэн,
 Кыыстаах уол хоонньоһон
 Утуйан баран
 Барарга тэринэллэр.
Кыыс дьоно кыыстарын тэрийэн бараллар. Аѳыс ат ындыыта түүлээх, көтөл мунунан көмүс, ат кыайарынан алтаннаан, хонуу мунунан хоһоѳор муостааѳы холбоон, сыһы мунунан сылгы сүөһүнү бэлэмнээннэр, кихитин үлэһиттэрин анаан, арыалдьыттарын чаастаан оѳонньор барахсан маннык алѳаан ыллаабыт:
 — Дьэ буо!
 Оѳолорум барахсаттар
 Аал уоту оттон
 Иитэр сүөһүнү күрүөлээн,
 Төрөтөр оѳону төлкөлөөн
 Алгыс курдук айаннаан,
 Үйэбитигэр дьоллоохтук олурун.
 Уһа өттүгүтүгэр
 Уол оѳо тардыстын,
 Хаһас өттүгүтүгэр
 Кыыс оѳо тардыстар буоллун,

Иэйиэхсиккит энгэрдэстин,
 Айыһыккыт аргыстастын, — диэтэбэ.
 Эмээхсин барахсан
 Кыһын атаарар алгыһа
 Маннык эбит:
 — Дьэ бую!
 Оҕом барахсан
 Төрүт дьон төрүөбэр,
 Ытык дьон ыччатыгар
 Сүктэн бардын.
 Өлбүккүн тириэрэн,
 Абааһыттан араҥачылаан
 Күнүг сирин көрдөрдө.
 Биһиги эйигин
 Күн курдук көрөн ииппибит,
 Аналгын чааскын
 Сүөһүлэри-киһилэри биэрдибит.
 Үчүгэйдик дьоллоохтук
 Алгыс курдук
 Ыал буолан олоҕор,
 Айыһыт хотун аргыстастын,
 Иэйиэхсит хотун энгэрдэстин! —
 диэн алгыс хааллаба.
 Дьэ дуо, доҕоор,
 Айанга турдулар,
 Үүрэн үтүрүйэн бардылар.
 Түүннэри-күнүстэри айаннаан
 Төрүт баай оҕонньор
 Төлкө баай эмээхсин
 Олорор сирдэригэр тийэн кэллилэр.
 Аарыма алаастарыгар,
 Толомон манган толоонноругар,
 Чэлгиэннээх тэлгэхэлэригэр
 Тохтоон тобуоруйдулар.
 Аймах билэ дьонноро
 Тобус уон туруйа курдук уолаттар,
 Абыс уон кыталык кэрэ кыргыттар
 Айталы Куону арыаллаан киллэрдилэр.
 Аал уоту аһаттылар
 Алгыс албаатылар.
 — Аста бэлэмнээн,
 Уруута тэрийинг.
 Ыраабы атынан ыңгырын,
 Чугаһы чуораанынан ыңгырын
 Түһүлгэни бэлэмнээн, — диэн
 Аймах билэ дьонун соруйда.
 Дьэ суру сууларан,
 Улааны охторон,
 Хараны ханыгылаан,
 Халыг хаһаны хайытан,
 Суон саалы бысталаан
 Ас бөбөнү астаан
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтары ханнаран,
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарбаган,
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин анһан,
 Оонһуу бөбөнү
 Оройуттан тутаннар,

Көр бөбөнү
 Көбүлүттэн ыланнар,
 Тойук бөбөнү туойан,
 Олонхону олонголоон,
 Оһуохай бөбөнү оһуокайдаан
 Тустуук тустан,
 Сүүрүк сүүрэн,
 Кылыһыт кылыһан,
 Ыстанһыт ыстангалаан,
 Тарбахтаах таптаһан,
 Сыһаахтаах сыллаһан,
 Уостаах уураһан,
 Хоннохтоох куустуһан
 Үс түүннээх күн
 Көрүлээн оонһоон бүтэн,
 Эрчимэн Бэргэн кыталык кэрэ
 Кыстыын хоонһоһон хоһон баран
 Тэриллэн барара буолар.
 Кыһын сүгүннэрэн
 Абыс ат ындытынан
 Түүлээби, көмүһү ындан,
 Хонуу мунунан
 Хоһоһор муостаабы холбоон,
 Сыспай сизллээби салаһан
 Киһитин-сүөһүтүн, эннэтин ылан
 Аттанар буолар.
 Оҕонньор барахсан
 Өрөөбүт уһун өһүлэн,
 Хоммут уһун хонһорон
 Алгыһын анаатаба:
 — Дьэ бую!
 Оҕолорум барахсаттар
 Ыал дьон буолан
 Аал уоту отгун,
 Унаар буруону олохтоон
 Тонмуту ириэринг,
 Аччыгы аһатын.
 Уһа өттүгүтүгэр
 Уол оҕо тардыстын,
 Хангас өттүгүтүгэр
 Кыыс оҕо тардыстын,
 Айыһыккыт аргыстастын,
 Иэйиэхсиккит энгэрдэстин, — диэтэбэ.
 Эмээхсин эрэйдээх
 Аймах билэ дьоннорунуун
 Уруйдуу-айхаллыы хааллылар.
 Эрчимэн Бэргэн
 Сүөһүтүн, сылгытын
 Үүрэн үтүрүйэн,
 Дойдугутар айанныы турдаба.
 Дуулаба Баатыр,
 Эрчимэн Бэргэн
 Саха төрдө буолан,
 Аал уоту отгон
 Унаар буруону олохтоон,
 Оҕо-уруу төрөтөн
 Күн бүгүнүгэр диэри
 Олорбуттара эбитэ үһү.

Саха Республикатын Президентин

ГРАМОТАТА

Саха Республикатын
Президенин Ыйаабынан

2000 с. балабан ыйын 7к.

Ытыктабыллах **ПЕРААОВ Николай Михайлович**
Олуксо үлэстэрин харысташтыыра уонна тараагына
көлүөрүмү улахан кылаатын иһин

Саха Республикатын
Президенин Грамотатынан
наварараадаланар

кыһыл кемус чаһыны
туттаран туран

М. ПЕРААОВ

ГРАМОТА

Президента республики Саха (Якутия)

Указом Президента
Республики Саха (Якутия)

от 7 сентября 2000 г.

Уважаемый(ая) **ПЕРААОВ Николай Михайлович**
За большой личный вклад в дело сохранения
и проповедания устной сказительской традиции народа саха

Награжден(а)
Грамотой Президента
Республики Саха (Якутия)

с вручением именных
золотых часов

М. ПЕРААОВ

Саха олонхото киэн, дирин, тыла уус. Саха олонхото элбэх үйэлээх, элбэх омук санааларын, олохторун, олонхоторун түммүт, бэрт баай, бэрт күүстээх олонхо. Саха олонхото толору сурулла илик, олонхоһут тыла кыайан бэриллибэккэ турар. Ырыаба, олонхоҕо саамай сыаналааба диэн баар — тылын күүһэ, дьүһүнүн күүһэ, этиитин күүһэ. Остуоруйаһыт, үөрэхтээх ырыаттан, олонхоттон сирдэтэн урукку ааспыт олохтору үөрэтэллэр.
Платон Ойуунускай.

Ала дьорцо ай сикки көлөлөөх Ала Мүйүкү

Былыргы дьыллар
 Былдыаһыктаах мындааларыгар,
 Урукку дьыллар
 Охсуһуулаах уорбаларыгар,
 Эргэтээби дьыллар
 Этиһиилээх иэннэригэр,
 Ааспыт дьыллар
 Анараа таһааларыгар,
 Нөнгүө дьыллар нөрүөннэригэр,
 Чиэрэс дьыллар тимэхтэригэр,
 Биир саха
 Биллэ илигинэ,
 Икки саха
 Иитиллэ илигинэ,
 Үс саха
 Үөскүү илигинэ,
 Түөрт саха
 Төрүү илигинэ
 Иннинэн сирэйдээх,
 Эргийэр иэччэхтээх,
 Хайыһар хаалдыктаах,
 Ортотунан курдаах,
 Уһаты уллунгахтаах,
 Утары көрсүһэн,
 Ол бу улууһа диэн
 Олуйан-моһуйан
 Кэпсэтэ иликтэринэ,
 Онгочолоох уста илигинэ,
 Борохуоттаах мунһуста илигинэ,
 Ааллаах анньына илигинэ,
 Бэйбириэт таһас
 Мэличчи суоһуна,
 Торҕо таһас
 Долуой суоһуна,
 Даба таһас
 Таһыччы суоһуна,
 Түнэнэн-сарынан
 Имитэн тигэн,
 Үүһүнэн-тиигинэн
 Холбоон хоһуйан,
 Саһылынан-саарбанан
 Танналарын саһана,
 Сир Ийэ хотун
 Сирэй тиинг
 Тингилэбин сабаттан

Тэлгэнэн тэнийэн,
 Уунан улаатан,
 Сэтгэ иилээх-саһалаах
 Сир Ийэ буолан
 Ситэн сириэдийбит.
 Аһыс иилээх-саһалаах,
 Айгыр-силик киэргэллээх,
 Аан Ийэ дойду буолан
 Ананан үөскээбит.
 Тоһус иилээх-саһалаах
 Тулхадыйбат туруктаах,
 Туруу бараан
 Дойду буолан,
 Тупсан туругурбут,
 Сир Ийэ буолан
 Ситэн сириэдийбит.
 Баттаатахха маталдыйбат,
 Үктээтэххэ өбүллүбэт,
 Анньыалаатар айгыраабат,
 Тардыалаатар дьалкыйбат
 Аан дойду буолан
 Ананан үөскээбит,
 Туруу бараан
 Дойду буолан
 Тупсан туругурбут.
 Орто дойду онгоһуутун
 Торумун-тускулун
 Одуулаан олодоххо,
 Акылаата хайдабын
 Анааран көрдөххө,
 Сир сиксиктэнэн,
 Буор хайа буодьууланан,
 Сытар хайа дьайыгнанан,
 Туруук хайа тулаланан,
 Үрдүк хайа үктэллэнэн,
 Тонг байбал улаһаланан,
 Итии байбал энгэрдэнэн,
 Сылаас байбал сыһаһаланан,
 Туустаах байбал тулаланан,
 Аһыы байбал алыннанан,
 Булкуурдаах байбал муннуктанан,
 Дьалхааннаах байбал дьайыгнанан,
 Улуу өрүс ойобостонон,
 Ойон таһсан
 Ойоболуу устар күннэнэн,

Отут хонуктаах
 Тэргэн ый бэлиэлэнэн,
 Кинкиниир киэн халлаан барахсан,
 Иккилээх таба кулгаабын сабаттан,
 Эбиллэн-сабыллан, үрдээн тэбиллэн,
 Үс хаттыгастаах,
 Өндөл манган халлаан,
 Сэтгэ хаттыгастаах
 Сиэрэй манган халлаан буолан
 Ситэн сириэдийбит,
 Абыс хаттыгастаах
 Арылы манган халлаан буолан
 Ананан үөскээбит,
 Тобус хаттыгастаах
 Добун манган халлаан буолан
 Тупсан туругурбут.
 Кинкиниир киэн халлаан барахсан
 Элбэх сулус энгэрдэнэн,
 Чолбон сулус добордонон,
 Арагас сулус аргыстанан,
 Үргэл сулус үрбэлэнэн,
 Үрүн былыт үөрдүһэн,
 Арабас былыт аргыстаһан,
 Хара былыт ханыылаһан,
 Уулаах былыт олбохтонон,
 Сүллэр этинг сүргүөһүннэнэн,
 Сааллар чабылбан дапсырданан,
 Сүлүһүн илбис дугуйданан,
 Кинкиниир киэн халлаан барахсан
 Тулааһына суох тутулан,
 Мағаната суох барбаран,
 Киспэтэ суох кэнгээн,
 Өһүөтэ суох үрдээн,
 Үнгэр тангараланан,
 Үрдүк айыыланан,
 Үтүө дьүүллэнэн,
 Кинкиниир киэн халлаан барахсан,
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл манган халлаан буолан,
 Үүнэн-үөскээн турдаба.
 Сэтгэ хаттыгастаах,
 Сиэрэй манган халлаан буолан,
 Ситэн сириэдийдэбэ,
 Абыс хаттыгастаах
 Арылы манган халлаан буолан
 Ананан үөскээн турдаба,
 Тобус хаттыгастаах
 Добун маған халлаан буолан
 Тупсан туругурдаба.
 Орто туруу бараан дойду
 Уйгутун-бийангын,
 Дьолун-соргутун
 Ыһыктыбакка турар эбит.
 Сүүрүк аты
 Сүһүөх тардарынан
 Сөнг сүөгэй сүүдүрүннээх,
 Аллаах аты
 Атах тардарынан
 Арабас илгэ быйаннаах,
 Үтүө аты

Өрөбөтүгэр тийэр
 Үрүн илгэ быйаннаах,
 Эттээх аты
 Иэччэх тэбэринэн
 Иэдьэгэй бадарааннаах,
 Дьоруо аты
 Тобугунан охсуллар
 Добун күөх уйгулаах,
 Сэлиик аты
 Сийинэн силэллэр
 Сиэрэй күөх сиибиктэлээх,
 Хара дьоруо аты
 Харьтыгар хатыллар
 Хампа күөх уйгулаах,
 Туой буор үктэллээх,
 Туран буор кунустаах,
 Тутум кумах дубайыылаах,
 Чиэппэр кумах дьирбиилээх,
 Арсыын кумах ардайдаах,
 Көмүһүнэн көпсөлөөх,
 Алмааһынан арыттаах,
 Хара чох ханыылаах,
 Ийэ буор ортолоох,
 Ирбэт тон алыннаах,
 Күөх кырыс сабыылаах,
 Сизги-буодьү үктэллээх,
 Сибэккинэн киэргэллээх
 Орто дойду барахсан,
 Отун-маһын төбөтүгэр
 Оһуор-ойуу түспүтэ
 Орохсуйбакка турар эбит.
 Охтубат уһун дьылбан мастанан,
 Уолбат дирин далай ууланан,
 Уостубат уйгуланан,
 Быстыбат быйаннанан,
 Этэрбэһинэн кэһиллэр
 Илгэ быйаннанан,
 Олооччунан кэһиллэр
 Уйгу быйаннанан,
 Кэтинчэнэн кэһиллэр
 Кэрэ быйаннанан,
 Атабынан кэһиллэр
 Айылгы быйаннанан,
 Бырта бырааннанан,
 Харта хайаланан,
 Сьа сыһыланан,
 Алтан алаастанан,
 Хоруолдьун хонууланан,
 Чохочу толооннонон,
 Иэдьэгэй бадарааннанан,
 Ойуоккалы оонньуур
 Очуос булгунньахтаах,
 Ыстана оонньуур
 Ытык хайалаах.
 Туруйа түһэн
 Лонкуначчы туойар
 Толомон манган толоонноох,
 Кыталык түһэн
 Кынкыначчы ыллыыр
 Кылбаа манган кырдаллаах,

Олонхо улуу дойдутугар,
 Айыы сиригэр,
 Дьоллоох туонатыгар,
 Көй киинигэр,
 Көмүс күөнүгэр
 Киирэн тураммын,
 Арбаа өттүн
 Арыя баттаан көрбүтүм,
 Атыыр анды
 Алалаах кынаатын
 Арыя тардыбыт курдук,
 Адаар хара тыалар
 Аргыстаһан анныһан,
 Тутуһан добордоһон,
 Сизэттиһэн сэндэлиһэн,
 Улабата көстүбэт,
 Унуоргута биллибэт,
 Кэтэх өттө кэмнэммэт,
 Ойуулаах оһуордаах,
 Уйгулаах быйаннаах,
 Улуу тыа буолан,
 Унааран түһэ турда.
 Ол бэтэрээ өттүн диэки
 Көрө түспүтүм,
 Силээн үрэхтэрдээх,
 Сэбирдэхтээх-мутукчалаах
 Сиздэрэй тыа буолан,
 Унааран түһэ турда.
 Ол бэтэрээ өттүгэр
 Абыс салаалаах
 Ача күөх от, анһан үүнэр
 Аарыма алаастардаах эбит.
 Хоту өттүн
 Куоһара баттаан көрбүтүм
 Кугас ат сылгы
 Сизэллээх кутуругун
 Арыя тарпыт курдук,
 Кугдаар хара тыалар,
 Сизэттиһэн, тардыһан,
 Уйгулаах быйаннаах,
 Улуу тыа буолан,
 Хоту халлаан анһын диэки
 Унааран түһэ турдаба.
 Ол бэтэрээ өттүн
 Олоотоон көрбүтүм,
 Сэттэ үрүйэ сизэттиһэн,
 Абыс үрүйэ аргыстаһан,
 Тобус үрүйэ тутуһан,
 Аарыгыран айгыраһан
 Аһар эбиттэр.
 Ол атын өттүгэр
 Тобус салаалаах
 Добун күөх от,
 Тупсан торолуйар
 Толуу бэйэлээх
 Толооннордоох эбит.
 Илин өттүн диэки
 Эргитэ баттаан көрбүтүм
 Элэмэс ат
 Ардайдаах сизэлин

Арыя тарпыт курдук,
 Эргэнэ хара тыалар
 Эбиллэн-сабыллан,
 Холбоһон-тутуһан,
 Сизэттиһэн сэндэлиһэн,
 Аргыстаһан анныһан,
 Иэйиэхситтээх илин халлаан
 Анһын диэки
 Иэбиллэн түһэ турдаба.
 Ол бэтэрээ өттүн
 Өнгөс гынан көрбүтүм
 Сизэрэй солко сэбирдэхтээх,
 Туналы манган туостаах,
 Хатын мас хадьяһыннаах эбит.
 Собуруу өттүн
 Сухумнатан көрбүтүм,
 Суорба таас хайалар
 Суксуруһан киирбиттэр эбит.
 Ол бэтэрээ өттүгэр
 Толуу көмүс ыарба
 Туруору үүнэн киирбит,
 Сатыы көмүс ыарба
 Саба үүнэн киирбит.
 Үс салаалаах
 Үкэр күөх от
 Өрө үтэн үүнэр
 Хонуулардаах, хочолордоох эбит.
 Өссө туох баар эбитий диэн
 Өйдөөн көрбүтүм
 Үс күннүк сиртэн
 Үллэн көстөр
 Туой кэрэ булгунһах,
 Кэриэн үрдүгэр
 Абыс салаалаах
 Аал Луук мас
 Ангаарыя үүнэн тахсыбыт.
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл манган халлаан
 Үөһээ өттүгэр тахсан,
 Сэттэ хаттыгастаах
 Сизэрэй манган халлаан
 Нөнгүө өттүгэр тахсан,
 Абыс хаттыгастаах,
 Арылы манган халлаанна
 Анһыллан баран,
 Үргүөрдээх үс бийһин ууһун
 Аргыарыттан чабыһан,
 Төрөөбүт сиригэр
 Төттөрү өбүллэн түһэн,
 Үрүң илгэнэн
 Үллэ турар эбит,
 Арабас илгэнэн аллар эбит.
 Алын силиһэ
 Ириэнэх сири ирдээн
 Тон сири тобулу үүнэн,
 Аллараа айдааннаах,
 Абыс бийһин ууһун
 Аргыарыттан чабыһан,
 Алын силиһэ
 Төттөрү иэбиллэн тахсан

Үрүн илгэнэн
 Үллэ сүүрдэр эбит,
 Араҕас илгэнэн
 Алла сытар эбит.
 Аттыгар тийэн көрдөххө,
 Хара көмүс хатырыктаах,
 Сизэрэй солко сэбирдэхтээх
 Мотуок солко мутукчалаах эбит.
 Тунах ас чороонун
 Таннары туппут курдук
 Лоһуор көмүс туораахтаах эбит.
 Аал Луук маһы
 Аан дойду иччитэ
 Алҕаан арчылаан аһар эбит.
 Илиилээххэ туттарбакка,
 Тарбахтаахха таарыттарбакка,
 Тынгырахтаахха тыыттарбакка,
 Аал Луук мас бэйэтин иччитэ
 Көрөр күөмчүлүүр эбит.
 Аал Луук мас
 Үрүн илгэтиттэн
 Сүүрэр атахтаах сүүнэлэрэ,
 Көтөр кынаттаах күндүлэрэ,
 Икки атахтаах,
 Иннинэн сирэйдээх,
 Эргийэр иэччэхтээх,
 Хайыһар хоолдуктаах
 Күүс-көмө ылар эбит.
 Орто дойду олобун
 Уйгулаах маһа буолан
 Аһата арчылыгы турбута.
 Аар тайҕатыгар
 Адаар муостаах,
 Ардай аһыһылаах,
 Күндү түүлээбэ,
 Саһыла, саарбата,
 Үүһэ, тиинэ,
 Үрдэ суох
 Үөскүүр эбит.
 Булун ойуур аайы
 Буур тайах
 Мустан үөскээбит,
 Таас Дьяангы аайы
 Таба кыыла тамайа сиэлбит.
 Маны барытын
 Баай барыһылаах
 Бардам бэри
 Байанай Тойон
 Көрөр-истэр эбит.
 Күөх далайыгар
 Көмүс хатырыктааҕа
 Көйгүөрэ үөскээбит,
 Хайыһылааҕа хайыһан,
 Лапчааннааҕа лаппатыһан,
 Искэхтээбэ ыан,
 Салыннааҕа салаллан
 Үрдэ суох үөскүү сыппыт.
 Маны барытын
 Күөх далай иччитэ,
 Күөх Боллох хотун

Көрөр истэр эбит.
 Хонуутугар, хочотугар
 Иһэгэй айыыттан айдарыһылаах
 Ынах сүөһү
 Ынгырына-ынгырына
 Хойдон, мустан үөскүүр эбит.
 Сыһыытыгар, толоонугар
 Дьөһөгөй атыттан төрүттээх
 Сыыдам сырыһылаах
 Сылгы сүөһү
 Сытайан туран үөскүүр эбит.
 Олонхо дойдутун
 Дьоллоох туонатыгар
 Көй киинигэр,
 Быйаннаах быттыгар,
 Саргылаах саппыйатыгар
 Баһаам улахан
 Балаҕан туттан
 Бухатыыр олохсуйбут.
 Бу балаҕан
 Лип хаан аанын аһан
 Иһирдьэ көтөн түһэн
 Онһоһуутун одуулаан көрдөххө,
 Айгыраан аймаһыһа диэннэр
 Аҕыс уон аҕыс баһаналаабыттар,
 Долгулдьуйан туорхаһыһа диэннэр
 Тоҕус уон тоҕус өһүөлээбиттэр,
 Аҕыс сиринэн астаран,
 Тоҕус сиринэн туттаран,
 Сөп диэх курдук сөбүргэнэлээх,
 Ээх дии туруох курдук истиэнэлээх,
 Хайдах этэй диэх курдук хаппахчылаах,
 Туох этэй диэх курдук чуулааннаах,
 Үөһэттэн үргүөр үргэйдэбинэ
 Үчүгэй буолуо суоҕа диэннэр
 Үс хос үрүттээбиттэр,
 Алларааттан аргыар аргыйдаһына
 Аанһа буолуо суоҕа диэннэр
 Аҕыс хос алыннаабыттар эбит.
 Орто дойду оруһуоллаах салгына
 Курдары оҕустаһына
 Ороскуоттаах буолуо диэннэр
 Уон хос ойоҕостообут эбиттэр.
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Онһорбуттара-туппуттара
 Бэйэтиттэн бэчээттэммит
 Ойуулаах, оһуордаах буолар эбит.
 Уһа диэки оһорор киһи
 Улар саҕа буолан көстөр,
 Хангас диэки оһорор киһи
 Хабды саҕа буолан көстөр,
 Кэтэһириин диэки оһорор киһи
 Кэҕэ саҕа буолан көстөр,
 Суол ааныгар оһорор киһи
 Суор саҕа буолан көстөр эбит.
 Суостуганнаах мэһилгэннээх
 Аҕыс кырыһылаан
 Суо хаан оһохтоон
 Киэн нэлэмэн холумтаны
 Киэптэтэн кэбиспиттэр.

Алта дьапталѳа
 Аранга сул туоһунан
 Алта атахтаах
 Манган сандалыны
 Мадьаѳар атахтарыгар
 Туруоран кэбиспиттэр.
 Ойуоккалаан кэлэр олоппостоох,
 Ыстангалаан кэлэр
 Ыскаамыайкалаах эбиттэр.
 Сири иһит бөѳө сириэдийбит,
 Хамсатар бөѳө ханыыласпыт,
 Көѳүтэр бөѳө күннээбит,
 Удьаа хамыйах ууруллубут,
 Бадаайа хамыйах бааралаабыт,
 Ытык бөѳө ыалласпыт,
 Чороон айах чуоѳуйбут,
 Кэриэн ымыйа кэккэлээбит,
 Матаарчах иһит бааралаабыт эбит.
 Ситэри толорон, сиэрин ситэрэн,
 Бэлкэй иһит бэлэмнэммит эбит.
 Чамчааһыннаах сииктээх
 Талах иилээх,
 Чабычах иһит
 Наардаммыт эбит.
 Ыаѳас бөѳө ыйаммыт
 Саар ыаѳас саантаабыт,
 Кытыйа бөѳө кыстаммыт эбит.
 Арыылаах кымыс
 Арылыччы кутуллубут,
 Тумалаах суорат
 Туолан таһымнаабыт,
 Арыы саламаат астаммыт,
 Улаан биэ
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтарын ханнараллар эбит.
 Көгөччөр биэ
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин кэнэтэллэр эбит,
 Саалыыр биэ саамал кымыһынан
 Санааларын тарѳаталлар эбиттэр,
 Сыалаах этинэн
 Сынгалаһан аһыыр-сиир эбиттэр.
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Лип хаан ааннарын
 Арыйа баттаан
 Ыарыы-сүтүү ыксалаабатах,
 Дьан-дьаһах таарыйбатах,
 Өлүү-сүтүү үтүрүйбэтэх.
 Чэлгиэннээх тэлгэһэлэригэр
 Чэбдигирэ түһээри
 Тахсан көрбүтүм
 Тойон сэргэ турбут,
 Тоѳой сэлэ туругурбут,
 Аал уот оттуллубут,
 Алгыс тыла этиллибит,
 Унаар буруо олохсуйбут,
 Хотон бөѳөтө холбоспут,
 Титиик бөѳөтө тиксиспит,
 Күрүө үөһэ күрүөлээх,
 Хаһаа үөһэ хаһаалаах,

Ыылаах тиэргэн ырааппыт,
 Саахтаах тиэргэн салаллыбыт,
 Кирдээх тиэргэн кэнгээбит,
 Ньирэй бөѳө мэнирээбит,
 Кулун бөѳө холбоспут.
 Үрүг түүлээх сүүрүктэрэ
 Үрдэ суох үөскээн,
 Үргүүк үөдэн буолан,
 Үрдүк өттүктэринэн үтүрүһэн,
 Үөл тыаны
 Үлтү кэһэн тахсыбыттарын
 Өрүскэ санаалаахтар
 Үөл баалкынан
 Үлтү сынньан
 Сиебиттэрин үөһэ
 Үрдэ суох үтүмэнник
 Үөскүү турар эбит.
 Хара сүүрүктэрэ
 Харса суох үөскээн,
 Халтан ойоѳосторунан хабырыһан,
 Хара тыаны
 Хампы кэһэн тахсыбыттарын
 Харам санаалаахтар
 Хатын баалкынан
 Хампы сынньан сиебиттэрин үөһэ
 Харса суох
 Хардары анһан
 Үөскүү турар эбит.
 Бу балым баайга,
 Уолбат уйгуга,
 Быстыбат быйанга,
 Дьибэ-уокка,
 Сүөһүгэ-аска,
 Ким бэйэлээх,
 Ыыр үктээн,
 Ыал буолан,
 Аал уот оттон,
 Олорор эбитий?
 Ала дьоруо
 Ат сылгы көлөлөөх
 Ала Туйгун
 Ыал буолан
 Ыыр үктээн,
 Олорор эбит.
 Киискэ киэргэммит
 Килбиэн кэрэ кэргэнэ
 Үчүгэй Үөдүйээн
 Уохтаах кылыннаах
 Уол оѳоломмут.
 Тураѳас дьоруо
 Ат сылгы көлөлөөх
 Дохсун Баатыр диэн
 Айан үөскэппит
 Аар Тойон аѳата
 Аал уот оттон,
 Алгыс этэн туран,
 Тоѳус кулукулаах
 Тойон аартыгы
 Тобулар күнүгэр
 Дорѳоонноох-дьоһуннаах,

Албан аатгаах буоллун диэн,
 Абыс кулукулаах
 Айан суолун
 Арийар күнүгэр
 Алгыстаах аата
 Буоллун диэн
 Амманыйан ааттаабыт.
 Бу уоллара
 Күүскэ көммүт,
 Омуннаахтык улааппыт,
 Биир хонон биирдэнэн,
 Икки хонон иккилэнэн,
 Үс хонон үстэнэн,
 Түөрт хонон түөртэнэн,
 Биэс хонон биэстэнэн,
 Онус хонугар,
 Оччотооҕу дьон саба буолан,
 Ыстангалы оонньуур
 Ытык хайанан,
 Ойуоккалы оонньуур
 Очуос хайанан сылдьар буолбут.
 Дохсун Баатыр
 Өлөр тыын өрүһүлтэтэ,
 Хаалар тыын харыһыга,
 Үс хос,
 Үрүң көмүс
 Хомуллубат, хотторбот
 Куйах таңастаах,
 Уоту уҕарытар,
 Өрө көрбүтү өһөрөр,
 Сэрэтэр сэптээх буолуохтаах эбит.
 Ону онотторо барарыгар
 Эмиийин илгэтинэн
 Ииппит ийэтэ
 Уолун атаарар
 Алгыс ырыатын ыллыыр:
 — Дьэ, буо!
 Оҕолоотор оҕобун
 Уоттаах харахтаах
 Утары көрбөтүн,
 Татаар тыллаах
 Таба эппэтин.
 Саалаахтан самныма,
 Охтоохтон охтума,
 Айаның аартыга
 Арыллан биэрдин,
 Айыыһыт Хотун аргыстастын,
 Иэйиэхсит энгэрдэстин,
 Үрдүк айыыларың өйөөтүннэр,
 Аан дойдунг иччитэ арыаллаатың.
 Уруй-айхал буоллун! — диэтэҕэ.
 Аар Тойон аҕата
 Атаарар ырыата:
 — Дьэ, буо!
 Хоту халлаан
 Ыпсар ыпсыытыгар,
 Хайдар дьураатыгар,
 Хайыттар хайабаһыгар,
 Мунхаат Айыы
 Мунгур уһугар,

Дьанхаат Айыы
 Тардыһар дьайыңгар,
 Содуомнаах соххор аймағын
 Соҕуруу өттүнэн,
 Идэмэрдээх ингсэ аймағын
 Илин өттүнэн,
 Абааһы аартыгын аттынан,
 Суорба очуос хайа
 Соҕуруу кырыгытынан
 Суһумнаан бардаххына,
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Тыынар тыастара,
 Суостара-суодаллара
 Ыраахтан биллэр
 Ыр дьон буолуохтара.
 Кудай Бахсылаан уустара
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Эрдэттэн билэннэр
 Бэлэмнээбит буолуохтаахтар —
 Сэттэ уон бууттаах
 Тимир лиһиэр этэрбэс,
 Үс хос куйах,

Сүбэбин сүктэр,
 Быдан дьылларга бырастыы буоллун.
 Аан дойдум иччитэ
 Аан Алахчын Хотун
 Аал Луук Маһым иччитэ
 Айаным суолугар
 Алгыскытын анаан,
 Көрө-истэ олорунг.
 Быдан дьылларга
 Бырастыы буоллун.
 Убайдарыам, эдьиийдэриэм,
 Көрөн-истэн
 Үчүгэйдик олорунг.
 Аймах-билэ дьонум,
 Уһун сылларга
 Бырастыы буолунг — диэн баран
 Үңкүрүс, күөһэлис гынан
 Моонньугар моймордоох,
 Кутуругар хоболоох,
 Бүрүөлээх харахтаах,
 Бүтэй бүлгүннээх,
 Харалаабыт анньыы тумустаах,
 Хардары тынгырахтаах,
 Дабыдалын туһунан дьабыллаах,
 Ходоҕойун туһунан хонгордоох,
 Кинкиниир киэн халлаан
 Хомпоруун хотойо буолан
 Көтөн күпсүйэн тахсан
 Илиннии хоту
 Дьөлө суодуйан
 Түһэ турдаҕа.
 Содуомнаах соххор аймаҕын
 Соҕуруу кырыгынан,
 Инсэ мэнэгэй илин өттүнэн,
 Обот соллон аймаҕын
 Ойоҕос өттүнэн,
 Аллараа дойдуга
 Киирэр аартык аттынан
 Балта тыаһа чынгынаабыт,
 Күөрт тыаһа күрдүргээбит,
 Аалар тыас айдаарбыт,
 Кыһа уота кытыастыбыт,
 Хатан тыаһа лынкынаабыт
 Сиздэрэй сиригэр
 Эрдийэтэ элээрэн,
 Ходоҕойо куугунаан тийдэ,
 Супту сурулаан түһэн
 Бэйэтэ-бэйэтинэн буолла.
 Хоолдуктаах бэйэтэ хонкуйан,
 Сүһүөхтээх бэйэтэ сүгүрүйэн
 Тыл этэ турбута
 Манньык бадахтаах этэ:
 — Дьэ-буо!
 Мин ыраах сиртэн
 Тоҕус томтордоох
 Тойон аартыгы тобулан,
 Аҕыс кулукулаах
 Айан суолун арыһан,
 Туруу бараан дойдубуттан
 Тура айаннаабытым

Тоҕус сыл буолла.
 Туох наадалаах буолан
 Кэллин диэтэргит
 Айбыт аҕам Ала Туйгун
 Ыйан ыытта.
 Былыр өлбөт-сүппэт куйаҕы,
 Туттар сэби,
 Таннар таҕаһы ылбытым
 Кудай Бахсы диэн
 Уус убайдар олороллор диэбитэ.
 Онон туттар сэппин,
 Таннар таҕаспын
 Орто дойду
 Улуу Бухатыыра буолбуппунан
 Убайдарым тэһииннээн
 Тэрийэргитигэр көрдөһөбүн,
 Төлөбүрүн
 Төһө-хачча буоларын төлүөм
 Түргэнник биллэринг.
 Оноуоха Ала Дьанса
 Бу курдук диэн сангарбыта үһү:
 — Көр-бу! Орто дойдуну көмүскүүр
 Улуу бухатыырдарга
 Охсуһууга туттулар
 Сэби, куйаҕы онгорбуппут
 Урулла сытар.
 Улуу Айыы бухатыырын
 Таннар таҕаһа,
 Туттар сэбэ
 Барыта баар,
 Төлөбүрүн төлүүргүн
 Бэйэн билээр.
 Ол гынан баран
 Ала Дьанса кыра бухатыыр
 Кыайан көтөхпөт таҕаһын,
 Туттар сэбин аҕалан биэрбит.
 Бакаанай Балтаһыт
 Оноуоха уус алгыһын
 Манньык диэн этэ турбут:
 — Көр-бу!
 Айыы оҕото
 Тураҕас дьоруо
 Ат сылгы көлөлөөх
 Дохсун Баатыр
 Биһиги онгорбут биилээхпит
 Алдыаммат аналлаах буолуоҕа.
 Биһиги обургулар
 Эн аҕаҕар онгорбуппут
 Билигин да баар буолуохтаах.
 Онон сиргэр-дойдугар
 Алгыс курдук
 Айаннаан тий.
 Уоттаах харахтаах
 Утары көрбөтүн,
 Кыраҕа кыайтарыма,
 Улаханҕа умсума,
 Айыы аймаҕын арангаччылаа,
 Күн улууһун көмүскээ, — диэтэҕэ.
 Биһиги киһибит
 Кырыылаах биилээбин

Кынатын анныгар угунна,
Хотуулаах биилээжин
Ходоѳойун анныгар угунна.
Аѳыс уон
Ааһар албаһын киллэринэн,
Тоѳус уон
Куотар кубулѳатын киллэринэн
Үнкүрүс-күөһэлис гынаат
Хотой кыыл буолан,
Өрө көтөн
Күпсүйэн тахсан,
Төрөөбүт дойдутун диэки
Айанныы турдаѳа.
Сэттэ хонуктаах
Силлиэ холорук сирдьиттэнэн,
Аѳыс холорук аргыстанан,
Тоѳус холорук доѳордонон,
Хара былыты
Хайа тэлэн,
Үрүң былыты
Үлтү дайбаан,
Быстах былыты
Быһыта сынһан,
Айан айаннаан
Улуу тумарык дойдутугар
Тийэн кэлэн,
Тойон сэргэтин таһыгар
Тоѳо сурулаан түспүтэ.
Ол кэннэ
Бэйэтэ-бэйэтинэн
Чиркэс гына тура түспүтэ,

аЭ.058- Я аУЧиркнЭ.000- Я былытйЯ аЭ.053эн,өЯ аЯѳаЭэн2ан72УКуотар кубуйиһи053эн,өэн

Уруу дьонун ыгыран,
 Чэлгиэннээх тэлгэхэлэригэр
 Толору-түөһүллэн тахсан,
 Хас да сириэнэн
 Түөлбэлээн
 Бухатыыр дьон мустан,
 Күүстээхтэр көрсүһэн
 Күө-дьаа кэпсэтэн,
 Күлэ-үөрэ
 Аһы-сии олорбуттар.
 Саамал кымыһынан
 Санааларын тарҕатан,
 Көйүү кымыһынан
 Көхсүлэрин анһан,
 Уохтаах кымыһынан
 Утахтарын ханнаран,
 Сыалаах этинэн сыналаһан,
 Үс түүннээх күн
 Көр бөбө буолан,
 Оһуокай бөбө дьыэрэйдэбэ,
 Ырыа бөбө ылланнаба.
 Олонхонут олонхолоон,
 Кэпсээннээх кэпсээн,
 Тустуук тустан,
 Сүүрүк сүүрэн,
 Кылыһыт кылыһан,
 Көр бөбөнү
 Көбүлүттэн тутан
 Оонһуу-көрүлүү олорбуттар эбит.
 Үс улуу бухатыырга
 Үөһэттэн өнгөйбөккө,
 Алларааттан быкпакка,
 Орто дойдуттан
 Ончу чугаһаабакка
 Дьол дьонун бигэтинэн,
 Байан-тайан
 Ангардасты аатыран,
 Соботохтуу сурабыран,
 Олорбуттара эбитэ үһү.
 Оннук олорон
 Икки бухатыыр
 Бултуу-алты
 Үлэлии-хамсы сырыттаһарына,
 Ала Баатыр оһонһор
 Соботох олордоһуна
 Дойду үрдэ долгуннуран,
 Сир үрдэ силлиэрэн барбыт.
 Бургунас ынах
 Муоһа булгуруйар
 Буркуна буолбут,
 Кунан оһус
 Кутуруга быстар
 Холоруга буолбут,
 Ол кэнниттэн
 Үрүн хос
 Үрдүн үрэйэ охсон
 Абыс былас суһуохтаах
 Айталыына Куону
 Ытата-туота
 Үрдүк халлаанга

Өрө көтүтэн
 Ильдэ бара турбута.
 Ким ханнык илиэхэй
 Илдыбитин сэрэйэн,
 Ала Гуйгун
 Уоллаах сиэнэ
 Кэллэлэрин кэтэһэн
 Кэлтэйэн олорон
 Тийэн кэлбиттэригэр
 Маннык тыллаах-өстөөх
 Буолбут эбит:
 — Биһиги кыыспытын
 Айталыына Куону
 Арбаа халлаан
 Анныгар олохтоох,
 Аллараа дойду
 Аатырбыт бухатыыра
 Дьыэрбэн Тинилэх
 Тимир Дьыэһинтэй
 Уоран талаан бардаба
 — диэннэр ытаһа олороллор эбит.
 Эдьийбин ирдии
 Мин барабын диэн Үөлэн Хардааччы
 Тэринэн киирэн барбыт.
 Тон суолун тордоон,
 Ир суолун ирдээн
 Ириэнэбэр тиэрдиэм.
 Сыһыттан сылгылаан,
 Хонууттан хомуйан
 Атын аҕалан
 Тойон сэргэтигэр
 Тоһуста туомтаан,
 Онуһун олбуһа тардан кэбистэбэ.
 Онтон буоллабына
 Босхо былыт бототун
 Сүүрдэр былыт
 Сөрүөтүн ууран,
 Халтан бүүргэ ыгыырынан
 Хам тардан кэбистэ.
 Айгыраस्ताах үүннээтэ,
 Тиһэ көмүс тэһииннээтэ,
 Аарыктаах сулардаата,
 Көһүүн көмүс көнтөстөөтө,
 Иирэр былыт ингэхэлээтэ,
 Дьапта көмүс чампараактаата,
 Кыһыл көмүс кычымнаата.
 Ол гынан баран
 Аттанар көрдөһүүтүн
 Амманыйа турбута
 Манныга эбитэ үһү:
 — Аал уотум иччитэ
 Кырык төбө
 Кырыа баттах,
 Хатан Тэмиэрийэ,
 Аан Уххан
 Тойон Эһэм
 Тоһус кулукулаах
 Тойон аартыгы
 Арыһар күнүм буолла,
 Абыс кулукулаах

Айан суолун
 Арыяр күнүм ааннаата.
 Эһэм офонньор
 Алгыскын анаарый,
 Сүбэбин сүктэрий,
 Аан дойдум иччитэ
 Аан Алахчын Хотун эдьийим
 Алгыскын анаа
 Сүбэбин сүктэр.
 Аал Луук маһым иччитэ
 Суолга турарбар
 Алгыскын анаарый
 Сүбэбин сүктэрий.
 Иэримэ дьэем иччитэ,
 Төрөөбүт ийэм,
 Ииппит аҕам
 Алгыскытын анаангытый.
Аҕата Дохсун Баатыр уолугар алгыһа маннык эбит:
 — Дьэ-буо!
 Оҕолоотор оҕобут
 Үтү күрүөнү
 Үрдүнэн көстөр
 Үрүмэчи манган аттаах
 Үөлэн Хардааччы
 Эйигин уоттаах харахтаах
 Утары көрбөтүн,
 Аптаах тыллаах
 Таба эппэтин,
 Саалаахтан самныма,
 Охтоохтон охтума,
 Өстөөххүн өлөр,
 Саастааххын самнар.
 Өрөгөйүн үрдээтин!
 Дьэ-буо!
 Дьэирбэн Тингилэх
 Тимир Дьэһинтэй
 Өлөр тыына суох
 Дииллэр этэ
 Сиир албаһыттан
 Сэрэнэр буолаар,
 Айанын суола
 Аһылан биердин, — диэтэҕэ.
 Харалдыктан көппүт
 Хара улардааҕар чэпчэкистик
 Хатан бүүргэ ыңгырыгар
 Хатана түстэ да
 Саахтыар диэри
 Салайа тарта,
 Ииктиэр диэри
 Эргитэ тарта.
 Солуурчах эти
 Сулуйа дайбаата,
 Кырбас эти
 Кыһыйа дайбаата.
 Көнү тэптэрбитэ
 Күөл онно буолан,
 Эрийэ тэптэрбитэ
 Элгээн онно буолан
 Эрилийэн хаалла.
 Сыһыйа тэптэрбит сыңынаҕа

Сырҕан эһэ буолан
 Сылла хаалла,
 Эмти тэптэрбитэ
 Эмээхсин буолан
 Энэлийэ хаалла,
 Ойо тэптэрбитэ
 Офонньор буолан
 Ордоотуу хаалла.
 Үрдүк сир маһа
 Өттүгүнэн үлтүрүйдэ,
 Халдыаһы сир маһа
 Хабырбатынан кумаланна,
 От-мас оччугуйа
 Ыаннык ынах
 Кутуругун курдук сыһыйлыһна.
 Көтөр кынаттаахтан да ордук
 Күүстээх айан
 Сүллэр этин сүргүөһүннэннэ,
 Сааллар чабылҕан дапсырданна,
 Сүлүһүн илбис дугуйданна.
 Сэттэ хонуктаах
 Силлиэ холорук сирдыттэннэ,
 Аҕыс хонуктаах
 Аан холорук аргыстанна,
 Тоҕус хонуктаах
 Добун холорук доҕордонно.
 Илин өттүгэр
 Илбис кыһа энэлийдэ,
 Ойоҕос өттүгэр.
 Оһол уола онолуйда,
 Кытытыгар буоллаҕына
 Кыргыз кыһа кыланна.
 Олонхо буолан баран
 Омуннаах буоллаҕа
 Ол курдук арҕаа халлаан
 Аннын диэки
 Айанныы турбуга.
 Сир-халлаан
 Хайдар дьураатыгар
 Хайыттар ыпсытыгар
 Мунхаат Айыы
 Мунгур уһугар,
 Дьанхаат айыы
 Тардыстар дьайыгар
 Тийэн кэллэҕэ.
 Сутаан өлбүт
 Сүөһү куолайын
 Субуйа тарпыт курдук,
 Абааһы аартыга
 Анараа диэки
 Түһэ турдаҕа.
 Ол баһайыны батыһан
 Биһиги киһибит
 Атын чокуур таас онгорон
 Сиэбигэр уктан баран,
 Буруо буолан унааран
 Түһэ турдаҕа.
 Аллараа түһэн
 Бэйэтэ-бэйэтинэн буолла.
 Буспатах мунду миинин курдук

Борук-сорук дойдунан
 Баран истэ.
 Бэргэ ыйдаах,
 Бэһирик күннээх,
 Субай хаанга
 Суунан-тараанан
 Суксуйа көтөр суордаах,
 Үллэнгии сүүрбүт үөннээх,
 Кунан оѳус саѳа хомурдуостаах,
 Баччыр оѳо саѳа баѳалаах,
 Бөлүөх өһөх көрдөөн
 Бөкчөйө сүүрбүт бөрөлөөх,
 Хаан көрдөөн,
 Хардыргы олорор
 Хагдан хахайдаах,
 Хоолдук унгоѳа хойгуолаах,
 Арѳас унгоѳа адьырѳайдаах,
 Көѳүс хаана көнкүстээх,
 Сүрэх хаана сүүрүктээх,
 Хабырѳа хаана харгылаах,
 Кыра киһини
 Кыыс бэрбээкэйинэн
 Кытыа хаан үктэллээх,
 Отох киһини
 Уллунун ортотунан
 Улай хаан оломноох,
 Уһун унгоох урусхаллаах,
 Кылгас унгоох кыдымахтаах
 Кыргыһар кырыы хайа,
 Умайа сытар
 Уот кудулу
 Байѳал кытыгытыгар
 Аѳыс кырыылаах
 Абааһы уйата тимир дьибэѳэ
 Кэтиллэ түстэѳэ.
 Аана-үүтэ биллибэт
 Адьарай аймахтарын
 Уһун турба батаһынан
 Тонсуйа-тонсуйа
 Үөлэн Хардааччы
 Саманнык санга сангара
 Турбуга эбитэ үһү:
 — Дьэ-буо!
 Дьибэрбэн Тингилэх
 Тимир Дьэһиэнтэй
 Тонг күөнгэр
 Дуолан кырдык
 Дорообото тутууй.
 Хайалара кэлэн
 Дорообонон тосхойдо диэтэргин,
 Үс үүт күрүөнү
 Үрдүнэн көстөр
 Үрүмэччи манан аттаах
 Үөлэн Хардааччы
 Илэ бэйэбинэн,
 Көстөр дьүһүммүнэн
 Кэлэн турабын.
 Тахса тарт
 Түүн сырыылаах
 Түүлээх уллунгах.

Хол дойдуттан
 Холооннооѳунг кэлэн турабын,
 Сүгүнүнэн сүктүбэт
 Сүдү ыал оѳото буолуом
 Тоѳо сирэйгин кистээтинг.
*Эмискэ үлүгэр этинг тыаһын курдук тыас тыаһаата
 да ханан тахсыбыта биллибэтэ тимир киһи чиркэс ына
 түстэ. Ол кэинэ өттүгүн охсунан баран, күлэн
 ардьаннаата. Ол кэнииттэн манньык тыллаах-өстөөх
 буола турбут эбит:*
 — Бай да,
 Аар татай,
 Ар-дьаалы эбит оѳолоор.
 Мин диэтэх киһини
 Уоруйахтыы кэлбит
 Абатын көрөѳүөт,
 Чооруос саѳа буолан туран
 Тумса тууһун.
 Мин диэтэх киһи
 Эн балтын аналлааѳа буолан
 Үстэѳиттэн үлэспитим,
 Алтатыттан анаммытым.
 Дьэ холоһон да көрүөххэ,
 Акка ынгыртаахха
 Ангардастаабат
 Дьон буолуохпут,
 Ыйааһынгга уурдахха да
 Ыксары баттаспат
 Баѳайылар энибит, — диэн баран
 Түллэр түөскэ
 Түсүһэн кэбистилэр.
 Ол дойдуну
 Ириэнэх өттүн
 Иэччэх хараѳар диэри
 Ибили кэһэн,
 Тонг сирин
 Тобукка диэри
 Тоѳо кэһэн
 Охсуһуу улаhana
 Манна буолла.
 Уот Кудулу байѳалы
 Бүүрүгүн бүтэри
 Тоѳо кэһэн кэспиттэрэ
 Угугтаан-таһымнаан тахсан
 Соххор харахтаах
 Сорох өттүн
 Сотон барда,
 Ордубут өтгө
 Ордуутуттан оронон
 Көһөргө күһэлиннэ.
 Икки ый
 Алта уон хонугар
 Охсуһан-хабырыһан,
 Хайалара даѳаны
 Халын тириитэ хайдыбата,
 Хара хаана тохтубата,
 Суон унгоох тостубата.
 Үс ый
 Тоѳус уон хонугар
 Охсуһан эллэһэн,

Эрбии биитин курдук
 Тэбис-тэнг буоллулар.
 Ол гынан баран
 Үөлэн Хардааччы
 Кэннинэн туора ыстанан баран
 Маннык сангалаах буола турбута:
 — Дьэ, нойоон!
 Хайабыт да
 Акка уурдахха ангардастаабат
 Дьон эбиппит.
 Онон аны
 Үс сыл буолан баран көрсүөхпүт.
 Үс сыл иһигэр
 Эн диэки көрдөхпүнэ
 Харахпын чээкэй өлүү уулаатын,
 Үс сыл иһигэр
 Илиибинэн тыыттагына
 Илиим кунг өлүү буоллун.
 Атахпынан тэптэхпинэ
 Атабым тоһуннун, — диэн
 Андабайа турбута.
*Тимир Дьэһиэнтэй өлөр тыына атын сиргэ буолуо, —
 диэн абата эппитин өйдөөбүтэ.*
 Тимир Дьэһиэнтэй:
 — Дьэ, нохоо
 Айыы дьоно
 Өйдөөх дииллэрэ
 Кырдык эбит.
 Сөпкө сөтөлүннүг
 Ha-ha-ha-haах! — диэн
 Күн кийитин курдук
 Күлбүтэ буоллаба.
 Биһиги кийибит
 Үнгүрүс-күөһэлис гынна да
 Моонньугар мойбордоох,
 Кутуругар хоболоох
 Алай мохсоһол буолан
 Өрө көтөн
 Өндөл манган халлаанга
 Торолуйбут туруу дойдутугар
 Көтө турбута.
 Абааһы уола
 Киһи саба уот буолан
 Субурус гынан хаалла.
 Биһиги кийибит
 Төрөөбүт-үөскээбит
 Улуу тумарык дойдутугар
 Тийээн кэлэн
 Улуу Удабан эдьийиттэн
 Маннык көрдөһө турбута:
 — Дьэ-буо!
 Эдьийим эмээхсин
 Түһээн биттэнэн
 Билэринг буолуо
 Тимир Дьэһиэнтэй обургу
 Өлөр тыынын
 Ханна кистээн сытарын?
 Эдьийим барахсан
 Этэн биэрийи?
 Оҕолоотор-оҕон

Отой итини
 Олох кыайан билбэккэ
 Огдолуйуох курдукпун.
 — Дьэ-буо!
 Улуу Аал-Луук
 Маһын иччититтэн
 Көрдөһөн-ааттаһан көрүүй,
 Биллэбинэ кини билиэбэ,
 Диэн
 Абыһах тылынан
 Алкыйан кэбистэбэ.
 Дьэ биһиги кийибит
 Аал-Луук маһын
 Аттыгар аал уот оттон,
 Алгыс албаан
 Маһын иччититтэн
 Алам Лахсын хотунуттан
 Көрдөһө турбута
 Эбитэ үһү:
 — Дьэ-буо!
 Алам Лахсын эдьийим
 Көрдөһөр күттүөннээх,
 Ааттаһар ахсааннаах.
 Күнгэ көрбүт эдьийбитин
 Абааһы уола
 Дьибэрбэн Тингэлэх
 Тимир Дьэһиэнтэй
 Суохпутуна түбэһиннэрэн
 Уоран-талаан барда.
 Очуос таас хайаба
 Үс ый
 Тоһус уон хонугар
 Охсуһан көрдүм,
 Хайабыт да
 Халын тириитэ хайдыбата,
 Хара хаана тохтубата,
 Суон уңуох тостубата.
 Хаста да
 Уңуоҕа алдыаммыта
 Самсана турар.
 Өлөр тыына
 Ханна эрэ
 Кистэнэ сытар дииллэр,
 Ол тыынын
 Ыйан-хайан биэрдэргин
 Адьарай биһин уһа
 Атаҕастыыра тохтуо этэ, — диэтэ.
 Дьэ онно Аал Луук Мас
 Хайдарга дылы гынна да
 Хотун хаан эмээхсин
 Дьахтар быган тахсан:
 — Дьэ-ээ!
 Этиэххин эттинг,
 Санарыаххын сангардыг,
 Мин бастаан үөскүүрбэр
 Этэр этилэр
 Абааһы аймаба
 Өлөр тыыннарын
 Атын сиргэ кистииллэр диэн.
 Ону мин

Үс күндээ байбал
 Нөнгө өтгүгэр
 Үрдүк хайаба,
 Үс салаалаах
 Тиит мас
 Салаатын иһигэр
 Таас сыммыт онгорон
 Саһыаран сыгыарар,
 Ону ылан аҕалан иһэнгин
 Байбалга бырабаар.
 Элбэх салаалаах мастар
 Мин аймахтарым буолаллар
 Онон билэбин.
 Ол дойду ыраах сир
 Көтөр кынаттаах
 Кынатын үстэ уларытан
 Тийэр сирэ,
 Сүүрэр атахтаах
 Түөртэ төрөөн тийэр сирэ буолуоҕа,
 Дьэ үчүгэйдик сырыт.
 Өлбөт тыын
 Өлөр атын мин сыбыым
 Тулуйар кыаба суох, — диэн баран
 Киэн халлаанга
 Аалай Мохсоҕол буолан
 Көтө турдаҕа.
 Атын издэскэ биэрэн
 Чокуур таас онгорон
 Сизэбигэр угунна,
 Үс күндээ байбалы
 Үрдүнэн көтөн тийэн
 Кыһыны кырыатынан,
 Сайыны самырынан,
 Күһүнү күбүгүнэн,
 Сааскытын хахсаатынан билэн,
 Төһө өр өтөр
 Айаннаабытын билбэтэ.
 Били үс салаалаах мастан
 Таас сыммыты ылан баран
 Төттөрү көтөн
 Байбалга аҕалан
 Ыһыктан кэбистэ.
 Тимир Дьэһиэнтэй олорор сириҥ диэки
 Айанныы турдаҕа.
 Ол айаннаан
 Өр дуу, өтөр дуу
 Айаннаабытын билбэтэ
 Арҕаа аллараа киирэр аартыгынан
 Тимир Дьэһиэнтэй
 Дьэһиэтигэр-уотугар тийэн
 Биһиги киһибит:
 — Дьэ, нойоон,
 Эппит кэмим туолла, — диэн
 Этэн кэбистэҕэ.
 Онуоха абааһы уола
 Суодас гына түһэтин
 Уруккуттан үөрүйэх дьон быһыытынан
 Түсүһэн киирэн бардахтара.
 Икки ый
 Алта уон хонуга

Охсуспуттара ааһыыта
 Абааһы уола хайдах эрэ мөлтөөбүт этэ.
 Үһүс ыйыгар
 Кэннинэн туора ойон баран,
 Дьэ маннык сангалаах буола турбута:
 — Истэр кулгаах бүөлэнэн,
 Көрөр харах сабыллан
 Аны мин бүттэҕим,
 Эн өрөгөйүң үрдээтэ.
 Биһиги киһибит өр-өтөр гыммакка
 Тиэрэ бырабан
 Ый ыһыаба гынан,
 Суор-тураах аһылыга онгордо.
 Кыайан-хотон
 Эдьийин өлбөт мэнэ уутунан
 Иһигэр иһэрдэн,
 Таһын уонахтаан
 Үтүөрдэн баран
 Атыгар мэнэстэн,
 Торолуйбут туруу
 Дойдуларыгар тийэн кэлтэрэ,
 Арыы тыа
 Аймах дьоно
 Малааһын бөбөнү онгорон,
 Ырыа-тойук,
 Оһуокай,
 Олонхо бөбө буолла.
 Тустуу, сырсыы,
 Көр бөбөнү көбүлүттэн тутан,
 Үөһэттэн-аллараттан,
 Орто дойдуттан
 Ороһуол диэни билбэккэ,
 Үс улуу бухатырдар
 Байан-тайан
 Күннээн-күөнэхтээн
 Саха төрдө буолан
 Олорбуттара эбитэ үһү.

... Олонхобутун олох уустугурдафын, сайыннафын ахсын өссө күүскэ үөрэтэн,
 уһаты-туора ууран, уруу-хаан удьуордарбытыгар — оҕолорбутугар, ыччаттарбытыгар,
 ону ааһан омук-доҕор дьоннорбутугар өйдөрүгэр-сүрэхтэригэр
 сөнгөр, эттэригэр-хааннарыгар инэр, санааларыгар-изийилэригэр
 дьайар гына ойуулаан-оһуордаан тизэрдэ сатыыр дьин ытык изспит
 буолуохтаафын олоччу умнуо суохтаахпыт.

Гаврил Колесов.

Күн халлаан күүсүбүттэн түтүһан үөскээбит, күүстээх - цохтаах Күн Эрими

Былыргы дьыл
 Былдьаһыктаах мындаатыгар,
 Урукку дьыл
 Охсуһуулаах уорбатыгар,
 Эргэтээби дьыл
 Этиһиилээх үйэтигэр,
 Икки саха иитиллэ илигинэ,
 Үс саха үөскүү илигинэ,
 Түөрт саха төрүү илигинэ,
 Кытаайыскай тангас диэн
 Кылбаччы суоһуна,
 Бэйбириэт тангас диэн
 Мэличчи суоһуна,
 Торҕо тангас диэн
 Таһыччы суоһуна,
 Сир Ийэ хотун
 Сизэрэй тиинг тингилэбин курдук
 Тэлгэнэн-тэнийэн,
 Үөскээн-улаатан,
 Сэттэ иилээх-саҕалаах
 Сир Ийэ дойду буолан
 Ситэн сириэдийбит эбит.
 Аҕыс иилээх-саҕалаах
 Айгыр-силик
 Аан Ийэ дойду буолан
 Ананан үөскээбит эбит.
 Тоҕус иилээх-саҕалаах
 Туруу бараан дойду буолан
 Туналыһан тупсубут эбит.
 Айгырыаҕа баҕар диэннэр
 Таас хайанан дьайыгнаммыт эбит,
 Буор хайанан буюдуламмыт эбит,
 Сир хайанан сиксиктэммит эбит,
 Энгэр хайа энгэрдэммит эбит.
 Итии байҕал энгэрдээх,
 Тонг байҕал улаҕалаах,
 Сылаас байҕал сыдыаайдаах,
 Улуу өрүс ойоҕостоох,
 Ойон тыгылыһан
 Тахсар күннээх,
 Отут хонуктаах
 Тэргэн ый бэлиэлээх,
 Түөрт ааттаах
 Атааннаах- мөңүүннээх
 Аан Ийэ дойду буолан

Айыллыбыт эбит.
 Кинкиниир киэнг халлаан
 Иккилээх таба
 Кулгаабын саҕатынан
 Тэнийэн-тэбиллэн,
 Уунан-улаатан,
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл дьулус манган халлаан буолан,
 Сэттэ хаттыгастаах
 Сиикэй манган халлаан буолан,
 Аҕыс хаттыгастаах
 Араҕас сабыдал манган халлаан буолан
 Ананан үөскээбит эбит.
 Тоҕус хаттыгастаах
 Добун манган халлаан буолан
 Тупсан туругуран турбут эбит.
 Бу дойду буоллаҕына
 Сүүрүк аты
 Сүһүөх быһарынан
 Сүөгэй сүүдүрүннээх,
 Аллаах аты
 Атах быһарынан
 Араҕас илгэ быһаннаах,
 Үтүө аты
 Өрөбөтүнэн диэри
 Үрүң илгэ үктэллээх,
 Дьоруо аты
 Тобугунан охсуллар
 Добун күөх уйгулаах,
 Сэлиик аты
 Сийинэн сэлэллэр
 Сизэрэй күөх сирэмнээх эбит.
 Туой буор үктэллээх эбит,
 Туран буор кунустаах эбит,
 Тутум кумах тутулуктаах эбит,
 Арсыһан кумах ардайдаах эбит,
 Чиэппэр кумах дьирбиилээх эбит,
 Ийэ буор ортолоох эбит,
 Ирбэт тонг алыннаах эбит,
 Күөх кырыс сабыылаах эбит,
 Сизэди-буодьу үктэллээх эбит,
 Сибэккинэн киэргэллээх эбит,
 Ыллыы турар чыычахтаах эбит,
 Көтө турар күөрэгэйдээх эбит,
 Дайа турар татыһыктаах эбит,

Кэрээбэт кэбэлээх эбит,
 Өрөөбөт өтөннөөх эбит.
 Туруйа кэлэн туойан ааһар
 Томтордоох эбит,
 Кыталык кэлэн
 Кынгыначчы ыллаан ааһар
 Кырдаллардаах эбит,
 Иэдьэгэй бадарааннаах эбит,
 Бырта мырааннаах эбит,
 Харта хайалаах эбит,
 Үргүннэх үрүйэлээх эбит,
 Чоҕочу толоонноох эбит,
 Ся сыһылардаах буолар эбит.
 Бу үтүө дойдуну
 Ортотугар киирэммин
 Арҕаа диэки өттүн
 Арыяа баттаан көрдөхпүнэ,
 Атыыр эһэ
 Арҕаһын түүтүн
 Арыяа тардан кэбиспит курдук,
 Алаар хара тыалар буоланнар
 Анныһан-аргыстаһан,
 Сизеттиһэн холбоһон
 Түһэн бара турдактара.
 Ол бэтэрээ өттүн диэки көрдөххө
 Айыһыт Хотун
 Ала чахчы аргыстаспыт
 Аарыма улахан бэйэлээх
 Алаастардаах эбит.
 Хоту диэки өттүн
 Холбуйа көрөн кэбистэххэ,
 Тоҕус үрэх холбоһон
 Куугунаан киирэр эбит,
 Аҕыс үрэх
 Аргыстаһан киирэр эбит,
 Сэттэ үрэх
 Сизеттиһэн киирэн ааһар эбит.
 Ол бэтэрээ өттүн диэки көрдөххө
 Туорум көмүс курдаах,
 Тумустаах этэрбэстээх,
 Дор курдук бытыктаах,
 Дордордьугас сирэйдээх,
 Тойон-имэн дьоннор
 Тоҕуоруһан түмсэн тураннар,
 Тугу эрэ сүбэлэһэ туралларын курдук,
 Лоһуор көмүс туораахтаах
 Лонкунас тиит тыа
 Тумуллардаах эбит.
 Илин өттүн диэки
 Эргитэ баттаан көрдөххө,
 Эрдэбэс көтөр түүтүн
 Эрийитэ баттаан
 Кэбиспит курдук,
 Эргэнэ хара
 Тыалар буоланнар
 Анныһан аргыстаһан,
 Тутуһан доҕордоһон,
 Сизеттиһэн сэндэлиһэн
 Киирэн түһэн
 Бара турдактара.

Ол бэтэрээ өттүн диэки
 Иэйиэхсит хотун ээнигийбит
 Тарды көмүс талахтаах,
 Эрийии көмүс иирэлээх,
 Ньургун бэйэлээх
 Толоон сиксиктэрдээх эбит.
 Соҕуруу өттүн диэки
 Сулуйа баттаан көрдөххө,
 Соһо чуоҕур
 Хайалар буоланнар,
 Аалсыһан анныһан
 Киирэн түһэн бара турдактара.
 Ол бэтэрээ өттүн диэки көрдөххө
 Кийиит дьахталлар
 Киэргэнэн-киэргэнэн бараннар,
 Ханьылаһан-сиэттиһэн
 Хаамсан киирэн иһэллэрин курдук
 Сизэрэй солко сэбирдэхтээх
 Хатын мас хаймылардаах эбит.
 Сараппааннаах кыргыттар
 Сандалдыһа хаамсан
 Иһэллэрин курдук,
 Сатыы ыарҕа
 Саба үүнэн киирбит эбит.
 Дьууппалаах кыргыттар
 Дьоролдьуччу хаамсан
 Иһэллэрин курдук
 Долодуһун хаан ыарҕалар
 Тута батыһан
 Үүммүт эбиттэр.
 Аҕыс салаалаах
 Ача күөх от
 Анныһан үүнэр эбит,
 Сэттэ салаалаах
 Сиибиктэ күөх от
 Ситэн торолуйбут эбит,
 Тоҕус салаалаах
 Добун күөх от
 Тупсан үүнэр эбит,
 Үс салаалаах
 Үкэр күөх от
 Үтэн үүнэр эбит.
 Бу дойдуга буоллаһына
 Үс күннүк сиртэн
 Үллэн көстөр
 Туой кэрэ
 Булгунных үрдүгэр
 Аҕыс салаалаах
 Аал Луук мас
 Үүнэн турар эбит.
 Бу мас буоллаһына
 Үс хаттыгастаах
 Өндөл дьүрүс манган халлаан
 Үөһэ өттүгэр таһсан,
 Сэттэ хаттыгастаах
 Сиикэй манган халлаан
 Нөнгүө өттүгэр таһсан,
 Аҕыс хаттыгастаах
 Араҕас сабыдал
 Манган халлаан

Үрдүгэр тахсан,
 Анньыллан баран
 Төрөөбүт сириң диэки
 Төттөрү иэбиллэн
 Түспүт эбит.
 Силиһэ буоллабына
 Тон сири тобулу үүнэн,
 Ириэнэх сири ибили үүнэн,
 Айдааннаах абыс бийһин ууһун
 Аргыарыгар тийһэн баран
 Төттөрү иэбиллэн тахсан
 Орто туруу бараан дойдуга
 Үрүң илгэнэн
 Үллэ сыгар эбит,
 Араҕас илгэнэн
 Алла сыгар эбит.
 Онно буоллабына
 Көтөр-сүүрэр
 Барыта булбут,
 Бу мантан
 Аһаан-сиэн сылдыар
 Буолар эбиттэр.
 Бу мас буоллабына
 Хара көмүс хатырыктаах,
 Лоһуор көмүс туораахтаах,
 Сизэрэй солко сэбирдэхтээх,
 Ситэн-тупсан
 Туругуран, торолуйан,
 Аан Ийэ дойду иччитэ
 Арчылаан аһар буолар эбит.
 Бу мас алын кырытың диэки
 Эргитэ баттаан көрдөххө
 Баһаам улахан
 Балаҕан тутулан турар эбит.
 Түөрт уон түөрт сириңэн
 Дьөлүтэ сынһаннар
 Түннүктээбит эбиттэр.
 Орто дойдуга
 Ороһуоллах салгын оҕустабына
 Ороскуотта буолуо диэннэр
 Отут хос ойбоһоһообут эбиттэр.
 Үөһэтгэн үс бийһин
 Үргүөрэ үргүйдэбинэ
 Үлүгэр дьүөрэлээх буолуо диэннэр
 Үс хос үрүттээбит эбиттэр,
 Аллараттан айдааннаах
 Абыс бийһин ууһун
 Аргыара табыстабына
 Алдьархай быһылааннаах буолуо диэннэр
 Абыс хос алыннаан
 Кэбиспиттэр эбит.
 Бу дьыэ
 Тингэһэ тириитинэн бүрүллүбүт
 Лип хаан аанын
 Тиэрэ тэлэйэ тардан
 Иһигэр кириэн көрдөххө,
 Элгээн күөл
 Эңкэлдьиччи тонмутун курдук,
 Манган сандалы
 Остуоллаах буолар эбит,

Икки үөр атыыра
 Охсуһан өрүтэ тустан
 Куустуһан туралларың курдук,
 Суостуган мэнэлгэннээх,
 Суо хаан
 Оһохтоох эбит.
 Икки атыыр оҕус
 Харсан-харсан баран
 Түксүлэрэ буолан
 Сүүс-сүүстэриттэн өйөнсөн
 Дугдуһа сыталларың курдук
 Киэн нэлэмэн
 Холумтаннаах буолар эбит,
 Оттубут уот
 Умуллубат эбит,
 Өрбүт күөс
 Үрүмэрбэт эбит.
 «Ээх» диэххэ айылаах истиэнэлээх,
 «Сөп» диэххэ айылаах сөбүргэнэлээх,
 «Нуу» диэххэ айылаах долбуурдаах,
 Харанга хаппахчылаах,
 Үрүң көмүс чуулааннаах,
 Унга диэки оһорор киһи
 Улар саҕа буолан көстөр,
 Кэтэбириин диэки баар киһи
 Кэҕэ саҕа буолан көстөр,
 Ханас диэки баар киһи
 Хараначчы саҕа буолан көстөр,
 Суол ааныгар оһорор киһи
 Суор саҕа буолан көстөр
 Улахан дьоһуннаах дьыэ буолар эбит.
 Манна туох баар буолар эбитий диэн
 Толкуйдаан көрдөххө,
 Кэриэн ымыһа бөҕө
 Манна кэксэлээбит эбит,
 Чороон айах
 Манна чоһуйбут эбит,
 Бэркэй иһит бөҕө
 Манна бэрээдэктэммит эбит,
 Матаачча иһит бөҕө
 Манна бааралаабыт эбит,
 Чаабырылы ойуулаах,
 Чамчаһыннаах тигиилээх
 Чабычча бөҕө манна наардаммыт эбит,
 Ыаҕас бөҕө манна ыйаммыт эбит,
 Саар ыаҕас бөҕө
 Манна саантаабыт эбит,
 Удьаа хамыйах бөҕө
 Манна ууруллубут эбит,
 Бадаайы хамыйах бөҕө
 Манна бааралаабыт,
 Кытыйа иһит бөҕө
 Манна кыстаммыт эбит.
 Сир иһит аайы
 Кымыс бөҕө
 Кырылааччы кыынна турар эбит.
 Манна буоллабына
 Кимнээх оһороллоруй эбитий диэн
 Тыһын хаайар
 Тыһа баттыыр буоллаһа

Сүүтүк чуоѳур сүөһүлээх,
 Тый барбыт сылгылаах,
 Тыһаѳас барбыт ынахтаах
 Сүнгэн Эрили Тойон оѳонньор
 Айыы Налбар эмээхсин
 Тоѳус хаттыгастаах
 Добун манган халлаан
 Үөһэ өттүгэр олохтоох
 Үүс-аас бэйэлээх,
 Үкэр куйаас тыыннаах,
 Өрүөллээх үрдүк нуоѳай бэргэһэлээх,
 Өбүллүбэт үрүг көмүс торуоскалаах
 Үрүг Аар Тойон бу дьону
 Орто туруу бараан дойду
 Киһилээх-сүөһүлээх буоллун диэн,
 Былыргы үйэбэ
 Көѳөн кус курдук
 Көр-билэ дьонноон,
 Арыы тыа курдук
 Аймах-чаѳар дьонноон
 Анаан-минээн
 Орто дойдуга түһэрэн
 Олохтообут эбит.
 Бу дьоннор буоллаѳына
 Эрэхэ тиистэрэ элэйэн,
 Омуннаах санаалара уурайан,
 Кырдыан-ахсаан буорайан,
 Илин асара элэмэстийэн
 Олорор кэмнэрэ эбит,
 Тоѳус уон тоѳус
 Туруйа манган
 Уолаттар арыалдыттаах,
 Аѳыс уон аѳыс
 Кындыа манган
 Кыргыттар арыалдыттаах
 Буолаллар эбит.
 Бу дьоннор буоллаѳына
 Иэйиэхсит Хотун
 Илэ-бодо энгэрдэһэн,
 Айыыһыт Хотун
 Ала-чахчы аргыстаһан
 Этэнгэ олорор быаѳа
 Үс оѳоломмуттар эбит.
 Улахан уолларын
 Аан аартыкка
 Ааттамыт аата
 Ким эбитий диэн
 Ыйыттар буоллаха,
 Үс хос күрбүөһүннээх,
 Бүтэй тирии кынаттаах,
 Көтөр-сүүрэр тыллаах-өстөөх,
 Көкө-буурай аттаах,
 Күн халлаан күлүүһүтэн
 Тутуһан үөскээбит,
 Күүстээх-уохтаах
 Күн Эрили диэн эбит.
 Бу киһи
 Хайдах майгылаах-сигилилээх
 Эбитэй диэн
 Сирийэн көрдөххө,

Дьонугар-сэргэтигэр
 Сытыары сымнаѳас киһи эбит.
 Биир уолу «Ноххо» диэбэтэх,
 Биир кыыһы «Хотуой» диэбэтэх
 Киһи эбит.
 Таннар таһаһа хайдах эбитий диэн
 Чахчылаан көрөр буоллаха,
 Сарыы гиэнэ
 Тыйыһын танныбыт,
 Түнэ гиэнэ
 Түүнүктээѳин кэппит эбит.
 Өлөр тыын
 Өрүһүлтэтэ буоллун диэн
 Үс хос үрүг көмүс
 Куйах таһастаах эбит.
 Туттар сэбэ
 Туох эбитий диэтэххэ
 Толуон-илиэн дойду
 Туоһа туостаах,
 Кимиэн-имиэн дойду
 Киилэ кииллээх,
 Хамыан-имиэн дойду
 Хатыһа халыһнаах,
 Улуу кыыл
 Муоһа укулааттаах,
 Хахай кыыл
 Иэнин ингиерэ киристээх,
 Улуу үрэх тоѳойдоон сытарын курдук
 Ним муос саалаах эбит.
 Эккэ энэлийэр,
 Сыаѳа сыналыһар,
 Хаанһа хаһытыһыр,
 Өһөххө үөгүлүүр
 Уһун мас баалтаар
 Охтордоох эбит.
 Ойуулаах уктаах,
 Оһуордаах ончоһтоох
 Уһун субуйа батастаах эбит.
 Кини бэйэлээх
 Көлүнэр көлөгө
 Ол үс хос күрбүөһүннээх,
 Бүтэй тирии кынаттаах,
 Көтөр-сүүрэр сангалаах
 Көкө буурай ат бараһсан
 Айгырастаах тэһииннээх эбит,
 Аарыктаах сулардаах эбит,
 Көһүүн көнтөстөөх эбит,
 Тиһэ көмүс
 Тэһииннээх эбит,
 Үрдүк үрүг көмүс
 Ыһгырдаах буолар эбит.
 Түөрэм-үөрэм туйахтаах эбит,
 Күөрэйэр күөннээх эбит,
 Үс былыт
 Өрүкүйэр көбүллээх,
 Сэттэ былас
 Нэлим көмүс сиэллээх,
 Отут былас
 Уйгуур манган кутуруктаах
 Сылгы гиэнэ

Сыйыгыта буолар эбит.
 Тойон сэргэ
 Доҕоро буолар эбит,
 Алтан сэргэ
 Атаһа буолар эбит.
 Бу киһи бэйэтэ буоллабына
 Балталаабыт тимир курдук
 Бараа-хараа былчыннаах,
 Сыйыгы тимир сындааһыннаах,
 Эрийии тимир ингиирдээх,
 Кутуу тимир куннаах,
 Үүн тиэрбэһин курдук
 Эрилкэй харахтаах,
 Куударалаах баттахтаах,
 Улуу тайах уллугун силиитин
 Умсары уурбут курдук
 Көнө муруннаах,
 Икки киһи
 Кэккэлэһиннэри уурбут курдук
 Кэрэ хаастаах,
 Уол оҕо удьунааһа,
 Киһи киэнэ килбиэннээбэ,
 Саха киэнэ талааннааба,
 Бухатыырга булааннаах,
 Күүстээххэ көрүгнээх,
 Быһыйга былааннаах,
 Тоҕус мастаах онгочону
 Туруору анһан кэбиспит курдук
 Буу хаан көбүстээх,
 Алта былас
 Дарабар сарыннаах,
 Үс былас
 Өргүйэр өттүктээх,
 Биэс былас
 Биэкэйэр бириллээх
 Бухатыыр киэнэ буолунайа,
 Киһи гиэнэ килбиэннээбэ,
 Саха гиэнэ талааннааба,
 Хапсаҕай бөҕө харылаах
 Уол оҕо киэнэ
 Удьунааһа буолар эбит.
 Аны балыстара буоллабына
 Харанга хос
 Харангаччыта буолан,
 Үрүг хос
 Үрүмэччитэ буолан
 Үөскээбит эбит.
 Сииккэ сиэллэрбэккэлэр,
 Хаарга хаамтарбаккалар,
 Таһырдыа таһаарбаккалар,
 Хаптаҕай кулгаахтаахха
 Иһитиннэрбэккэлэр,
 Хара харахтаахха
 Көрдөрбөккөлөр,
 Сиикэйи сиэппэккэлэр,
 Симэһиннээби аһапкакалар,
 Буобураба буккуйаннар,
 Киискэ кистээннэр,
 Саһылга саһыараннар,
 Бүүскэ бүрүйэннэр
 Ииппит кыыстара эбит.

Үрүг хос
 Үрүмэччитэ буолан,
 Харанга хос
 Харангаччыта буолан
 Бу кыыс буоллабына,
 Көрөрдүүн күндү,
 Истэрдиин эриэккэс,
 Сэттэ былас суһуохтаах,
 Кырааскалаах муостаба
 Кылыһан үөскээбит
 Кыыс Кыраанһалаан
 Үчүгэй диэн
 Кыыс оҕо киэнэ
 Кылаан бэрдэ
 Үөскээбит эбит.
 Онтон оччугуй уол
 Хайдах киһи
 Үөскээбит эбитий диэн
 Оломноон көрдөххө,
 Охсуһууга миинэр
 Ойор хара аттаах
 Оҕо Дохсун диэн
 Уол оҕо
 Үөскээн сылдыар эбит.
 Бу уол
 Суллаабыт тиит курдук сотолоох,
 Быллыа тиит курдук былчыннаах,
 Хаастаабыт тиит курдук харылаах
 Киһи гиэнэ килбиэннээбэ,
 Саха гиэнэ талааннааба
 Үүн тиэрбэһин курдук
 Эрилкэй харахтаах,
 Кулун кутуругун курдук
 Куудараабай астаах
 Үтүө киһи
 Үөскээн сылдыар эбит.
 Бу киһи эмиэ
 Бухатыырга боҕуодулаах,
 Күүстээххэ көрүгнээх,
 Кээһиилээх окко кээмэйдээх,
 Түстээх окко дьүһүннээх
 Киһи эбит.
 Бу үс оҕолоох
 Оҕонньордоох эмээхсин
 Бу манна буоллабына
 Кинилэр бэйэлээхтэр
 Унга диэки
 Улааны охтороннор,
 Ханас диэки
 Хараны охтороннор,
 Кэтэбириин диэки
 Кэрэни охтороннор,
 Сүүрдэн иһэннэр
 Сүннүүн анһаннар,
 Хаамтаран иһэннэр
 Хайытаннар,
 Тылланнаппытынан сылдыан
 Тыстааннар,
 Эрийсибитинэн сылдыан
 Ингиирдээннэр,
 Ас бөҕөнү астааннар,

Убаџастарыгар чачайаннар,
 Хойууларыгар бөтөннөр,
 Илин атах
 Ибирэ суох,
 Кэлин атах
 Кэбирэ суох
 Олорбуттар эбит.
 Кинилэр обургулар
 Чэлгиэннээх тэлгэлээрин
 Чэрчилээн көрөр буоллаха,
 Тоџус тойон киһи
 Добдугурачы кэпсэтэ
 Турарын курдук,
 Тойон сэргэни
 Туруору анньан
 Кэбиспиттэр эбит.
 Ат баайарга анааннар
 Икки моонньохтоох
 Алтан сэргэни
 Анньан кэбиспиттэр эбит.
 Ылаах тиэргэн
 Ырааппыт эбит,
 Саахтаах тиэргэн
 Салаллыбыт эбит,
 Кирдээх тиэргэн
 Кэнээбит эбит.
 Ыларыны-сүтүүнү сыһыарбат
 Ыраас тиэргэннээхтэр эбит.
 Дал үөһэ даллаахтар,
 Бүтэй үөһэ бүтэйдээхтэр,
 Күрүө үөһэ күрүөлээхтэр,
 Хаһаа үөһэ хаһаалаахтар эбит.
 Манна буоллабына
 Үрүн симилэх үлүгэр
 Үөрдэһэн турар эбит дуу диэбитим,
 Өйдөөн-дьүүлээн көрбүтүм
 Үрүн түүлээх сүөһүлэрэ
 Үрдэ суох үөскээн,
 Үрдүк өттүктэринэн үтүрүһэннэр
 Үөл тыаны
 Үлтү кэһэн тахсыбыттарын,
 Өрүскэ санаалаах дьоннор
 Үөл баалкынан
 Үлтү сынньан
 Өлөрөн сиэбиттэрин ордугун,
 Өрө анньан
 Үөскүү турбут эбит.
 Хара симилэх үөрэ
 Ханьылаһан турар эбит дуу диэбитим,
 Өйдөөн-дьүүлээн көрбүтүм
 Хара түүлээх сүөһүлэрэ
 Харса суох үөскээн
 Хардан ойоџосторунан хабыдыһаннар,
 Хара тыаны
 Хампы кэһэн тахсыбыттарын,
 Харам санаалаах дьоннор
 Хатын баалкынан
 Хампы сынньаннар
 Хатаран сиэбиттэрин ордугун,
 Хардары анньан
 Харса суох

Үөскүү турбут эбит.
 Ол сүөһүлэрин
 Баар баайдарын-дуолларын
 Уолаттар обургулар
 Көрө-истэ сырыттаһтарына
 Арай доџор
 Күн ортого
 Кэлтэйдээн эрдэбинэ,
 Тыстаах баттахтаах
 Эһэ тириитин курдук,
 Най хара былыт
 Өрө сүүрэн тахсан баран
 Дапдыр-дапдыр
 Самыыр түһэн барда,
 Добдур-добдур
 Толон түһэн барда.
 Эбилиннэр эбиллэн
 Силээхтэ да киһи
 Силэ сиргэ тийибэт
 Силлиэтэ буолла,
 Бургунаһ ынах
 Муоһа булгуруйар
 Буркуна түстэ,
 Кунан оџус
 Кутуруга быстар
 Холоруга буолла.
 Сэттэ хос холорук
 Силлиэ сипсийдэ,
 Аџыс хос холорук
 Аан аргыйда,
 Тингэһэ кунан саџа
 Дэриэспэ таас тибиилэннэ,
 Кунан оџус саџа
 Лочугурас таас буурџаланна,
 Кус баһа быһынна,
 Кута баһа түөрүлүннэ,
 Куба көхсө дьөлүннэ.
 Тарбыһах ыыраџа ылынна,
 Тонсоџой төбөтө тонно.
 Иэдээн бөџө иэнигийдэ,
 Алдьархай бөџө ааннаата.
 Маннык үлүгэр
 Туох ааттаах
 Өксүөн дьыла диэннэр,
 Үчүгэй өттүлэрэ
 Үгэххэ киирэн састылар,
 Куһаџан өттүлэрэ
 Хотонго хорџойдулар,
 Саарбах өттүлэрэ —
 Саах анныгар састылар.
 Улахан уол буоллабына
 Бу туох үлүгэрдээх баџайытай диэн,
 Син мин баарбын
 Билэллэр эбит ээ диэн
 Үөһэ диэки
 Өрүтэ көрбөхтүү турдабына,
 Чаан олгуй саџа төбөлөөх,
 Чааскы саџа харахтаах,
 Тимир хотуур курдук тынграхтаах,
 Моонньугар мойбордоох,
 Кутуругар буоџалаах,

Далан Өксөкү
 Таннары көтөн сабырыян
 Түһэн тийэн кэллэбэ.
 Кини обургу буоллабына
 Орулуос кус курдук,
 Дьалбаа-илбээ собуустук
 Дайбаан-ийбээн кэлэн,
 Тобус тиити
 Дьөрбөлүү тардан баран
 Лохсос гына
 Олорунан кэбистэбэ.
 Кини обургу
 Олорбутугар буоллабына,
 Бу тииттэр
 Ортолоругар диэри
 Суолларга дылы гыннылар,
 Хангас диэки хайыһытыгар
 Тыйдаах биэни,
 Унга диэки хайыһытыгар
 Тыһабаастаах ынабы
 Салбанан кэбиһэн баран,
 Күүгүнүөх курдук
 Көмөгөйүн түүтэ көбүөхтээтэ,
 Сагарыах курдук
 Сабырбабын түүтэ сахсаннаата,
 Ыллыах курдук ырдыаннаата,
 Туойуох курдук чорбонноото.
 Ол гынан баран
 Ыар дыппиэн саганы
 Таһаара олорбута
 Маннык эбитэ үһү:
 — Иэ-иэ, ээ-ээ!
 Ар дьаалы
 Эминэ оҕолор!
 Күн халлаан
 Күлүүһүттэн тутуһан үөскээбит
 Күн Эрили
 Дорҕоон киһи
 Дорообото тутууй.
 Хайалара тийэн кэлэн
 Дорообонон тосхойдо диэтэргин,
 Аллара дойду
 Абата буолан айыллыбыт,
 Адабатын төлөрүппэтэх,
 Арбаһаһын уһулбатах,
 Атыйабын сарабыппатах,
 Арсыын тиистээх
 Арсан Дуолай оҕонньор,
 Буор Мангалас эмээхсин
 Аччыгый оҕолоро
 Түгнэри сүргүөхтээх,
 Таннары хайыылаах,
 Өһөх бэргэһэлээх
 Харыалдымал Мохсоҕол диэн
 Илэ бэйэбинэн,
 Көстөр дьүһүммүнэн
 Илдьиккэ кэлэн олоробун.
 Мин убайым
 Кинкиниир киэн халлаан
 Тимир оҕурук быатыгар,

Сэттэлээх сааһыттан
 Кэдэрги кэлгиллэн үөскээбит
 Тимир Дьиэрсин
 Эйиэхэ илдьит ыытта,
 Кэлэн миэхэ
 Сорук боллур уол
 Буоллун диэтэ.
 Этэрбэс кууртарар
 Элдигэн гыным этэ диэтэ,
 Үчүгэй аҕай
 Оҕо төрөөбүт
 Диэбиттэрэ диэн илдьиттээтэ.
 Бараргын барбаккын
 Этэ тардыый,
 Айан киһитин
 Ахсатыма,
 Суол киһитин
 Тутума,
 Бараргар эрэи көрүүн суоҕа.
 Сэттэ быластаах
 Уйгуур манган кутурукпар
 Холбонон илдьиэҕим.
 Кэлбэт-барбат буоллаххына
 Тимир Дьиэрсин
 Бэйэм бараммын,
 Уодьуганын тардаммын,
 Уоҕун харатаммын
 Аҕалыам диэбитэ.
 Эрэй чэпчэки эрдэбинэ
 Этэ тардыый да, —
 Диэтэбэ.
 Дьэ биһиги киһибит буоллабына
 Маннык тылы
 Хаһан да истибэтэх киһи буоллаба,
 Чараас сиринэн
 Хайыта ыстана сыста,
 Халын сиринэн
 Дэлбэритэ бара сыста,
 Киил мас курдук
 Кэдэччи таттарда,
 Хатын мас курдук
 Ханаччы таттарда.
 Харабыттан хатат уота саккыраата,
 Сирэйиттэн сиэрэ уота
 Сирдьигинэччи тобунна.
 Ол гынан баран
 Кини обургу буоллабына,
 Били тобус үрэх
 Тоҕойун курдук,
 Ньир муос саатын харбаан ылан баран
 Өһөххө үөгүлүүр,
 Хаанна хаһытыыр,
 Сыаҕа сыналыяр,
 Эккэ энэлийэр
 Уһун мас баалтаар
 Оҕун ууран баран,
 Маннык диэн
 Тыллаах-өстөөх буолан
 Тылла-хабылла
 Турбута эбитэ үһү:

— Дьэ буо! Дьэ буо!
 Аллараа дойду
 Соххор содуомнаах,
 Күөн аннынан
 Күөрэйэн тахсан,
 Атах анныгтан
 Адаҕыйан тахсан,
 Атаҕастыыр дьонгутун булбуккутуон.
 Хаһаангыттан бу эниги
 Арҕаһыттан тэһииннээх,
 Айыы Хаан
 Улуу бухатыыра
 Хамначыгтаммыт буолангыт
 Хааҕыргы олоробуон —
 Үрдүк халлаан
 Өнгүйэн түһэрбит өгөнө,
 Киэн халлаан
 Кэбэрдэн түһэрбит кэбэтэ.
 Дьэ-дьэ ээ!
 Тонуктаах эрдэххинэ
 Дойдулуу турууй,
 Силиктээх эрдэххинэ
 Сиргин булууй,
 Түүн сырыылаах
 Түүлээх уллунҕах
 Үтүө киһи эээри
 Өйдөппөккө өлөрдө диэйэбин,
 Бэрт киһи эээри
 Биллэрбэккэ сиэтэ диэйэбин,
 Сэп барда сэрэн,
 Ох барда онгоһун!
 Дьэ-буо! Дьэ-буо!
 Оһол төрүөт төрдө убайым,
 Илбис кыһа эдьийим
 Илиибэр имэннэ,
 Тарбахпар талаанна
 Уган кулугутууй, —
 Диэн баран
 Биһиги киһибит буоллаҕына
 Кулгаах тааһыгар диэри
 Тардан баран
 Били сэби
 Ыһыктан кэбиспитэ,
 Били баҕайы
 Үөгүлүү-үөгүлүү
 Өрө көтөн тахсан истэбинэ,
 Икки эрбийэ түүнү
 Быһа ытан хаалла да,
 Таптарыах бэйэлээх буолбатах
 Куойалаах манкы курдук,
 Куоҕас гынан
 Аһаран биэрэн баран,
 Кэлбит сирин диэки киирэн
 Көтөн күпсүйэ турдаҕа.
 Дьэ били баҕайы
 Көтөн күпсүйэ
 Турбутун кэнниттэн
 Биһиги киһибит
 Сылдьан көрдө
 Сырыыта сатаммата,

Аһаан көрдө
 Аһа ас буолбата,
 Таннан көрбүтэ
 Таһаһа табыллыбат
 Курдук буолла.
 Туох үлүгэрдээх
 Алдьархайай оҕолор диэн,
 Кини бэйэлээх буоллаҕына
 Сыһыгтан сылгылаан,
 Хонууттан хомуйан
 Үс хос күрбүөһүннээх,
 Бүтэй тири кынаттаах,
 Көкө буурай атын аҕалан
 Алтан сэргэбэ
 Өрө кэлгийэн кэбиһэн баран,
 Кини обургу
 Үрдүк бэйэлээх
 Үрүң көмүс ыңгырынан
 Ыңгырдаан кэбистэ.
 Кыһыл көмүс көнтөһүнэн
 Көнтөстөөн кэбистэ,
 Тиһии көмүс тэһиининэн
 Тэһииннээн кэбистэ,
 Айгырастаах үүннээн,
 Хангырҕастаах сулардаан кэбистэ,
 Кыһар-ыһар
 Кыһыл көмүс
 Кычымнаан кэбистэ.
 Бу гынан баран
 Кини обургу
 Атын үрдүгэр
 Олоро түһэн баран
 Маннык диэн
 Тыллаах-өстөөх буолан
 Тыылла-хабылла
 Олорбута эбитэ үһү:
 — Дьэ ээ! Дьэ ээ!
 Айан төрөппүт аҕам,
 Иитэн үөскэппит ийэм
 Этэр тылбын
 Истинг эрэ!
 Бырааттаатар быраатым
 Мин тобус томторҕолоох
 Тойон аартыгы
 Тобулар күнүм буолла,
 Аҕыс аартыктаах
 Айан суолун
 Арыһар күнүм буолла!
 Иэримэ дьийэм иччитэ
 Быдан төгүл
 Бырасты буоллунууй,
 Аал уотум иччитэ
 Көрөр харах буоллунууй!
 Дьэ ээ!
 Аллараа дойдуга
 Айанныыр күнүм
 Аралыйан таҕыста.
 Отут кыһа
 Оргулдьунуттан онгоһуллубут
 Ырыалаах-тойуктаах
 Кыным быатын

Дьүккүрүйэн тахсар
 Ылып-чылып быһыччабын
 Тойон сэргэ үрдүгэр
 Анһан хааллардым.
 Үчүгэйдик сылдыар буоллахпына
 Үрүң күүгэн үллэ туруоҕа,
 Куһаҕан буоллахпына
 Хааннаах симэһин тахсыаҕа.
 Онон билээринг,
 Истэн олороорунг.
 Бырааттаатар быраатым
 Аал уоккун отгон,
 Алаһа дьыэһин тэрийэн,
 Сүөһүгүн-аскын мөлүөрдэн
 Көрөн-истэн олороор.
 Илин атах
 Ибирэ суох буоллун,
 Кэлин атах
 Кэбирэ суох буоллун, —
 Диэтэҕэ.
 Ол инһэ диэн баран
 Кини обургу буоллабына
 Үс хос күрбүөһүннээх,
 Бүтэй тири кынаттаах,
 Көкө буурай аты
 Эрийэ баттаабыта
 Түөрт туйабыттан
 Сүүллэр этин сүлгүөрдэнэн,
 Сааллар этин дапсыырданан,
 Тоҕус хонуктаах
 Добун холорук
 Тута батыһан,
 Аһыс хонуктаах
 Аан холорук аргыстанан,
 Сэттэ хонуктаах
 Силлиэ холорук сирдьыттанэн
 Айаннаан-айгыраан
 Хотугу куодалаах халлаан
 Түгэһин диэки
 Түһэн киирэн бардаҕа.
 Кини обургу
 Бу дойдуга тийэн
 Кыһына диэни
 Кырыатынан билэн,
 Сайына диэни
 Самырынан билэн,
 Күһүнэ диэни
 Күбүгүнэн билэн
 Өр дуу, өтөр дуу
 Айаннаан аарыгырдабына
 Сир-халлаан
 Ыпсыһарга дылы
 Буолар эбит.
 Дьанһаат Айыы
 Тардыстар дьайыгар тийэн,
 Мунһаат Айыы
 Мунгур уһугар тийэн,
 Ат сылгы барахсан
 Кэтиллэн тохтуу түспүтүгэр
 Өйдөөн-дьүүллэн көрбүтэ

Кумаар үөн
 Кутуругуттан ингнэн
 Куугунуу мөхсө турар,
 Сахсырҕа үөн
 Санһыттан ингнэн
 Сардыгыныы мөхсө турар.
 Тимир дьолоу аартыга
 Аллараа дойдуга
 Дьулуруйан түһэн
 Бара турар сиригэр
 Тийэн кэлэн
 Турар эбит оҕолоор!
 Көһүүн көмүс көнтөһүн
 Үрдүк хонсуоччуйалаах ыңгырыгар
 Баайан кэбиһэн баран,
 Атын буоллабына
 Үүрэн кэбиспитэ
 Көтө турдаҕа.
 Ол гынан баран
 Биһиги киһибит
 Бэйэтэ буоллабына,
 Эргичис-күөлэһис гынан баран
 Алта кырыһылаах
 Тимир үөрбэ буолан
 Таннары куугунаан түстэҕэ.
 Аллараа дойду буоллабына
 Кэнсик-мунсук сыттаах,
 Барбатах балык миинин курдук
 Бадык-бүдүк сырдыктаах,
 Буспатах бочоох миинин курдук
 Борук-сорук дойду эбит.
 Өнгүрүмэр оҕус саҕа үөннээх,
 Кунан оҕус саҕа хомурдуостаах,
 Энэлийэн уһуктар эмээхсиннээх,
 Ордоотоон уһуктар оҕонһордоох
 Барыһныыра бараммыт,
 Сүөдэнниирэ сүппүт,
 Элэнниирэ эстибит,
 Хабарҕа хаана харгылаах,
 Сүрэх хаана сүүрүктээх,
 Көһүс хаана көңүстээх,
 Кыра уңуох кыдымахтаах,
 Уһун уңуох урусхаллаах,
 Кыра киһини
 Кыыс бэрбээкэйинэн
 Кыа хаан үктэллээх,
 Орто киһини
 Уллунһабын харабынан
 Уулаах хаан оломноох,
 Оргуйа турар
 Уот сымала байҕалга
 Тийэн кэлбит эбит.
 Бу дойдуга киирэн
 Одуулаан көрөн турдабына,
 Түгнэри-таннары
 Холоруктуу турар,
 Алта муннуктаах
 Тимир бабаарына ампаары
 Төбөтүн оройунан
 Дьөлө түһэн киирбитэ,

Били баҕайы
 Уот кытыытыгар аргыннахтаан олорон
 Аһара охсон биэрбитэ,
 Аллараа сэттэ бэчээтинэй сири
 Тобулу киирэн баран
 Өрө күөрэйэн тахсыытыгар,
 Сийин үөһэ
 Манан буолуо диэн тахсыбыта
 Сыҕарыс гынан баран,
 Кини обургу
 Чэлгиэннээх тэлгэһитигэр
 Дэлби ыстанан баран
 Били киһибит
 Бэйэтэ бэйэтинэн
 Буолан хааллаҕа.
 Бэйэтэ бэйэтинэн
 Буолан баран,
 Кини обургу
 Маннык диэн
 Тыллаах-өстөөх буоллаҕа:
 — Дьэ-буо! Дьэ-буо!
 Туора дойдубуттан турбутум
 Тоҕус төгүрүк сыл буолла,
 Аан Ийэ дойдубуттан аттаммытым
 Аҕыс төгүрүк сыл буолла.
 Кинкиниир киэн халлаан
 Тимир оҕурук быатыгар
 Сэтгэлээх сааспыттан
 Кэдэрги кэлгиллэн үөскээбит
 Тимир Дьийэрсин обургу
 Тонг күөнгүр
 Дорообо буоллунууй.
 Хайалара кэлэн
 Дорообоннон тосхойдо
 Диэтэргин
 Үс хос күрбүөһүннээх,
 Бүтэй тири кынаттаах,
 Тыллаах-өстөөх
 Көкө-буурай
 Ат сылгы көлөлөөх,
 Күн халлаан күлүүһүттэн
 Тутуһан үөскээбит,
 Күүстээх-уохтаах
 Күн Эрили
 Илэ дьүһүммүнэн
 Эн илдьиккэр
 Кэлэн турабын.
 Дьэ сүгүнүнэн сүктүбэт
 Сүдү ыалдыт буолуоҕум,
 Аанһаннан арахсыбат
 Аргыс буолуоҕум.
 Дьэ-иэ!
 Хайдах гынанһын
 Хамначчыт онгостонһун,
 Сорук-боллур гынарһын көрүөһүт.
 Мин даһаны
 Тэбил дойдуттан
 Тэннээх буолуоҕум,
 Хол дойдуттан
 Холоонноох буолуоҕум.

Үөһэ дойдуга
 Үс киис олбохтоох
 Үрүн Аар Тойон
 Аҕыс кырыылаах
 Суорба тааска
 Субай хаанынан суруйбута.
 Өлбөт үөстээн,
 Элэйбэт ингиирдээн,
 Сыйылылат сындааһыннаан
 Көхсүтгэн тэһииннээх
 Күн Айыы улуһун
 Көмүскүүргэ анаабыта,
 Арҕаһыттан тэһииннээх
 Айыы Хаан аймаһын
 Араначчылыырга аһаммытым.
 Буор сирэй,
 Бурҕалды сото,
 Сирэйгин кистээмэ
 Уон тарбахпар умһаныһый,
 Биэс тарбахпар
 Биллэ тардыһый, —
 Диэбит.
 Били баҕайы буоллаһына
 Куораан далай ытыһынан
 Өттүгүн охсунан баран,
 Соҕотох адаҕа да буоллар
 Суодайа таарыйа,
 Сото кэбиһэн,
 Аһар илиитэ да буоллар
 Киэбирэ таарыйа
 Өттүк баттанан баран,
 Маннык диэн
 Ылар-дьиппиэн саһаны
 Саһара турбут эбит:
 — Ээ-и! Ээ-и!
 Аар-татай
 Аар-дыаалы
 Эминэ оҕолоор!
 Туруу бараан дойду
 Тунах быһаһар туолбуттар
 Топ-толоос буоллаһтара,
 Аан дойду
 Айылҕа быһаһар топпуттар
 Ап-аһым буоллаһтара.
 Чооруос саҕа буолан туран
 Тумсун тууһун көрбөккүөн,
 Айаһын абатын истибэкиэн.
 Мин бэйэлээх
 Эттэтэх аайы
 Эбиллэр кунһун
 Эрийээри кэлбитин дуо?,
 Мин диэтэх киһи
 Чугас бөһөбүн
 Чорбох-чорбох ыһтаамһын
 Чордообутум курдук,
 Ыраах бөһөбүн
 Ырдыах-ырдыах ыһтаамһын
 Ыраастаабытым курдук.
 Аҕыс харахтаах
 Аан Ийэ дойдуттан,

Тоѳус харахтаах
 Туруу бараан дойдуттан
 Эйигиннээѳэр буолуох
 Эргинэ бэйэлээхтэр
 Эргийбэтгэхтэрэ,
 Дьорохоно сотолоохтор
 Тостубуттара.
 Дьэ-ээ!
 Үс үкэн үөдэн түгэбин
 Өлүү чөркүчүөгүн төрдүттэн
 Эргиллиэм диэнгин
 Эрэнэбин дуо, нойоон!
 Мин сылайбат сындааһыннаах
 Элэйбэт ингиридээх буолуоѳум!
 Дьэ-ээ-ээ!
 Мин диэтэх киһини
 Эн өссө
 Уодьугаммын тардаары,
 Ат гынан миинээри,
 Оѳус гынан көлүнээри кэлбиккин дуу?
 Тоѳо даѳаны
 Солууга суоххунуй?
 Хата эрэй чэпчэки эрдэбинэ,
 Хоргус үөдэн буоллаахына
 Умса түһэн кулунууй,
 Эрдээх үөдэн буолларгын
 Тиэрэ түһэн кулунууй
 Өрөѳөбүттэн уобалыахпын, —
 Диэтэѳэ.
 Биһиги киһибит буоллаѳына
 Оһуордаах уктаах,
 Ойуулаах ончохтоох,
 Уһун турба батаһын
 Сулбу тардан ылан баран,
 Охсон күөрэнгэппитинэн барда.
 Анараа киһи буоллаѳына
 Хантан да ылбыга биллибэтэ
 Хааннаах дьэрэнгэй батаһынан
 Хардарсыбытынан барда.
 Тимир тимиргэ түбэстэ,
 Бии биигэ уолдыаста,
 Охсуһуу бөѳө буолла.
 Иэдээн бөѳө энгэрдэстэ.
 Алдьархай бөѳө ааннаата.
 Оһол кыһа
 Онно-манна онолуйда,
 Илбис кыһа
 Онно-манна энэлийдэ,
 Ириэнэх сири
 Иэччэхтэрин хараѳар диэри,
 Ибили тэпсэн кэбистилэр,
 Тон сири
 Тобуктарың хараѳар диэри
 Тоѳуга тэпсэн кэбистилэр.
 Аѳыс кэрэхтээх
 Аан Ийэ дойду
 Атыһахтаах уу курдук долгулдыуйда,
 Тоѳус кэрэхтээх
 Туруу бараан дойду
 Иһиттээх уу курдук ингнэлдьийдэ.

Иэдээн бөѳөнү онордулар,
 Алдьархай бөѳөнү ааннаатылар.
 Бу дьонноор буоллаѳына
 Илиилэригэр сылдыар сэптэрэ
 Имийһит эмээхсин
 Сүллүгэһин курдук
 Ибилитэ сынныллан хаалбытын
 Кэннилэрин диэки
 Эһэн кэбиһэн бараннар,
 Тоѳус уон бууттаах
 Чомпо тимир сүллүгэһинэн
 Охсуспутунан бардылар.
 Кинилэр обургулар буоллаѳына
 Өр-өтөр гымматылар,
 Били сэптэрин
 Имийһит эмээхсин
 Сүллүгэһин курдук
 Илды сынһан
 Кэбиһэн бараннар
 Кэннилэрин диэки
 Кыыратан бараннар,
 Эт сутуруктарынан
 Эѳэрдэлэһэн киирэн бардылар,
 Уңуох сутуруктарынан
 Уруйдаһан киирэн бардылар.
 Хаһыгыты-хаһыгыты
 Халбарыйсан киирэн бардылар,
 Үөгүлүү-үөгүлүү
 Өттүктэһэн киирэн бардылар.
 Үлүгэр бөѳө үөдүйдэ,
 Хаһытаабыттара хара былыт буолла,
 Үөгүлээбитгэрэ үрүң былыт буолла.
 Тоѳус уон добун холорук
 Тута батыһан түстэ,
 Аѳыс уон аан холорук аргыйда,
 Сэттэ хос силлиэ холорук сиксийдэ.
 Анараа дойду
 Аартыгын хаппаѳын көтүрү охсон,
 Орто дойдуга холорук бөѳө суккуйда.
 Хаһан да түспэтэх
 Хаһын түстэ,
 Хаһан да түспэтэх
 Силлиэ түстэ.
 Орто дойду синнэ күүѳүн
 Хагдарытан киирэн барда.
 Алдьархай бөѳө ааннаата,
 Иэдээн бөѳө ингиэрийдэ.
 Онуоха буоллаѳына
 Орто туруу бараан дойду
 Тойоно буолан аңаммыт
 Улуу Ордоот Тойон туран,
 Олорор дьийэтэ
 Кэтэх өттүттэн кэбирээбитигэр,
 Улаѳа өттүттэн уйгуурбутугар,
 Алын өттүттэн алдыаммытыгар,
 Бу туох айылаах буоллаѳай
 Оѳолоор диэн,
 Күн кыһа
 Күөгэлдьин удаѳантан
 Көрүүтэ көр диэн көрдөспүтүгэр,

Анараа обургу
 Чуораана чункунаан,
 Хобото холугураан,
 Бытырыыһа ыһыллан,
 Киирэн тийэн кэлэн,
 Атыр эһэ тириитин
 Арҕаһын туһунан,
 Аал уот иннигэр
 Алтахтаан олонор,
 Тоҕус бастаах
 Чой хаан дүнгүрүн
 Туора тутан,
 Төттөрү кэдэгэр былаайабынан
 Дөрүн-дөрүн охсо-охсо,
 Үс түүннээх күнү мэлдьи
 Кыран көрүүлэннэбэ.
 Ол көрүү көрбүтүгэр буоллабына,
 Аҕыс кэрэхтээх,
 Аан Ийэ дойдуга,
 Тоҕус кэрэхтээх
 Орто туруу бараан дойдуга
 Улуу бухатыыр үөскээбит эбит.
 Хара бараан эбэрэлээх,
 Бөдөн талыы үскэллээх,
 Суо бухатыыр үөскээн сылдыарын
 Истэр кулгаах бүөлэнэн,
 Көрөр харах сабыллан
 Билбэккэ сылдыар эбит.
 Ол киирэн
 Аллараа дойдуга
 Абааһы уолун кытта алтыспыта
 Алдырхайа бэрт эбит,
 Көстүбэт уолун кытта көрсүспүтэ
 Үлүгэрэ бэрт эбит.
 Кэнэбэһин кэнэбэс
 Хайалара эрэ
 Хара тыгына хараарыыһы диэн
 Көрүү көрбүт.
 Аллараа дойдуга
 Охсуһуу бөҕөнү охсуһаннар,
 Кыргыһар Кындыа хайаны
 Үлтү тэпсэннэр,
 Биһиги киһибит буоллабына
 Охсоро уорааннанан
 Киирэн барбыт,
 Тэбэрэ ньиргиэрдэнэн
 Киирэн барбыт.
 Анараа киһи буоллабына
 Бүдүрүйэн көнөр кини буолбут,
 Таастан тайанар кини буолбут,
 Тииттэн тирэнэр кини буолбут.
 Ол сылдьан буоллабына
 Отут тураах
 Уйатын курдук
 Оргунньук баттабыттан
 Умса тардан ылан баран,
 Сэттэ бэчээтинэй сири
 Быһа быраҕан түһэрэн баран,
 Моойдоох баһын быһа эрийэн ылан,
 Сүллүүлээх сүрэхтэри,
 Хайбахтаах хара быардары

Көҥү тардан ыллаҕа.
 Көҥү тардан ылан баран
 Уһун дьылҕан маска
 Үөлэн баран
 Манньык диэн
 Сангалаах буоллаҕа:
 — Дьэ-буо!
 Күрсүбүт күдэн күлүктээхпин
 Абааһы уолун
 Иннин ыламмын,
 Сүллүүлээх сүрэбин,
 Хайбахтаах хара быарын
 Хааннаах төбөтүн
 Хатан дьылҕанга ииллим.
 Дьэ обот-соллон төрдө убайым,
 Ингэ Мэнэгэй эдьийиэм!
 Тойон киһини
 Сүллүүлээх сүрэбинэн
 Айах тутан эрэбин.
 Тарбахпар талаанна,
 Илиибэр имэнгэ
 Уган барыгытыый — диэбитигэр
 Кинилэр обургулар
 Үөрүү-көтүү аргыстанан
 Хара суор буолан кэлэннэр
 Төлө уккуйан ыланнар
 Илдэ бардахтара.
 Дьэ онтон буоллабына
 Биһиги киһибит
 Кыайбыт-хоппут
 Киһи быһыгытынан,
 Үөһэ орто туруу бараан
 Дойдугар тахсан,
 Ат сылгы көлөтүн ыңырап.
 Ат сылгы барахсан
 Түөрт туйаҕа
 Хараарбытынан түһэн тийэн кэлбитин
 Тута охсон ылан,
 Үрдүгэр түһэн баран,
 Кини обургу
 Хоту халлаан
 Куодатын аннын диэки
 Салайа тутан кэбистэбэ.
 Ат сылгы барахсан
 Холуон айанга
 Холун бохтотуттан
 Үс хос түрбүөһүннээх
 Бүтэй тири кынат тириллэн,
 Түөрт атаҕа хараарбытынан
 Өрө көтөн тахсан бардаҕа,
 Онно буоллабына
 Орто туруу бараан дойду
 Туоһахта курдук
 Туналыыан хааллаҕа.
 Бу сылгы буоллабына
 Айанын ахсымынан,
 Ойорун уоһунан
 Аан дойду
 Мууһа-дьанхата сыстарын
 Салбанан аһаан айанныыр
 Ат буолар эбит.

Бу ат сылгы барахсан
 Күһүнэ диэни күбүгүнэн,
 Кыһына диэни кырыатынан,
 Сайына диэни самырынан
 Билэн айаннаан
 Биир сиргэ тийбитэ буоллабына,
 Эмиэ дьэ
 Барбат барахтаах
 Өрөөбөт өтөннөөх,
 Кэрээбэт кэбэлээх,
 Үтүө дойдуга
 Түһэн турар эбит.
 Манна буоллабына
 Кимнээх баар эбиттэрий диэтэххэ
 Туналбан баай хотун ийэлээх
 Тойон Дархан аҕалаах,
 Кыргыһыга миинэр
 Кыһыл буулуур аттаах,
 Кырыылаах сутуруктаах,
 Кырыыстаах тыллаах,
 Кырыктаах үгүүтүн
 Кыбыммытынан төрөөбүт
 Кыыс Модунтай диэн
 Дьахтар дойдутугар тийэр.
 Ол тийбитэ буоллабына
 Бэс тыа
 Быстан хайдан
 Түһэн иһэрин курдук,
 Мэнгилгэн кугас аттаах
 Бэриэт Бэргэн диэн
 Бырааттаах эбит.
 Бу дьахтарга тийэн
 Кини киһи буоллабына,
 Тойон сэргэбэ атын
 Тобус төгүл туомтаан,
 Уон төгүл олбуйан баран
 Дьыэлэрин арыя баттаан,
 Көтөн түспүтэ
 Офонньордоох эмээхсин
 Олороллор эбит.
 Манна киирбитигэр
 Кырыылаах сутуруктаах,
 Кырыыстаах тыллаах,
 Кырыктаах үгүүтүн
 Кыбыммытынан төрөөбүт
 Кыыс Модунтай бухатыыр
 Суох буолан хаалбыт.
 Офонньордоох эмээхсин
 Ытыы-сонну,
 Мунгнана-тангнана
 Олороллор эбит.
 Онуоха буоллабына
 Офонньор манньк диэн
 Тыллаах-өстөөх буолбут эбит:
 — Дьэ-буо!
 Иин курдук ингэстэн,
 Аал курдук алдынан
 Иэдэйэн олорбут.
 Дьэ!
 Хайа, оҕобутун
 Көрүөхпүт баар эбит.

Оҕолоотор оҕобут,
 Кыыстаатар кыыспыт
 Кырыктаах үгүүтүн
 Кыбыммытынан төрөөбүт,
 Кырыылаах сутуруктаах,
 Кырыыстаах тыллаах
 Кыыс Модунтай оҕобутун
 Араат байбал
 Иччитэ буолан
 Аараан айыллыбыт
 Ала Моҕойдоон Обургу кэлэн,
 Күүс өттүнэн күтүөттээн
 Эрийбитэ үс сыл буолла.
 Бэс тыа быстан-хайдан
 Түһэн иһэрин курдук,
 Мэнгилгэн кугас аттаах
 Бэриэт Бэргэн оҕобуот
 Этэ тириитэ баранан
 Ити сытаахтыыр.
 Күн оҕото көмүскэс буолуон,
 Айыы оҕото
 Аһыныгас буолуон,
 Күүс-көмө
 Буолан көрүөххүн
 Төһө-харча
 Булуоҕай диэннэр
 Бокулуоннаан дьэ көрдөһүү буолбут.
 Маныаха буоллабына
 Биһиги киһибит
 Манньк диэн
 Харда тыллаах буолбут:
 — Дьэ-буо! Дьэ-буо!
 Мин аллараа дойду
 Атамаанын кытта
 Күөн көрсөммүн,
 Күрэс былдыһаммын,
 Кыайан-хотон
 Өрөгөй-талаан
 Үрдээн иһэбин.
 Эһиги тылгытын
 Быһа гыммаппар тийэбин.
 Эһиги оҕобутугар
 Кыыс Модунтайы
 Тэллэххэ сытар
 Тэннээх доборум курдук,
 Хоойго сытар
 Холоонноох доборбунан аабынаммын
 Аҕыс аарыктаах
 Айан суолун
 Арыя кэлбитим.
 Ол адаҕыйан тахсыбыт
 Абааһы аймаҕын кытары
 Күөн көрсөн,
 Күрэс былдыһан
 Көрүөбүм.
 Араат байбал
 Иччитэ буолан анаммыт,
 Ала Баатыр аҕалаах,
 Ингэри Дьайаан ийэлээх
 Уот Моҕойдоон обургуну
 Уодьуганын тардаммын,

Иннин ыламмын,
 Ыылаах этин ыскайдааммын,
 Дьаардаах этин тарҕатаммын,
 Кыайыы кынаттанар
 Күннээх буоллахпына,
 Эһиги оҕоҕутун
 Хоойго сыгар
 Холоонноох доҕор онгостуоҕум,
 Тэллэххэ сыгар
 Тэнгнээх доҕор онгостуоҕум.
 Күн оҕото буолан
 Көмүскүөҕүм,
 Айыы оҕото буолан
 Араҕаччылыабым.
 Кыайдахпына мин кыайыам,
 Хоттохпуна мин хотуом.
 Охтубат онгоһуулаах,
 Сылайбат сындааһыннаах,
 Элэйбэт ингиирдээх,
 Тостубат унгуохтаах
 Мин буолуоҕум, — диэтэҕэ.
 Ол гынан баран
 Биһиги киһибит
 Лунг гына
 Таһырдыа ойон тахсан баран
 Кыргызһа турар
 Кындыа хайаларыгар,
 Охсуһа турар
 Очуос хайаларыгар тийбитэ
 Охсуһа сылдыаллар эбит.
 Кырыылаах сутуруктаах,
 Кырыыстаах тыллаах,
 Кыыс Модунтай бухатыыры
 Халбарыччы анһан баран
 Анараа киһитэ буоллабына,
 Күөйэ харбаан ылан баран
 Маннык диэн сангалаах буолбут:
 — Дьэ-буо!
 Ала Баатыр аҕалаах,
 Ингнэри Дьайаан эмээхсин ийэлээх
 Уот Моҕойдоон обургу
 Дьахтар киһиэхэ
 Күүс өттүгүнэн күтүөттээнгин,
 Ангардасты ааннаангын,
 Соҕотохтуу суодуйан кэлэнгин,
 Эн туохтаах буолангын
 Айыы хаан аймахтарыгар
 Хаһаангыттан күтүөт
 Буолбут буолангын,
 Күүс өттүгүнэн
 Кэлэн киирэн турабын,
 Түүн сырыылаах
 Түүлээх уллунгах,
 Мин диэтэх киһи
 Эйигин
 Уодьугангын тардаммын,
 Оройгун тобуламмын,
 Ат гынан миинэ иликпинэ
 Арахсыам суоҕа.
 Ыылаах эскин ыскайдыам,
 Дьаардаах эскин тарҕатыабым, —

Диэн баран
 Кини обургу
 Били киһини кытта
 Имири-хомуру киирэн
 Охсуспутунан бардаҕа.
 Кинилэр обургулар буоллабына
 Үөгүлүү-үөгүлүү
 Өттүктэһэн киирэн бардылар,
 Хаһытыы-хаһытыы
 Халбарыйсан киирэн бардылар.
 Үөгүүлэрэ үрүн былыт буолла,
 Билингитээҕэр биэс төгүл
 Иэдээн буолла,
 Уруккутааҕар уон төгүл
 Алдьархай буолла.
 Оһол кыһа
 Онно-манна онолуйда,
 Илбис кыһа
 Онно-манна энэлийдэ.
 Тоҕус хонуктаах
 Добун холорук
 Сирдьиттэнэн кэбистилэр,
 Ириэнэх сири
 Иэчэхтэрин хараҕар диэри
 Ибили тэбистилэр,
 Тонг сири
 Тобуктарын хараҕар диэри
 Тоҕу кэһэн кэбистилэр.
 Ол гынан баран
 Биһиги киһибит обургу
 Өр-өтөр гыммата,
 Кини баҕайыны
 Отут тураах
 Уйатын курдук,
 Хара оргунньук баттабыттан
 Булгу сөрөөн түһэрэн баран,
 Сэттэ бэчээтинэй сири
 Быһа быраҕан,
 Сийин үөһүн,
 Хайҕаттаах хара быардары,
 Сүллүүлээх сүрэхтэри
 Уһулу тардан
 Ый ыһыаҕа,
 Күн күдэнэ
 Онгорон кэбистэҕэ.
 Кини барбытын кэнниттэн
 Сүнгкэн Эрили Тойон оҕонньор
 Айыы Налбар эмээхсин
 Ойор хара аттаах
 Оҕо Дохсун бухатыырдаах да буоллар
 Алдьархай бөҕө ааннаабыт,
 Иэдээн бөҕө иэнигийбит эбит.
 Улахан уол барбытын кэннэ
 Күн кэлтэгэйдээн эрдэбинэ
 Кыра уол көрөн турдабына,
 Сүөһүтүн көрө сырыттабына,
 Аргыар бөҕө аргыйан,
 Үргүөр бөҕө үргүйэн,
 Иэдээн энэрдэнэн,
 Алдьархай бөҕө аргыстанан
 Аҕыс хонуктаах

Аан холорук,
 Тоѳус хонук тухары
 Добун холорук
 Тута батыһан,
 Сэттэ хонук тухары
 Силлиэ холорук
 Сирдьигинэччи түһэн,
 Кунан оѳус
 Лочугурас таас тибиилэнэн,
 Бургунас ынах
 Муоһа туллар
 Буурѳата түһэн,
 Алдьархай бөѳө аангнаан,
 Иэдээн бөѳө иэнигийэн
 Арѳаа дойду
 Алын өттүгэр олохтоох
 Түнгэри Лүксүгүр аѳалаах,
 Таннары Дапсыгыр ийэлээх,
 Алып Хара Баатыр
 Бухатыыр тийэн кэлэн,
 Икки моонньохтоох
 Ат баайар алтан сэргэѳэ
 Ала Моѳой аты
 Өрө тардан кэбистэѳэ.
 Онтон буоллаѳына
 Ойор хара аттаах,
 Оѳо Дохсун бухатыыр
 Таһырдыа ойон тахсыбыта
 Ала Моѳой ат кэлэн,
 Алдьархайдаах уот төлөнүнэн
 Өрө уһуутуу турар эбит.
 Маны көрөн баран
 Ыраах айантан
 Кэлбит киһи быһыытынан
 Ыадастан туран,
 Хаарын-сиирин тэбэнэн
 Аадылѳахтыы турар
 Абааһы уола буоллаѳына
 Көрө түһэн баран
 Маннык диэн тыллаах-өстөөх
 Буолбута үһү:
 — Иэ-ээ!
 Көр бу! Көр бу!
 Арѳаа дойдуттан
 Айаннаабытым
 Аѳыс төгүрүк сыл буолла,
 Туруу бараан
 Дойдуттан турбутум
 Тоѳус төгүрүк сыл буолла.
 Дьэ-ээ!
 Күн халлаан күлүүһүттэн
 Тутуһан үөскээбит,
 Күүстээх-уохтаах
 Күн Эрили убайдаах,
 Сүнгэн Эрили Тойон аѳалаах,
 Айыы Налбар ийэлээх,
 Кырааскалаах муостаѳа
 Кылыһан ойон үөскээбит,
 Кыыс Кыыраанньалаан
 Үчүгэй балыстаах,
 Охсуһууга миинэр

Ойор хара аттаах
 Оѳо Дохсун бухатыыр
 Дьэ истэн тур эрэ, нойон!
 Кэргэнинэн кэмчитийэммин,
 Доѳоруна тутайаммын,
 Мас адарай оронго сыппытым
 Айаката бэрдиттэн,
 Сыта-тура сыаналааммын
 Аѳыс уон дьахтары аамайдааммын,
 Тоѳус уон дьахтартан сүүмэрдээммин
 Сөптөөѳө буолаарай диэммин
 Эн балтыгар кэлэн турабын.
 Ону-маны дойѳохтоонгун
 Суол киһитин туппакка,
 Айан киһитин ахсарбакка,
 Танара табатын курдук
 Тангынара охсонгун
 Таһааран туттарыый.
 Ат мунунан алтаннаах,
 Көтөл мунунан
 Көмүстээх дьахтары
 Күөгэтэн илдьиэххэ
 Дэлэ буолуо этэ дуо.
 Күтүр улуу дьону
 Ынгырбыт ыраатта
 Онно наадыһан кэлбитим.
 Ол-бу диэбэккэ,
 Таһаарангын туттар
 Онон-манан кыйахаабаккаѳын.
 Кыһырдахпына
 Кынным диэм суоѳа,
 Уордайдахпына
 Уруум диэм суоѳа, —
 Диэтэѳэ.
 Анараа киһи буоллаѳына
 Кыһырыы бөѳөнү кыһыран,
 Чараас сириэнэн
 Хайыта ыстанан,
 Халын сириэнэн
 Дэлбэритэ ыстанан,
 Киил мас курдук
 Чинэччи тартаран,
 Хатын мас курдук
 Хантачы тартаран,
 Уһун турба батаһын
 Сулбу тардан ылан баран
 Охсубутунан киирэн бардаѳа.
 Онуоха буоллаѳына
 Анараа киһи
 Хантан ылбыта биллибэтэ
 Хара дьийэрэнкэй батаһынан
 Хардарсыбытынан бардаѳа.
 Ол икки ардыгар,
 Дьүүлэ-дьүһүнэ суох дьүүлгэриһэннэр,
 Аата-ахсаана суох анньыһаннар,
 Киэбэ-киэлитэ суох
 Килтэриһэннэр,
 Ириэнэх сири
 Иэччэхтэрин хараѳар диэри
 Имири кэһэннэр,
 Тон сири

Тобуктарын харабар диэри
 Тобулу үктээтилэр.
 Ол икки ардыгар
 Абааны уола бабайы
 Төттөрү бүүтүйэли түхэн
 Түнгнэри холоруктуурун кытта
 Ытыс таһынар
 Ыас харага буолан,
 Биирдэ мэлис,
 Соҕотохто суох буолан хаалла.
 Ала Моҕой атын
 Сүөрэ тардан ылан баран,
 Үс хос үргүө көмүс чуулаан
 Үрүт өттүн үрэйэ охсон баран,
 Кыыс Кыыраанньалаан Үчүгэи
 Суһуофуттан сулбу тардан ылан,
 Ынғыыр кэннигэр быраҕан
 Халлаан чалахайа быанан
 Хам кэлгийэн баран,
 Абыр-табыр
 Айанната турбута үһү.
 Били биһиги киһибит буоллабына
 Күлүгүн кытта күрсэ хааллаҕа,
 Харананы кытта
 Харбаһа хааллаҕа.
 Абааны уола
 Ала Баатыр
 Абыр-табыр
 Айанната турдаҕа.
 Онуоха буоллабына
 Уол обургу
 Сыһыыттан сылгылаан,
 Хонууттан хомуйан,
 Хаһааҕа хаайан,
 Ойор хара атын аҕалан
 Холуннаан кудурутан,
 Дьиримнээн дьэндэтэн,
 Хап-дьип ынғыырдаан
 Кэбиһэн баран,
 Кыһыл көмүс көнтөстөөн,
 Тиһэ көмүс тэһииннээн,
 Кыһыһар-ыһыһар кычымнаан,
 Дьапта көмүс чаппараактаан
 Кэбиһэн баран,
 Кыһыл көмүс ынғырыгар
 Олоро түһээт
 Кэннин диэки салайа тутан кэбиһэр.
 Кини обургу
 Айаннаан-күөтэлээн,
 Тыһы тыһаҕас саҕаны
 Тырыта тэптэрэн,
 Табылай чабычах саҕаны
 Сабыта уурдаран,
 Үөрэм-дьүөрэм үктэтэн,
 Өгүрүк-төгүрүк көрдөрөн
 Киирэн айанныы турбута үһү.
 Ол барбытын кэннэ
 Офонньор эрэйдээх
 Ойон туран экирээтэн баран
 Бу быллыргы дьылларга,
 Урукку күннэргэ

Илин халлаан
 Иитин аннын диэки
 Күн Доргуйа баай тойон аҕалаах,
 Ыйргийэ баай хотун ийэлээх,
 Охсуһууга миинэр
 Улаан уһуу аттаах
 Уйусхан Бэргэн диэн
 Уол оҕо төрөөбүт дириллэр этэ.
 Куһуурур быллыт ат сылгы көлөлөөх
 Кускуутаан Бэргэн диэн
 Икки уоллаах
 Уонна кыыстаах
 Офонньордоох эмээхсин
 Баар сурахтааҕа.
 Онуоха буоллабына
 Офонньор туран
 Суланан-кэбилэнэн,
 Маннык диэн сангара олорбута үһү:
 — Дьэ-буо! Дьэ-буо!
 Илин халлаан
 Иитин анныгар олохтоох
 Доргуйа Баай Тойон офонньор,
 Ыйргийэ Баай Хотун эмээхсин
 Алдьархай бөҕө ааннаата,
 Идээн бөҕө энэрдэстэ.
 Дьэ көрдөһөр күттүөннээх,
 Ааттаһар ахсааннаах
 Улаан уһуу аттаах
 Уйусхан Бэргэн оҕофутун
 Көмөҕө ытан көрүөххүтүн.
 Ала Моҕой аттаах
 Алып Хара Обургу
 Көтүрдэр тииспит миилэтин,
 Көрдөр харахпыт иччитин,
 Кыыраанньылаан Куо кыыспытын
 Уоран-талаан барда.
 Ойор Хара аттаах
 Оҕо Дохсун
 Оччугуй уолбут
 Ону ир суолун ирдээн,
 Тонг суолун тордоон барбыта.
 Бу эппит тылым
 Үстээх оҕо саҕа
 Дьэс эмэгэт буолан тийиэн
 Этэ дьийэһийдэҕим, — диэтэҕэ.
 Ол эппит тыл иччилэнэн,
 Сангарбыт саҕа саталанан,
 Онно тийиэн кэпсээбитигэр
 Уйусхан Бэргэн
 Сыһыыттан сылгылаан,
 Хонууттан хомуйан
 Атын аҕалан
 Үрдүк сэргэтигэр
 Өрө тардан кэбиһэн баран,
 Холуннаан кудурутан,
 Дьиримнээн дьэргэтэн,
 Үрдүк мөнгүөннээх
 Үрүн көмүс ынғырынан
 Ынғыырдаан кэбистэҕэ,
 Кыһыһар-ыһыһар кычымынан
 Кычымнаан кэбиһэн баран

Ийэлээх афатыгар кэлэн
 Дьэ мин барар буоллум диэн
 Кэриэс тылым маннык диэн
 Эппит эбит:
 — Дьэ-буо!
 Күүстээх-уохтаах
 Күн Эрили
 Аллараа дойдуга
 Аттаммытын кэннэ
 Арбаа халлаан түгэбэр олохтоох
 Ала Мофой аттаах
 Алып Хара Обургу
 Көтүрдэр тиистэрин миилэтин,
 Көрдөр харахтарын харатын,
 Күүс өтгүнэн
 Уоран-талаан,
 Ыгатаан-сонготон
 Ильдэ барбыт.
 Офонньордоох эмээхсин
 Көрдөһүүлэринэн
 Мин барар буоллум.
 Айылба анабылынан,
 Ыйаах айыытынан
 Ол кыыһы
 Миэхэ аналлаах этэ.
 Дьэ үчүгэйдик
 Үүт-тураан олорун.
 Мин хаһан эргиллэрим биллибэт.
 Куһуулар быллыт ат сылгы көлөлөөх
 Кускуутаан Бэргэн
 Бырааттаатар быраатым,
 Үрүн түүлээххин
 Көрөнгүн-истэнгин
 Этэнгэ олороорун.
 Ыксал буолла
 Элбэби кэпси тулар суох буолла,
 Өлөр тыыны өрүһүэй,
 Хаалар тыыны харыһыйа
 Бардабым, — диэн баран
 Харалдыктан халыйбыт
 Хара улар курдук
 Ынгырыгар хап гына
 Олоро түһэн баран,
 Арбаа халлаан
 Аннын диэки
 Абыр-табыр
 Айанната турдаба.
 Бэтгэх буоллабына
 Офонньордоох эмээхсин
 Ый ытыгытын ытаан,
 Сой сонгуутун сонгоон
 Олордохторуна
 Арай эмискэ бафайы
 Ибир самыыр
 Ибиирэн барбыт,
 Добдур-добдур
 Толон түһэн барбыт.
 Кыра кыратык
 Буккуйталаан барбыт,
 Ахсым тыал аргыстаммыт,
 Дохсун тыал

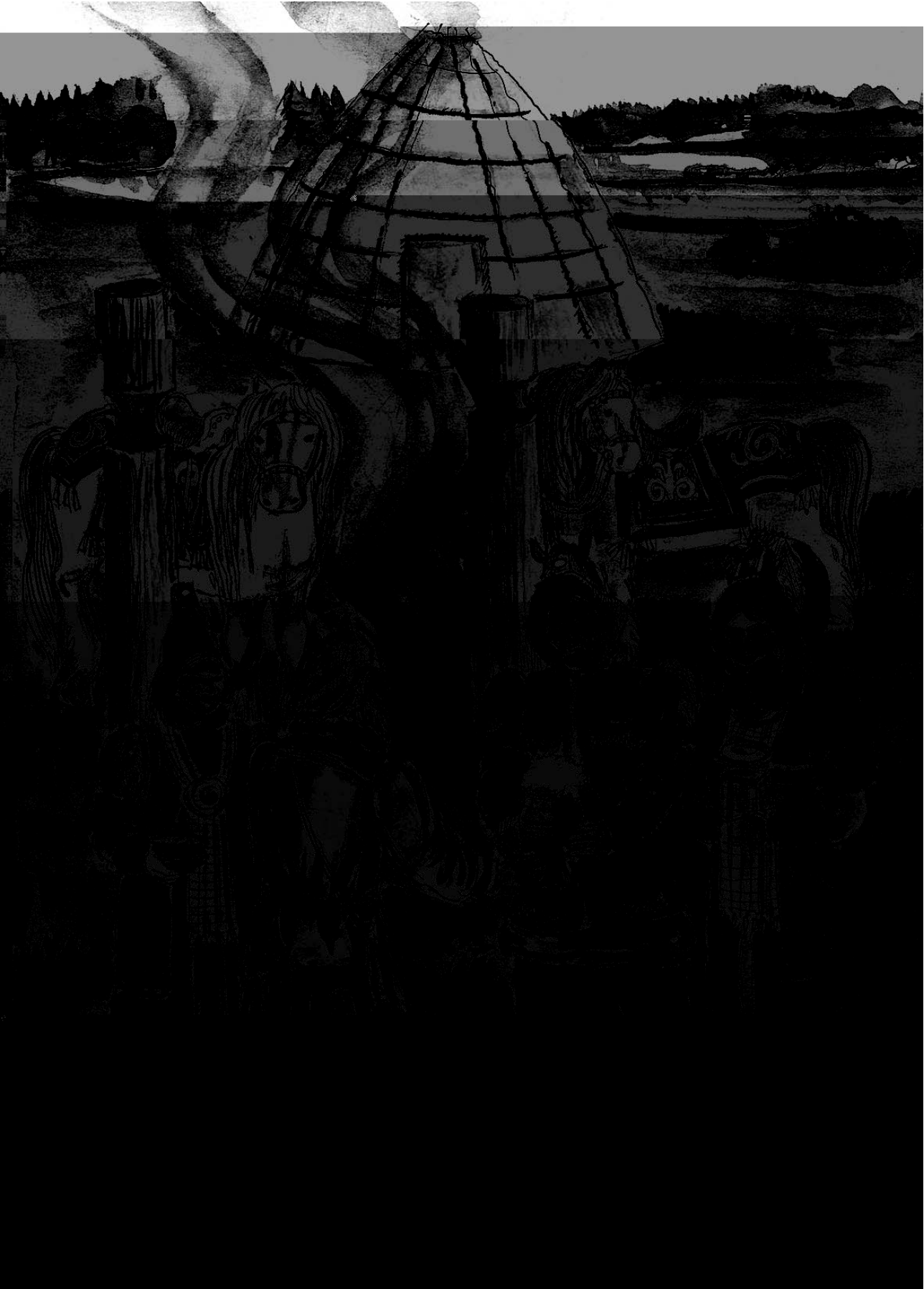
Тута батыһан түспүт.
 Сэттэ хос
 Силлиэ холорук
 Сипсийбитинэн барбыт.
 Туох алдыархай буоллабай оҕолоор
 Эмиэ киммит кэллэбэй
 Диэннэр турдахтарына
 Унга түннүк аннынан
 Ат туйабын тыаһа
 Хотуулаах анныы
 Тыаһын курдук,
 Курдурбаччы үктэнэн
 Кэлбит эбит.
 Ол кэлэн
 Икки моонньохтоох
 Ат баайар
 Алтан сэргэбэ тохтообут.
 Офонньор буоллабына
 Сэрэйэн-сэдиптээн,
 Аан арийан тоһуйбутугар
 Уйусхан Бэргэн киирэн кэлбит.
 Ол киирэн
 Дьэ баран иһэбин, —
 Диэн эппит.
 Элбэби кэпсэтэр,
 Үгүһү үөтэр,
 Үтүө кэм суоһунан
 Офонньор буоллабына
 Маннык диэн
 Алгыс тойук
 Туойбута үһү:
 — Дьэ-буо!
 Офобут барахсан
 Төрүт киһи төрүөбэ,
 Ытык киһи ыччата
 Тылбытын быһа гыммакка,
 Тийэн тиксэн кэлбиккин,
 Дьэ өстөөххүн өлөрөн,
 Саастааххын самнаран,
 Өрөгөй талаан үктэллэнэн,
 Эбэрдэ бөбө эркиннэнэн,
 Кыайан-хотон кэлэргэр
 Уруй буоллун! — диэтэбэ.
 Онуоха буоллабына
 Анараа киһи
 Маннык диэн
 Тыллаах-өстөөх
 Буола турбута үһү:
 — Дьэ-буо! Дьэ-буо!
 Эһиги эппит
 Кэс тылгытын
 Кэһиэм дуо,
 Ол гынан баран
 Бу мантан ыраах
 Көтөр кынаттаах
 Биирдэ сымыыттаан тийэр,
 Сүүрэр атахтаах
 Иккитэ тугуттаан тийэр
 Дойдута буоллаба.
 Арбаа халлаан
 Алын дьайынын анныгар,

Аллараа дойду
 Архыбатыгар суруллан үөскээбит
 Түнгэри Лүксүгүн төрүөбэ,
 Таннары Дапсыгын ыччата,
 Аламабай аттаах
 Алып Хара обургу
 Абыс уон абыс
 Аһар албастаах,
 Тобус уон тобус
 Куотар кубулдаттаах буолуоҕа.
 Көрдөрөн туран талабырдаах,
 Тутан туран мэлдьэптээх,
 Таас Даадар бырааттаах,
 Ытык Хаахайдаан удабан эдьийдээх
 Алып Хараны кытары
 Дьэ киирсэн көрөөрүбүн,
 Мин даҕаны
 Хол дойдуттан
 Холоонноох буолуоҕум,
 Тиэл дойдуттан
 Тэнгээх буолуоҕум.
 Кыайан-хотон
 Эргиллэр күннээх буоллахпына,
 Кыыскытын мин ылабын
 Сурукка суруллубут,
 Айылҕа ыйаабынан
 Аабыллыбыт,
 Хоойго сыгар
 Холооннооҕум буолуохтаах.
 Эппит тылым
 Энчирээбэт буоллунууй,
 Быдан төгүл
 Бырасты буоллунууй, — диэтэбэ.
 Уйусхан Бэргэн
 Охсуһууга миинэр
 Улаан уһуу
 Атын үрдүгэр түһэн,
 Кыһына диэни
 Кырыатынан билэн,
 Сайына диэни
 Самырынан билэн,
 Күһүнэ диэни
 Күдүгүнэн билэн,
 Айаннаан астаран
 Аллараа дойду анысханнаах
 Алын өттүгэр тийэн,
 Тимир тангалай
 Аартыкка киирэн баран
 Атын дойдутун диэки атаарда.
 Бэйэтэ буоллабына
 Далан Өксөкү буолан
 Таннары көтөн куугунаан түһэр.
 Ол гынан баран
 Өксөкү буолан түһэн
 Анысханнаах арҕаа дойду
 Аартыгын арыян,
 Кинилэр обургулар
 Охсуһа турар
 Очуос хайаларыгар,
 Кыргыһа турар
 Кытыан хайаларыгар,

Арҕаа дойду
 Араат байҕал кытытыгар,
 Уот Кудулу байҕал ортотугар
 Очуос таас хайаҕа
 Охсуһа сылдылларыгар түбэхэр.
 Онно тийбитэ
 Абааһы уола
 Алып Хара Обургу
 Биһиги киһибитин
 Кыайыах курдук гынан эрэр эбит.
 Уйусхан Бэргэн тийэн
 Далан Өксөкү буолан
 Үрдүлэригэр эргийэн,
 Элиэтии куугунаан
 Аннынан кэбиспитэ
 Былыттар быһыталанан
 Быһаҕас иһит курдук
 Былчанны хаалаллар.
 Онно түһэн тийэн
 Бэйэтэ-бэйэтинэн буолан,
 Абааһы уола
 Алып Хараны
 Күөйэ харбаан
 Ылан баран
 Маннык диэн
 Сангалаах буолбут эбит:
 — Дьэ буо!
 Дьэ түүн сырыылаах,
 Түлүгүрүүр түөкүн
 Арҕаа халлаан анныгар
 Соҕото бун сурабырангын,
 Ангардасты аатырангын,
 Хаһаангыттан айы киһитигэр
 Күтүөт буолаары,
 Күүс өттүгүнэн
 Уоран-талаан кэлинг.
 Дьэ уодьугангын тардан,
 Оройгун тобулан,
 Ат гынан миинэн,
 Обус гынан көлүнэн,
 Кылгас унуоххун
 Кыдымах онгоруох,
 Уһун унуоххун
 Урусхал онгоруох
 Мин баарбын.
 Дьэ-буо!
 Уоһа уоһахтаах,
 Хараҕа хааннаах
 Оҕо киһини
 Уйадыппытын курдук
 Буолуо суоҕа.
 Туттаха тутулуктаах,
 Хаптаха хабылыктаах,
 Халын куннаах,
 Тостубат унуохтаах,
 Сыйылылат сындааһыннаах
 Мин баарбын, —
 Диэтэбэ.
 Инньэ диирин кытта
 Анараа баҕайы
 Өттүгүн охсунан,

Өрүтэ ыстангалаабахтаан баран,
 Хайа быстыбытын курдук
 Хасталдыгас халтаһалаах,
 Сыыр быстыбытын курдук
 Сылластыгас уостаах
 Амаан-дьамаан айабыттан
 Аа-дьуо собустук
 Аман өһү
 Амалыйа турбута:
 — Иэ-ээ ээ
 Көр бу! Көр бу!
 Дьэ эн да буолларгын,
 Дьэ, нойоон,
 Арбаа халлаан анныттан,
 Аат айабыттан
 Эргийбит баарын билбэтим.
 Эн саба энгин бэйэлээхтэр
 Ингнэстибиттэрэ.
 Дьэ уһун унуоһун
 Урусхал буолуоһа,
 Кылгас унуоһун
 Кыдымах буолуоһа.
 Дьэ бэйэ бодоһун тардыныый.
 Дьэ мин диэтэх киһи
 Охсорум уорааннаах,
 Тэбэрим ньиргиздээх буолуоһа
 Даа, — диэбит.
 Дьэ кинилэр обургулар
 Сон курдук кэтиллэ түспүттэр,
 Суорбан курдук
 Саптылла түспүттэр,
 Элээ курдук эриспиттэр,
 Буулаа курдук мускуспуттар.
 Аан дойду
 Алдьархайа дьэ буолбут.
 Үнүрүүннүтээбэр үс төгүл
 Үлүгэр буолбут,
 Уруккутааһар уон төгүл
 Урусхал буолбут.
 Абыс хонуктаах
 Аан холорук
 Таннары сатыылаабыт,
 Сэттэ хонуктаах
 Силлиэ холорук
 Сирдьигинэччи түспүт,
 Тоһус хонуктаах
 Добун холорук
 Тута батыһан түспүт,
 Үөһэ дойдуттан
 Сүллэр этинг
 Сүргүөһүннэммит,
 Сааллар чабылбан
 Дапсырдаммыт,
 Алдьархай бөбө ааннаабыт,
 Иэдээн бөбө иэнигийбит.
 Оһол уола
 Онно-манна ордоотообут,
 Кыргыз кыыһа
 Онно-манна кылааммыт.
 Кинилэр обургулар
 Өр дуу, өтөр дуу охсуспуттарын

Ким билиэ баарай,
 Ол сылдьаннар
 Биһиги киһибит
 Кэнники өттүнэн
 Кимиилээх буолан испит,
 Хойукку өттүнэн
 Хотуулаах буолан испит,
 Тэбэрэ ньиргиздэнэн барбыт,
 Охсоро уорааннанан барбыт.
 Били баһайыны
 Түгнэри сөрөөн түһэрэн
 Тоһус тураах
 Уйатын курдук баттабыттан
 Туура мускуйан ылан,
 Сэттэ бэчээтинэй сири
 Тиэрэ быраһан түһэрэн,
 Төбөтүттэн үктээн баран
 Сүллүүлээх сүрэхтэри,
 Хайбахтаах хара быардары,
 Үллэр бүөрдэри
 Тоһо тардан таһаарда.
 Ол гынан баран
 Ыылаах этин ыскайдаан,
 Дьаардаах этин тарбатын,
 Ый ыһыаһа,
 Күн күдэнэ онордо.
 Дьэтигэр тийэн,
 Ибили тэпсэн туран
 Көрдөөбүттэрэ
 Умайа турар
 Уот кудулу
 Байбал аттыгар,
 Түөрт хос
 Тимир дьэ иһигэр
 Дьахтар сангата
 Онно иһиллэр эбит.
 Ол дьээбит оройунан
 Кус хараһын саһа
 Дьөлөбөстөөх эбит.
 Отут сырбан эһэни
 Харабыл туруоран кэбиспит эбит.
 Онно буоллаһына
 Бу дьахтар маннык диэн
 Сангалаах буолбут:
 — Ыы-ыыйбыан, аа-аайбын!
 Аан Ийэ дойдубуттан,
 Алаһа дьээбиттэн,
 Арахсыбыт абаккабын.
 Дьэ-ээ
 Ала Моһой аттаах
 Алып Хара Обургун
 Түүнүктээх түрмэбэ
 Түүнүгүрдэн
 Сон кэтиэхпиттэн
 Сорго сурулламмын,
 Этэрбэс кэтиэхпиттэн
 Иэдээннэ этиллэммин,
 Абааһы уолугар
 Аналламмыт
 Аанай-туонай абаккабын.
 Туох истиэ баарай,

Кимнээх буолан
 Кимим өрүһүйүөбэй, —
 Диир эбит.
 Ону буоллабына
 Уйусхан Бэргэн
 Истэн баран
 Үөһө кыракый дьөлөһөбүнэн
 Алта кырыылаах
 Тимир үөрбэ буолан
 Түһэн баран,
 Отут сырбан эһэни
 Ортолорунан быһыта
 Сынныан кэбиһэн баран,
 Ол дьэ түүрт эркинин
 Тоҕута тэбиэлээн баран,
 Дьахтары буоллабына
 Көтөбөн таһааран
 Атыгар олордон
 Улаан аттаах
 Уйусхан Бэргэн
 Охсуһууга миинэр
 Ойор хара аттаах
 Оҕо Дохсуннуун
 Аргыстаһан айаннааннар,
 Абыр-табыр түһэрэн
 Үөрэм-дьүөрэм үктэтэн
 Дойдуларын диэки
 Салайан кэбистэхтэрэ:
 Кинилэр обургулар
 Өр айаннаабыттара дуу,
 Өтөр айаннаабыттара дуу
 Ойор хара аттаах
 Оҕо Дохсун дойдутугар
 Тый барбыт сылгылаах,
 Тыһаҕас барбыт ынахтаах,
 Сүүтүк чоҕур сүөһүлээх,
 Сүнгкэн Эрили Тойон оҕонньор
 Олоҕор дьэ тийиэн кэлэллэр.
 Тийиэн кэлэннэр
 Аттарын сэргэбэ
 Баайалларын кытары,
 Оҕонньордоох эмээхсин тахсан
 Тоһуйан турбуттар эбит.
 Үөрүү бөбөтүн үөрэннэр,
 Кыыстарын сиэтэн киллэрэннэр
 Дьэ көрсүһүү бөбө буолар.
 Арай туран манна
 Уйусхан Бэргэн
 Кыыс оҕону
 Сүгүннэрэн барар буолбут.
 Онно тураннар
 Улаан бөбөнү
 Унга диэки охтороннор,
 Хара бөбөнү
 Ханас диэки охтороннор,
 Кэрэни кэтэбэриин диэки охтороннор,
 Аллаах ат бадараанныыр
 Арыылаах кымыһын тарданнар,
 Айах тутаннар
 Үрдүк үөрүүнү,
 Сырдык сыбаайбаны

Сылаанньыта тэрийэн,
 Уйусхан Бэргэн обургу
 Хоонньуга сыгар
 Холоонноох доҕорун,
 Тэллэххэ сыгар
 Тэнгээх атаһын
 Ат мунгунан алтаннаан,
 Көтөл мунгунан көмүстээн,
 Баайын-дуолун ылан
 Бараары аҕай турдаһтарына,
 Алтан алаастарыгар,
 Сьа сыһыларыгар
 Хоту өттүттэн
 Хоноҕор муостааҕы
 Холбуу үүрбүт,
 Сыспай сиэллээҕи
 Сыһыары үүрбүт
 Дьон бөбө
 Киирэн-тийиэн
 Кэлбиттэригэр көрдөхтөрүнэ
 Үс хос күрбүөһүннээх,
 Бүтэй тири кынаттаах,
 Көтөр сүүрэр
 Көкө буурай чаҕаан көбүлэ
 Бураллан иһэр эбит.
 Онтон тохтооннор
 Бу дьоннор
 Мөнгүөнтэн тийиэн кэлбиттэрэ
 Кыргыһыга миинэр
 Кыһыл буурай аттаах,
 Кырыылаах сутуруктаах,
 Кырыыстаах тыллаах,
 Кырыктаах үнүүтүн
 Кыбыммытынан төрөөбүт
 Кыыс Модунтай бухатыры
 Абааһы уолун кыайан
 Кэргэн гынан кэлбит эбит.
 Ол илдэ тийиэн кэлэннэр
 Дьэ эмиэ сырдык сыбаайба
 Үрдүк үөрүү буолар.
 Унга диэки
 Улаан охтор,
 Ханас диэки
 Хара охтор,
 Кэтэбириин диэки
 Кэрэ охтор,
 Омоллоон олоҕо,
 Дьэргэстэй ыһыаҕа буолар.
 Оһуохай бөбө
 Онно оһуохайданар,
 Ырыа бөбө
 Онно ыланар,
 Олонхо бөбө
 Онно олонхолононор.
 Бу дьоннор ыал буоланнар,
 Олохторун буланнар
 Киһи хара төрдө буоланнар
 Күн бүгүнгэ диэри олорбуттара үһү.

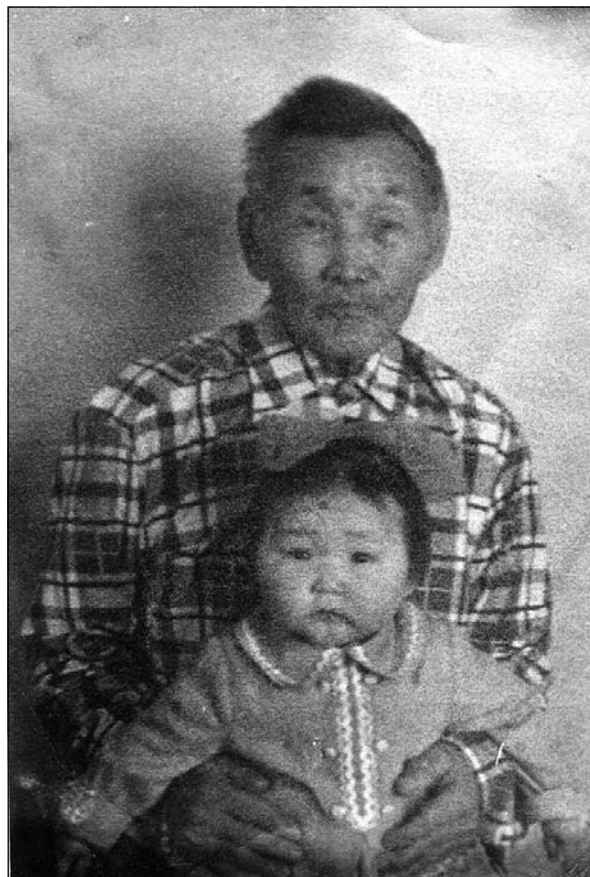
Н.М.Тарасов кэргэнинээн Мария Даниловналын

Тарасовтар дьиз кэргэттэрэ: тураллар Н.М.Тарасов, оболоро Света, ийэлэрэ Мария, уоллара Владик, олороллор Лида кыһынаан Оялыын.

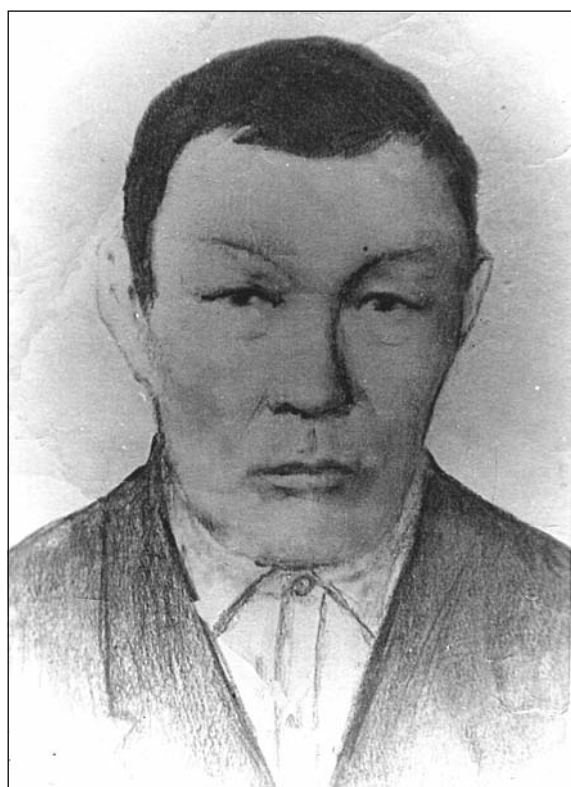
Н.М.Тарасов олонхолуу олорор

*Кырдыаҕас таайа Василий Михайлович
Батаахап сиэнэ Марианналыын. Марианна
саха национальной государственной
оркестрыгар үлэлиир.*

*Эдьийэ, В.М.Батаакабы кытта бииргэ
төрөөбүт Мария Михайловна Батаахаба-
Сэмиэнэбэ*

Николай Степанович Батаахап-Мачыыт

*Н.С.Потапов кыһа Ульяна Потапова, советскай
потребкооперация туйгуна, оһуохайдьыт*

*Н.М.Тарасов олонхо үөскээбитэ 1250 сылыгар
анаммыт «Олонхо Аан дойду айымньыларын
ситимигэр» диэн научнай-практической
конференцияҕа кыттыбыта. 2000 с.*

*Япония учуонайа Мунэхиса Ямоситаны кытта.
2001 с.*

*«Кун Эрили» олонхо Бэрдьигэстээх народнай
театрын (реж. Е. Мартынова) туруоруутугар*

Өбүгэлэрин аайтаары...

Б.дь тохсунньутугар олонхо тыыннаах үгэһин этигэр-хааныгар ильдэ сылдьан, бүгүннү күнгэ биһиэхэ тириэрдибит норуот талааннааҕа, республикааҕа илиигэ баттанар сэдэх ийэ олонхоһуттартан биирдэстэрэ, тыыл, үлэ ветерана Николай Михайлович Тарасов олохтон барбыта лоп курдук төгүрүк сылын туолла.

Николай Михайлович олонхолуур сүдү талаана Маалтааны нэһилиэгин төрүт олохтоох Потаповтар аймахтарыттан бэриллбитэ. Оҕо сылдьан сөбө-махтайа истибитин өйүгэр хатаан, үгүс сылларга дууһатыгар ингэринэн, үгүс олонхоһуттар курдук, лаппа сааһыран баран олонхолуур талаана арыллыбыт.

Кини бастакы олонхото «Күн Эрили» 70 сааһын туолар үбүлүөйүгэр күн сирин көрбүтэ. Кировскай нэһилиэгин дыһалтата үбүлээбитэ.

Кылгас кэм иһигэр Николай Михайлович «Күн Дьөһүөл», «Нүһэр Бөбө», «Дуулаҕа Баатыр» диэн олонхолору айбыта. Оттон «Ала Туйгун» олонхотун олобун бүтэһик күннэригэр суруйбута: «Оҕолорбор эһиэхэ ильдэн көрдөрүөм, иһитиннэриэм», — диэн үөрэ-көтө кэпсии турарын бу баарды өйдөөн кэлэбит. Аҕыйах хонон баран кини суох буолбута.

Н.М.Тарасов талаана улууска норуот айымньыта, фольклора сайдарыгар үтүө сабыдыаллаабын культура үлэһиттэрин кэккэ ситиһиилэрэ туоһулулар. Ол курдук, оҕо искусствотын оскуолатын коллектива программа суруйан (автор О.Сергеева) СР Президенин Гранын ылар чиэскэ тиксибитэ. «Күн Эрили» олонхо спектакль буолан туруоруллубут, үгүс эдэр ыччаты олонхо диэн норуот баайын кистэлэнэр алтыһыннардаҕа. Улууспут народнай театра, «Кылыһах» саха инструменнарын оркестра «Күн Эрили» спектаклы Дьокуускай үбүлүөйдээх ыһаҕар, Саха государственной театрын сценатыгар туруоран Николай Тарасов аатын, айар талаанын киэн эйгэҕэ таһаарар үрдүк чиэскэ тиксибиттэрэ, биһирэбили ылбыттара.

Николай Михайлович республикатааҕы «Олонхо» ассоциациятын тэрээһин конференциятыгар кыттыны ылбыта. Олонхону үөрэтэр учуонайдарга, студеннарга аан бастаан олонхолоон иһитиннэрбитэ. С.А.Зверев-Кыыл Уола 100 сааһын бэлиэтиир дыһалларга кыттан Сунтаарга тийэ айаннаабыта. Кини олонхотун тыла-өһө хомоҕойунан, баайынан үгүс истээччи сэнээриитин ылбыта. Норуоттар икки ардыларынааҕы «Олонхо в контексте эпического наследия народов мира» диэн ааттаах-суоллаах научнай конференцияҕа бочуоттаах ыалдьыт быһытынан ынгырыллыбыта. Олонхолорун араас омук олонхону үөрэтэр-чинчийэр үөрэхтээхтэригэр билиһиннэрбитэ. Манна сылдьан Ямосита Мунэхиса диэн Япония Тиба диэн куоратыттан сылдьар саха кыыһа кэргэннээх учуонайы кытта билсибитэ. Кэлин олонхоҕо япон тылынан тылбаастанар буолбутун туһунан сурук тутан сүргэтэ көтөбүллүбүтэ.

Ньукулай Тарааһап сырдык ыра санаалааҕа. Норуотун үгэстэрэ, олонхото, бултуур-балыктыыр үөрүйэҕэ ыччакка бэриллэригэр, сүппэккэ-оспекко салгыы салҕанарыгар күн бағалааҕа. Ол туоһуһунан олохтон барыан икки күн иннинэ «Мин баҕа санаам» диэн төбөлөөх суруйан уурбут кэриэс суруга буолар. Бу суругун Ньукулай бүтэһик суруйбут «Ала Туйгун» олонхотун кытта бэркэ кичэйэн уурбут этэ. Кини бу суругар — олонхолоор биир кинигэ буолан таһаарыллан, ааттаах олонхоһут убайдарын, таайдарын ааттара, кинилэр ыччаттарыгар үтүө өйдөбүлүнэн хааларыгар тириэрпит баҕа санаата. Уустук, бэйэни салайыны устуллубуу аатыттан иннибэккэ, улуус сана салалтата, олоххо киллэрэрэ буоллар, биһиги улууспутугар кылам гыммыт норуот талаана сыыска-буорга түспэккэ үйэлэргэ хаалан, кэлэр кэнчээри ыччакка сыаната биллибэт сүдү айымньы буолара саарбаҕа суох. Оттон биһиги, Ньукулай Тарааһабы кытта алтыспыт дьон кини аатын ааттатар ытык иэстээхпит.

Елизавета СЕМЕНОВА,

культура управлениетын методической киинин специалиһа.

«ҮК», алтынньы 1 күнэ, 2003 с.

Аҕабыт талааныгар сүгүрүйэбит

Төрөппүттэрим Мария Даниловна уонна Николай Михайлович Тарасовтар саха ыалын сиэринэн Аһымаҕа дьие-уот туттан, биэс оҕолорун бүөбөйдээн, сопхуос үлэтигэр үтүө суобастаахтык үлэлээн аһаан олорбуттара. Кэтэх хаһаайыстыбаларын кырдыахтарыгар диэри эспэккэ, биһиэхэ оҕолоругар, сиэннэригэр көмөлөһөн иитэ сатаабыттара.

Дьонум Намга 1953 с. ыал буолбуттара. Иккиэн кыра саастарыттан тулаайах хаалан, дьонго итиллибиттэр. Онон оҕо саастарыттан эрэи-муну көрөн улааппыттара. Сэри, сут дьылы эттэринэн-хааннарынан билбиттэрэ.

Төрөппүттэрим сүрдээх сэмэй, көнө сүрүннээх дьон этилэр. Биһигини кыра эрдэхпиттэн үлэҕэ сыһыаран улаатыннарбыттара. Сайын ийэбитинэн оттуурбут. Ийэм биһигини көмөлөһүннэрэн отун кэбиһэн, күрүөтүн күрүөлээн кэбиһэрэ. Сайыны быһа ньирэйдэрбит отун сүгэн таһарбыт. Оттуур сирбит наһаа дулҕалаах, уулаах этэ. Аҕабыт сопхуоһугар, звеноҕа оттуу барара. Күһүн оттоон кэлэригэр, отон туттаран бараан истээх уһун

тулууп атыылаһан аҕабытын олус үөрдүбүппүт. Аҕам иллэн кэмигэр бултуурун, балыктыырын олус сөбүлүүрө. Дьонго, тэрилтэҕэ мунханы танан онорон биэрэрэ. Мас тыыны, тууну эмиэ онороро. Күн уһаата да илимин бэринэрэ, абырахтыыра. Дьиэбит иһэ илим буолара.

Остуолбутугар собо хаһан да быстыбата. Дьонум олус ыалдытымсах этилэр. Дьон кэллэбинэ остуолга астарын тардан кэбиһэллэрэ. Ийэбит бурдук аһы наһаа минньигэстик астыыра. Сайын кымыһын, суоратын олох быспака онороро. Суорат аһытытын киниттэн кэлэн ылалара. Суоратын былыргылыы хаста да сиидэлээн, бүрүйэн онороро.

Ийэлээх аҕам дьону куһаҥнык саҥарбыттарын биирдэ да истибэтэҕим. Дьон үтүө өттүн хайҕаан кэпсэтэллэрэ. Иккиэн тулаайах буоланнар наһаа аһыныгас этилэр. Аҕам дьонго сыһыана олус истинг этэ.

Сарсыарда эрдэ туран араадыһытын холбуура. Сахалыы ырыалары, тойуктары сөбүлээн истэрэ. Сарсыарда оҕолоруттан: «Ким тугу түһээтэ?» — диэн ыйытар этэ. Бэйэтэ наһаа түүлээҕэ. Биһиги түүлбүтүн сүрдээх үчүгэйдик билгэлээн биэрэрэ. Бу санаатахпына барытын сөпкө сылыктыыр эбит.

Аҕам биэнсийэҕэ тахсыар диэри сүөһү үлэтигэр үлэлээн кэлбитэ. Дьон ыарыйдаҕына икки киһи үлэтин солбуйара. Хаһан да akkaастаммата. Аҕабыт иллэн кэмигэр уһанарын сөбүлүүрө.

Бу сылдьан саҥа таһааран, холку баҕайытык туттан туран, ыллаан барара. Ити кэмгэ ыңырдахха олох истибэт этэ. Ханна эрэ ырыа эйгэтигэр киирэрэ. Сарсыарда турда да, оһоҕун отто олорон сахалыы туойара. Куолаһа чуолкай, ыраас баҕайы этэ.

Аҕам былыргытын, дьонун ахтан кэпсиирэ. Киһи истэ олоруох уус тыллааҕа. Тойуксут таайдарынан киэн туттара. Аҕабыт биэнсийэҕэ тахсан баран олонхо суруйарга холоммута. Аҕам үөрэҕэ суох да буоллар айылҕаттан талааннаах буолан, кэнчээри ыччатыгар, дьонугар-сэргэтигэр барыта биэс олонхону суруйан хаалларбыта.

Аҕабар тыыннааҕар Норуот ырыаһыта уонна Ийэ олонхоһут диэн үрдүк ааты ингэрбиттэрэ. Онон Ийэ олонхоһут диэн Сахабыт сиригэр илиигэ баттанар ахсааннаах дьонтон биирдэстэринэн буолбута.

Аҕам өр сылга сүрүбэр ингэрэ сылдыбыт баҕатын, талаанын бу олонхотугар тиһэн, суруйан хаалларда. Биһиги оҕолоро, сиэннэрэ аҕабытынан, эһэбитинэн киэн туттабыт уонна кини талааныгар сүгүрүйэбит.

Кыыһа Светлана Николаевна ИВАНОВА.

Тойуксут талааннааҕа, олонхоһут бастыһа этэ

Николай Михайлович Тарасов улууска, Саха сиригэр даҕаны киэнник биллэр олонхоһут киһи этэ. Айар талаана оһоҕун тиһэх сылларыгар өссө күүскэ сайдан испитэ. Киниэхэ Саха Республикатын народнай олонхоһутун бочуоттаах аата ингэриллибитэ. Бу үрдүк аат кинини ырыаҕа-тойукка өссө эбии кынаттаабыта. Ол хардатыгар ытык кырдыҕас үс саҥа олонхону айбыта. Биир дойдулаахтарын уонна культура атын биллэр үлэһиттэрин көмөлөрүнэн кинигэ онотторон бэчээттэтэн хаалларбыта.

Николай Михайлович миэхэ Тонгуулаах үрүһүттэн төрүттээхпин, оттон оҕо сааһым Кытыл Дьураҕа ааспыта, онон Арҕаа Ханаластары балаҕа билэттиибин диир этэ. Кырдыҕа да оннук эбит. Ханаласка биллэр-көстөр ааттаах олонхоһут Ырыа Былатыаны (Платон Саввич Семенов, III Малдыаҕар нэһилигэ) бэркэ билэр, истэр эбит. Маны таһынан Ырыа Миисэ (М.Ф. Федоров), Өлүөхүмэ уола Кинкиниир Килимиэн диэн бэрт ырыаһыт-тойуксут дьону эмиэ ахтан аһарара. Кэпсэтэн, билсэн, бииргэ сылдьан истэх аайы, киһи кэрэхсээн ахтыһан ылар түгэннэрэ элбэх буолара.

Олонхоһут сахалыы үңкүү тылын таптаан этэрэ, хоһуйара. Ону таһынан ааттаах алгысчыт этэ. Кини биһикки оһоһай туһунан санаабыт биир хабааннааҕа. Ол курдук, үңкүү тылыгар иккиэн, Өлүөхүмэлии уонна Бүлүүлүү этэри соччо сөпсөөбөт этибит. «Биир кэм өрө көтө сылдьар сылаалаах», — диирэ кырдыҕас. «Эбэтэр наһаа уһатар, энээритэр эмиэ соччото суох. Ол эрэри ким хайдах сатыырынан буоллаҕа, — диэн баран күлэн кэбиһэрэ.

Сайынны күннэргэ сарсыарда эрдэ туран, үрэх кытылынан, эбэтэр даамба кытытынан хаама сылдьан, кырдыҕас көхсүн иһигэр кининэйэн ыллыы, эбэтэр ботугураан саҥара сылдьар үгэстээҕэ. Ити аата кини биир эмэ олонхо геройун аатын айа, биир эмэ үтүөкэннээх тойугу, эбэтэр өрөгөйдөөх үңкүү тылын айа сылдьар кэмэ буолар. Итинник кэмгэ эн кини аттыгар баар буоллаххына, саҥарбака, быһа түспэккэ сырыттааххына, кырдыҕас олонхоһут астынар буолара. Туох эмэ саҥаны айбыт, үчүгэй уобарас, персонаж киирбит буоллаҕына: «Ноко, олоро түс. Мин ыллыы түһүүм эрэ, дьэ манньык», — диэн баран тохтуура уонна олоро түһээт ыллаан киирэн барара. Ыллаан бүтэн баран, хайаан да кыратык сыаналата түһэрэ, оччоҕо астынара. Олонхоттон, үңкүү тылыттан сэдиптээн, кини биһикки арааһынай сэһэни барытын тардан кэбиһэрбит.

Николай Михайлович онно-манна сылдьан, ыллаан-туойан кэллэбинэ, хайаан да миэхэ киирэн, биир-икки чаас олорон, кэпсээн-ипсээн тахсара. Ханньык сиргэ, ханньык коллективы кытта сылдыбытын сэһэргиирэ. Ол быһыгар анаан дьарыктаммыт киһи талааннаах оҕолор бааллар эбит диэн астынара. Кини ордук тоһоҕолоон туран кинини өрө көтөхпүт дьону сотору-сотору ахтан ылар. Холобура: «Үңкүү тылыгар Степан Николаевич Федоров, куораттан тахсыбыт дьонго биллэрэн, бастагы миэстэни ылан турардаахпын. Арааһа, суруналыыс киһи аптарытыата улахан суолталаммыта буолуо», — диирэ.

Мин саға этээчилэр бааллар этэ диэн ханнык эрэ түгэни астынан туран ахтара. Биирдэ: «Куоракка сылдьан Петр Петрович Кумечко диэн нуучча оҕонньорун билистим. Дьэ, нуучча кинитэ диэтэххэ ноко, ылбычча саха хоппот, уус-уран тыллаах, киэн түһүлгэлээх оҕонньор эбит. Мин киниэхэ сылдьан, хонон-өрөөн аастым», — диэбиттээх.

Кырдыаҕас, улууһун иһинээҕи дьону барытын убаастыыр этэ. Чуолаан, культура управлениетын үлэһиттэрин, управление салайааччытын Тамара Николаевна Кесареваны, онтон да атыттары. Бэрдьигэстээх, Кировской нэһилиэгин дьаһалталарыгар, киниэхэ күүс-өйөбүл буолар инбэлииттэр уопсастыбаларыгар, социальной көмүскэл управлениетын начаалынньыга О.А. Испандяроваҕа махтанара.

Олонхотун кэнники төрдүс олонхотун айан испитэ. Ону миэхэ аахтарара, сорох-сорох сирдэринэн кылгатын, редакциялаан дуомнуурбун бэркэ ылынара, астынара. Дьингинэн ыллааха, кини тылын ууһа мунгура суох астык, уһун буолара. «Аныгы ыччат дьон ааҕалларыгар сылаалаах буолуо, сорох быллыргы тылы-өһү өйдүөхтэрэ суоҕа», — диэтэххэ бэркэ сөпсөһөрө. Кини улуус үбүлүүдээх Ыһыаҕар, санааҕа түһэ сылдьар көрүгнээбэ. Ол да буоллар Ыһыах аһыллыгытын сиэрин-туомун толорууга национальной таҕастаах, ытык-мааны аар кырдыаҕас суол тэлэн бастакынан хааман, кини кэнниттэн улууспут биллэр уолаттара С.И. Тарасов, А.Н. Осипов, онтон да атын ыалдыттар хаамсан иһэллэрэ көрүүххэ астыга сүрдээх этэ.

Ааспыт үйэ иккис аңарын аҕыйах ахсааннаах олонхотуттарыттан биирдэстэрэ Николай Михайлович Тарасов туһунан ахтыбын манан бүтэриим. Хомойуох иһин, хаһыат балаһата сурунаал буолбатах, кыра.

Тихон ОСИПОВ.

Бэрдьигэстээх.

«УК», тохсунньу 22 күнэ, 2003 с.

Олонхотун бүтэһик ахтыта

Е.Г. Степанова улууска, республикаҕа киэнник биллэр олонхотун Ньюкулай Тарааһабы көрсөн, кини олоҕун эйгэтин, туох былааннаабын, олонхотун бэйэтин кэпсээниттэн суруйан ылан кэриэстэбил онгорбута кэрэхсэбиллээх.

Нь. Тарааһап тарбахха баттанар олонхотун быһыытынан суолтата улахан. Онон өлүөн адьас аҕыйах хонук иннигэр суруттарбыт ахтыта дьон-сэргэ болҕомтотун тардыаҕа.

Мин 1928 с. Тонгуулаахха, Муоһааны үрдүгэр баар алааска төрөөбүтүм. Сиинэ үрэх онтон чугас. Дьин төрөөбүт сылым 1925 сыл. Ону дьонум үөрэххэ биэримээри сылбын эбэн биэрбиттэр.

Ийэм Батаакаба Кэтириинэ Ыстапаанабына, эһэм Бырыкы Ыстапаан булдуһан-алдынан дьарыктанара. Кыра сылдьан көрөр этим. Эбэм эрдэ өлбүт, онон көрбөтөбүм. Эһэм аах туспа, Сатаҕай-энин устун олобуттара. Эһэм бииргэ төрөөбүттэрэ Мэхээлэ (ити Потапов Егор Васильевич аҕатынан эһэтэ), Лэгиэнтэй (Варламов Прокопий Иннокентьевич аҕата, Варламов Николай Прокопьевич - эһэтэ).

Ийэбин кытта бииргэ төрөөбүт 6 оҕо: Потапов Елисей Степанович, Потапов Николай Степанович, Потапова Ульяна Николаевна — аҕата, Потапов Гаврил Степанович — ити Тураах Хабырыы, Заровняева Варвара Гаврильевна аҕата, Потапов Александр Степанович (сааҕа дэнгэнэн өлбүтэ), Потапова Матрена Степановна — оҕото суох.

Аҕам — Тарасов Михаил Семенович. Үлэһит бөбө киһи, булчут этэ. Сэрии саҕана өлбүтэ. Аҕам аҕатын билбэппин. Аҕам Нэлэкэ Уйбааннаахха иитилибит. Онон төрүт аймахтарбын билбэппин. Аҕабын кытта бииргэ төрөөбүт Байбал Алексеев -Дыдыр Байбал. Байбал олох эрдэ өлбүт. Уолаттара Алексеев Афанасий Павлович (Байыас) 1996 с. өлбүтэ. Кыра уол Игнатий Кэптингэ бэкээринэбэ үлэли сылдьан 80-с сылга өлбүтэ. Ийэлэрэ Мотуруона сүрдээх эйэбэс-сайаҕас, элбэх сэһэннээх эмээхсин этэ. 90-ча сааһыгар Кэптингэ өлбүтэ. Оҕо бөбөнү дьизэлэригэр олордон үөрэттэрэллэр этэ.

Миигин кытта бииргэ төрөөбүт 4 киһи: убайым Тарасов Егор Михайлович — икки кыыстаах, Булгуннахтаахха олоролор. Эдьийим Дьяконова Мария Дмитриевна кэргэнэ Борокуоппай (Күүстээх Борокуоппай — Ньыппа уола). Оҕолоро Аана. Кыргыттара иккилэр: Мотрена Николаевна — дьизэ кэргэн комитетын үлэһитэ, иккис кыыс Сардаана оҕо саадыгар үлэлиир.

Быраатым Тарасов Дмитрий Михайлович — өрүскэ киирэн сөтөлтөн өлбүтэ. Онон билигин 14 оҕо төрөөбүтүттэн собото ордон сылдыабын, сааһым 73-р сылдыабын. Сэрии саҕана, 13-14 саастаах оҕо, Покровскайга мас кэрдийтигэр сылдыыбытым. Ол саҕана, сэрии кэмигэр мантан элбэх киһини киллэрэн үлэлэппиттэрэ. 9 сылы быһа мас кэрдийтигэр үлэлээбитим — Дабаанҕа, Экиилэбэ, Покровскай кэтэбэр Лох диэн сиргэ эмизэ хас да сыл мас кэрдийтибим. Ол сылдьан Бугаева Мария Даниловна диэн маҕаһыын остуораһа кыһыны кэргэн ылбытым. Онтубунаан бүгүнгэ диэри олоробут. Ити 1953 с. холбоспуспут.

Намҕа баран хас да сыл үлэлээн баран, холкуоска буоллаҕа дии, манна төннөн кэлэн Кировскайга олохсуйан, дьизэ-уот туттан олорон кэллим. 5 оҕолоохпут: Зина, Лидия, Александра, Светлана, Владик диэннэр. Лида 2 оҕолоох, Александра 1 оҕолоох, Света 4 оҕолоох. Улахан уола үрдүк үөрэххэ үөрэнэр, атыттара 5-8-с кылаастарга үөрэнэллэр.

Очуохай тылын олох кыра эрдэхпиттэн этэбин, хойут олонголообутум. Таайдарым Василий Потапов, Николай Потапов олус үчүгэй олонхоһуттар этэ. Эдэр сылдьаннар Маппый уонна Максимов Сааба диэннэр, биир олонхону аңардаһан, биир түүн олонхолуулар этэ. «Кэнэли Хаадыгай» диэн олонхо этэ. Ону билигин да үчүгэйдик өйдүүбүн, сынгаахтарын анныгар киирэн олорон истэр этим. Доргутан үчүгэйдик да олонхолуулар этэ. Киэһэ эрдэттэн ас-үөл бэлэмнэтэллэр, онгостоллор. Хас да ыал киирэн истэр этэ. Олонголоон туойан бардахтарына, ити билинги тэлэбиисэринэн көрөр курдук буолара. Маппый уңуобунан улахан, бөдөн киһи этэ. Дьон мин аҕабынан этитэллэр этэ, олонголоон диэн. Аҕам тылын ылынан олонхолууллара.

Мин олонгом бастакым «Күн Эрили». Ону С.Н.Федоров толору уһулан ылан, кыра киирии тылын «Үлэ күүһүгэр» бэчээттэппитэ. Кировскай нэһилиэгин баһылыга П.Н.Павлов сүүрэн-көтөн, харчы булан, «Күн Эрилини» 50 ахсааннаах кинигэ онгортон таһааттарбыта. Иккис олонгом «Күн Дьөһүөлдүөн». Бу олонгобун Леонтьева суруйан дипломнай үлэтин көмүскээбитэ. Үһүс олонгом «Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөҕө» — гуманитарнай институт үлэһиттэрэ үс күн ыллалан, видиккэ устан ылбыттара. Устубуттара өр буолла да кинигэ таһаара иликтэр. Төрдүс олонгом «Добун манган халлаан дьураатыгар тура төрөөбүт Дуулаҕа Баатыр». Ону бэйэм суруйдум, икки экземплярга, бири Бочонина Валентина ылбыта. «Күн Эрилини» эмиэ ылбыта. Бэһис олонгобун — «Ала дьоруо аттаах Ала Туйгун». Суруйа сылдыабын. Өйбөр барыта баар. Эн да суруйар буоллаххына этэн биэриэм этэ. Олонголорум уһун буолбатахтар, 3-4 чаас устата салҕаналлар. Кириитэ 9 страница буолла, суруллубутунан.

Мин тылбыттан Степанова суруйда — Тарасов. Или баттаабыт.

Николай ПЕТРОВ бэчээккэ бэлэмнэтэ.
«ҮК», алтынньы 9 күнэ, 2002 с.

АЛГЫС БАҢА СЫАЛААХ

Туймаадалыыр эбэкэм, Дьокуускайдьыр куоратым алгана, аргымакыа турцохтук!

(Дьокуускай куорат 365 сыла туолуутугар тойук)

Дьэ-буо!
Үс үллэр үөстээх,
Үлүскэннээх сүүрүктээх,
Таас хайа дьайыгнаах,
Эркин хайа энгэрдээх,
Буор хайа буодьулаах,
Үс илии үрүттээх,
Түөрт илии чөчөгөйдөөх,
Үрүмэ манган долгуннаах,
Өксөйөн айанныыр балыктаах
Өлүөнэлиир эбэккэм.
Арҕаалыыра энэрин
Айгыр силик иэнигэр,
Айыллаахтаан үөскээбит
Айылҕаттан аналлаах
Туймаадалыыр эбэкэм,
Дьокуускайдьыр куоратым
Туругура тупса тураҕын.

Сүүрүк аты сүһүөх быһарынан
Сүөгэй сүүдүрүннээх,
Аллаах аты атаһа быһарынан
Араҕас илгэ быйаннаах,
Үтүө аты өрөбөтүгэр тийээр
Үрүг илгэ үктэллээх,
Дьоруо аты тобугунан охсуллар
Добун күөх уйгулаах,
Сэлиик аты
Сининэн сиксиллэр
Сирэй күөх сирэмнээх
Туймаадалыыр эбэккэм,
Дьокуускайдьыр куоратым.

Туой буор үктэллээх,
Туран буор кунустаах,
Тутум кумах тутулуктаах,

Чиэппэр кумах дьирбиилээх,
Арсыын кумах ардайдаах,
Ийэ буорум орголоох,
Ирбэт тонум халыгнаах,
Күөх кырыс сабыллаах,
Сиздьи-буодьу үктэллээх,
Сибэккинэн киэргэллээх
Туймаадалыыр эбэкэм,
Дьокуускайдьыр куоратым
Туругура тупса тураахтыыр.

Үлэ, үөрэх аргыстаах,
Үгүс үтүө ыччаттаах,
Барыны барытын баһылаабыт
Бастыг мааны дьоннордөөх,
Билии-көрүү биэрэ турар,
Үөрэх-иити кыһалаах,
Тойон Ньургун убайдарбыт
Тутан кээспит тутуулар
Туругура тураллар.
Үрдүк манган халлааммар
Хара былыт тахсыбатын,
Оҕо Улуу уйата
Уйгуурбатын, долгуйбатын.
Кэннибэр хаалар кэнчээри ыччатым
Кэскиллээх буоллун,
Иитэр сүөһүм илгэлээх буоллун.
Уруй буоллун!
Туймаадалыыр эбэкэм
Тулубат туттаҕа буолбут
Дьокуускайдьыр куоратым
Үс сүүс алта уон биэс сылын туолуутун
Хомоҕой хоһооммор холбоон,
Ыллам ырыабар ыпсаран
Ыллаан-туойан хааллардым.

Үү иттиин алгыһа

Диринг далай иччитэ
Күөх Боллох хотун
Аал уот оттон,
Алгыс тылын этэммит
Араҕас илгэннэн
Айах тутаммыт,
Үрүг илгэннэн
Өйүө кэбиһэн тураммыт
Көрдөһөн-ааттаһан эрэбит.
Салыннааххын салай,
Хайыылааххын хайыһыннар
Сүһүөхтээххин сүргүт,

Лапчааннааххын таһаар.
Мунҕабыт ийэтин буллар,
Илиммитигэр иилэн кулу,
Туубут сүрэҕин туһулаа.
Баччаанҕа диэри
Иитэн-аһатан,
Көрөн-истэн көмүскээбитин.
Киэнгэр кистээбиккиттэн
Или тутуурдаа,
Өттүк харалаа!

Ынах аягына

Кырыа баттах
Кырыл төбө,
Көмөр сыттык
Күл тэллэх,
Көбүөрүннүк суорбан

Аан Уххан Тойон энэм
Анаа, үөр-көтө,
Бэттэх хайыс,
Мичик гын!

Тобой сэлэ астыбыт,
Тойон сэргэ туруордубут,
Аал уот отуннубут,
Алгыс тылын эттибит.

Аан дойду иччитэ
Аан Алахчын Хотун
Арабас илгэннэн
Айах тутгубут.

Үөр-көт,
Бэттэх көр,
Мичик гын.

Албаа, арчылаа,
Ыары-сүтүү
Ыксалаабат буоллун,
Дьян-дьянах
Таарыйбат буоллун,
Өлүү-сүтүү
Үтүрүйбэт буоллун!

Тобус хаттыгастаах
Добун манган халлаан
Үөһэ өттүгэр олохтоох,
Өнгүрүк куйаас тыыннаах
Өрүөллээх үрдүк нуобай бэргэнэлээх,

Өбүллүбэт үрүн
Көмүс торуоскалаах
Үрүн Айы Тойон
Көмүскэс санаалаах
Күн айы улуунун,

Аһыныгас санаалаах
Айы хаан аймабын

Аһын, харыһый,
Көр-иһит, көмүскээ,
Көрдөһөр күттүөннээх
Ааттаһар ахсааннаах.

Тобус хаттыгастаах
Добун манган халлаан
Үөһэ өттүгэр олохтоох
Күрүө Дьөһөгөй Тойон

Ынах, сылгы сүөһү айыһыта
Буолан анаммыт
Күрүө Дьөһөгөй Тойон
Сыспай сиэллээх
Сылгы сүөһү
Сыһы аайы
Сырырбаан үөскүүрүн,

Хонобор муостаах,
Хойуу түүлээх
Ынах сүөһү
Хонуу аайы
Хойдон үөскүүрүгэр
Көмөлөс, көр, харыһый
Көрдөһөр күттүөннээх
Ааттаһар ахсааннаах.

Тобус хаттыгастаах
Добун манган халлаан
Үрдүгэр олохтоох
Уордаах Дьөһөгөй Тойон

Орто дойду аар тайбатын
Адаар муостабын,
Күндү көмүс түүлээбин
Аһын, харыһый, арагаччылаа!

Аар тайба
Баһылыга буолбут
Баралы кэскил
Баай барылаах
Байанай Тойон
Биһиги диэки
Көр бэттэх,
Хайыс, мичик гын.

Иитэр сүөһү
Күрүөлээх буоллун,
Төрөтөр оҕо
Төлкөлөөх буоллун,
Кэнчээри ыччат
Кэскиллээх буоллун!

Арбаа өттүбүтүтэн
Айыһыт Хотун арагаччылаатын,
Илин өттүбүтүтэн
Иэйиэхсит Хотун энгэрдэстин,
Хоту өттүбүтүтэн
Хотой Айы холбостун,
Собуруу өттүбүтүтэн
Тойон таңара аргыстастын
Уруй-айхал буоллун!

ИЙИНЭЭБИТЭ

Норуот ырыаһытын туһунан иһирэх тыл <i>С. Федоров</i>	5
Атабынан оонньоур Айдаар кугас аттаах Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөбө.....	7
Төрүт баай аҕалаах, Төлкө Хотун ийэлээх Дуулаҕа Баатыр.....	25
Ала дьоруо ат сылгы көлөлөөх Ала Туйгун.....	43
Күн халлаан күлүүһүттэн тутуһан үөскээбит,күүстээх-уохтаах Күн Эрили.....	57
Өбүгэлэрин ааттатаары <i>Е.Семенова</i>	80
Аҕабыт талааныгар сүгүрүйэбит <i>С.Иванова</i>	80
Тойуксут талааннааҕа, олонхоһут бастыҥа этэ <i>Т.Осипов</i>	81
Олонхоһут бүтэһик ахтыыта <i>Н.Петров</i>	82
Алгыс баһа сылаах	
Туймаадалыыр эбэкэм, Дьокуускайдыыр куоратым.....	84
Уу иччитин алгыһа.....	84
Ыһыах алгыһа.....	85

Бүдүрүйбэт Нүһэр Бөбө

Редактор *Степан Николаевич Федоров.*
Корректор *Елизавета Алексеевна Семенова.*
Художник *Илья Григорьевич Семенов.*

«Үлэ күүһэ» хаһыат редакцията» ГУ компьютернай киинигэр *С.С.Винокурова* талла, танна. Сакааһын №-рэ 3 Тирааһа 200.
Отпечатано в производственном цехе ГУ «Редакция газеты «Үлэ күүһэ». Подписано в печать 23.05.06.
678030, Республика Саха (Якутия), Горный улус, с. Бердигестях, ул. Строда, 25.
E-mail: Silatruda@berd.sakha.ru